ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵՔ

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԱՄՍԱԳԻՐ

9

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԵՐԵՎԱՆ • 1975

ՄԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻՆ

«Լենինյան ուղիով» ամսագրի խմբագրությունը խնդրում է հոդվածներ ուղարկելիս ճշտորեն պահպանել հետևյալ կանոնները. տեսական բնույթի հոդվածները՝ 18 մեքենագրական էջից ոչ ավելի, պրակտիկ աշխատանքը և առաջավոր փորձը լուսաբանող հոդվածները՝ 8—10, նամակներն ու թղթակցությունները՝ 4—6, գրախոսականները և մամուլի տեսությունները՝ 6—8 էջ։

Անդրկովկասի ու Հայաստանի հեղափոխական շարժման թեմաներով գրված և Հայաստանում մարքսիզմ-լենինիզմի տարածմանը նվիրված հոդվածները պետք է ունենան ռուսերեն ամփոփում՝ 8 տողի չափով։

Հոդվածները պետք է մեքենագրված լինեն երկու ինտերվալով, երկու օրինակից, հեղինակի կողմից ստորագրված, նշելով հեղինակի լրիվ անունը, հայրանունը և ազգանունը, հասցեն, աշխատանքի վայրն ու հեռախոսի համարը։ Խմբագրությանը հանձնված հոդվածներից մեկը պետք է լինի մեքենագրվածի առաջին օրինակը։ Հոդվածում անհրաժեշտ է ցույց տալ մեջբերումների և թվական տվյալների աղբյուրները։

Մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկների, կուսակցության և սովետական պետության ղեկավարների, միջազգային բանվորական ու կոմունիստական շարժման ականավոր գործիչների աշխատություններից, պաշտոնական փաստաթղթերի ժողովածուներից վերցված քաղվածքները, վկայակոչումները պետք է լինեն երկերի հատորյակների կամ աշխատությունների հայերեն, իսկ եթե այդպիսիք չկան՝ ռուսերեն վերջին հրատարակությունից։

Տեսական և գիտական բնույթի հոդվածների վերջում պարտադիր է նշել օգտագործված աղբյուրների համառոտ ցանկը։

Սույն պահանջները խախտողների հոդվածները չեն տպագրվի։ Ներկայացված հոդվածն անհետևանք կմնա, եթե այն ամբողջովին կամ հատվածներով հրապարակված լինի մամուլի և ինֆորմացիայի որևէ օրգանում։

Խմբագրությանն ուղարկված հոդվածները չեն վերադարձվում։

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

9

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1975

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍՆՈՒՄ 1922 Թ.

ИЗДАЕТСЯ С 1922 Г.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԿ-Ի ՏԵՍԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

«Ленинян угиов» («По ленинскому пути»)—теоретический и политический журнал ЦК КП Армении

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

СОДЕРЖАНИЕ

ԱՐԺԱՆԱՎԱՅԵԼ ԴԻՄԱՎՈՐԵՆՔ ՍՄԿԿ XXV ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

ՄԵՐ ԲԱԶՄԱԶԳ ԵՐԿՐԻ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԸ, հաջողությամբ կատարելով ընթացիկ հնգամյակի վիթխարի պլանները, ձգտում են հայրենանվեր նոր գործերով դիմավորել ՍՄԿԿ XXV համագումարը: Սովետական մարդու համար դա բնական մղում է, իր քաղաքացիական, հայրենասիրական պարտքի կատարման վառ դրսևորում: Սովետական մարդիկ քաջ գիտեն, որ ՍՄԿԿ յուրաքանչյուր համագումար նշանակալի իրադարձություն է մեր կուսակցության և սովետական ողջ ժողովրդի կյանքում: Կուսակցական համագումարներն ամփոփում և ընդհանրացնում են ձեռք բերված սոցիալ-տնտեսական նվաճումները, հասարակական կյանքի զարգացման պրոցեսները, կոմունիստներին ու բոլոր աշխատավորներին զինում նոր հասարակարգի կառուցման գիտականորեն հիմնավորված կոնկրետ ծրագրով:

ՍՄԿԿ XXIV համագումարից հետո անցած ժամանակաշրջանում մեր երկրի աշխատավորները, կոմունիստական կուսակցության ղեկավարությամբ, առաջընթաց վիթխարի քայլ կատարեցին էկոնոմիկայի, գիտության ու կուլտուրայի զարգացման բնագավառում: Ուստի, սովետական բոլոր մարդիկ կուսակցության նոր համագումարը դիմավորում են նորանոր սխրանքներով, բարձր տրամադրությամբ, իրենց գոհունակությունը հայտնում ՍՄԿԿ ներքին ու արտաքին քաղաքականության նկատմամբ, քաղաքականություն, որը խարսխված է մարքս-լենինյան ամենահաղթ ուսմունքը ստեղծագործաբար կիրառելու վրա:

Նկատի ունենալով էկոնոմիկայի առաջնային նշանակությունը կոմունիստական հասարակարգի կառուցման գործում, ընթացիկ հնգամյակում ևս կուսակցությունն իր գլխավոր ուշադրությունը բևեռել է երկրի տնտեսական զարգացման վրա:

ՍՍՀՄ էկոնոմիկան անշեղ վերելք է ապրում: Արտադրության բոլոր ճյուղերում կատարվել և կատարվում են որակական փոփոխություններ: Արդյունաբերական ու գյուղատնտեսական արտադրանքի աճի զգալի մասը ստացվում է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հաշվին: Հատկապես արագ են զարգանում ժողովրդական տնտեսության այն ճյուղերը (մեքենաշինություն, էլեկտրաէներգետիկա, ռադիոէլեկտրոնիկա, սարքաշինություն, ավտոմատացված միջոցների արտադրություն), որոնք էապես պայմանավորում են երկրի տեխնիկական առաջընթացը: Էկոնոմիկայի ասպարեզում սովետական ժողովրդի նվաճումների կարևոր գրավականը ժողովրդական տնտեսության զարգացման կայուն տեմպերն են: Զարգացած սոցիալիզմի պայմաններում հաջողությամբ է լուծվում կոմունիստական շինարարության գլխավոր տնտեսական խնդիրը՝ կոմունիզմի նյութատեխնիկական բազայի ստեղծումը: Այս վիթխարի պրոբլեմի լուծման համար պայքարում են մեր երկրի միլիոնավոր աշխատավորները: Լայն ծավալ են ստացել սոցիալիստական մրցությունը, կոմունիստական աշխատանքի և նորարարական շարժումները: Աշխատավորական զանգվածների եռանդուն ջանքերը տվել են իրենց առատ պտուղները: Այսպես, հնգամյակի անցած չորս տարիների ընթացքում արդյունաբերական արտադրանքի ծավալն աճել է ավելի քան մեկ երրորդով և գերազանցել նախորդ հնգամյակի ցուցանիշները: Իններորդ հնգամյակում ազգային եկամուտը

կկազմի 1 տրիլիոն 600 մլրդ ռուբլի, այսինքն՝ 35 տոկոսով ավելի, քան նա-
խորդ հնգամյակում։ Այժմ մեր երկիրը տալիս է ամբողջ աշխարհի արդյունա-
բերական արտադրանքի մեկ հինգերորդ մասը։ Ներկայումս ՍՍՀՄ-ը ածխի,
նավթի, երկաթահանքի հանույթով, չուգունի և պողպատի ձուլմամբ, տրակ-
տորների, հացահատիկային կոմբայնների և մի շարք այլ արտադրանքների
արտադրությամբ աշխարհում գրավում է առաջին տեղը։
Ընդառաջ գնալով ՍՄԿԿ XXV համագումարին, մեր երկրի աշխատավոր-
ները ջանում են առաջիկա հնգամյակը դարձնել թողարկվող արտադրանքի
որակի բարձրացման հնգամյակ։ Աշխատանքի որակի ապահովումը կապված
է շատ գործոնների հետ։ Դա նշանակում է և՛ գործի հստակ կազմակերպում,
և՛ առաջավոր տեխնոլոգիայի ապահովում, և՛ նյութերի ու տեխնիկայի ար-
դյունավետ օգտագործում, աշխատանքային կարգապահության պահպանում,
ընկերական փոխօգնություն, պահանջկոտություն իր և շրջապատի նկատմամբ։
«Որակի համար մղվող պայքարը,— կոմերիտմիության XVII համագումարում
ասաց Լ. Ի. Բրեժնևը,— պետք է համակի մեր գործունեության բոլոր ոլորտ-
ները՝ խոսքը վերաբերի նյութական արտադրությանը թե հոգևոր արժեքների
ստեղծմանը, երեխաների դաստիարակությանը թե սպասարկման ոլորտին.
Որտեղ էլ աշխատի մարդը, նա պետք է հպարտանա իր ջանքերի արդյունքնե-
րով։ Մենք պետք է... ըստ ամենայնի խրախուսենք նրանց, ովքեր աշխատան-
քում հասնում են բարձր որակի»։
Ներկա հնգամյակում սոցիալիստական էկոնոմիկայի զարգացման հիման
վրա անշեղորեն բարձրանում է ժողովրդի նյութական ու կուլտուրական մա-
կարդակը։ Կուսակցության քաղաքականության գլխավոր նպատակն է՝ առա-
վել լրիվ բավարարել աշխատավորների աճող պահանջմունքները։ Սովետա-
կան մարդկանց բարեկեցության բարձրացման մասին են վկայում հետևյալ
փաստերը։ Հնգամյակի չորս տարիների ընթացքում մեկ շնչին ընկնող ռեալ
եկամուտներն աճել են 19 տոկոսով։ 1974 թ. ամսական միջին աշխատավար-
ձը, 1972 թ. 122 ռուբլու դիմաց, կազմել է 140,7 ռուբլի։ Հանրային տնտե-
սություններից կոլտնտեսականների եկամուտներն զգալիորեն ավելացել են
և այժմ կազմում են ամիսը 91 ռուբլի։ Կուսակցությունը մեծ հոգատարություն
է ցուցաբերում աշխատավորական այն խավերի կենսամակարդակը բարձ-
րացնելու նկատմամբ, որոնց եկամուտները ցածր են միջին մակարդակից.
Այդ նպատակով ավելացվում են սպառման հանրային ֆոնդերը, բարձրացվում
աշխատավարձի մինիմումը։ Բարելավվել է ծերության, պատերազմի և աշխա-
տանքի հաշմանդամների կենսաթոշակային ապահովումը։
Ընթացիկ հնգամյակի տարիներին, իրականացնելով ՍՄԿԿ XXIV համա-
գումարի որոշումները, կուսակցությունը մի շարք միջոցներ ձեռնարկեց սր-
տական ապարատի գործունեության բարելավման, աշխատավորական ղանգ-
վածներին պետական ու հասարակական գործերի կառավարմանը լայնորեն
մասնակից դարձնելու համար։ Ընդլայնվել են սովետների իրավունքները՝ տըն
տեսական և կուլտուրական շինարարության խնդիրները լուծելու գործում։
Սոցիալիստական հասարակարգը սովետական յուրաքանչյուր քաղաքա-
ցու մեծ հնարավորություններ է ընձեռում համակողմանիորեն դրսևորելու իր
ունակությունները, անմիջականորեն մասնակցելու պետական ու հասարակա-
կան գործերին։ Եվ որքան աշխատավորներն ավելի են կոփված գաղափարա-
պես, այնքան մեծ է նրանց ավանդը մեր ընդհանուր գործում։ Ահա թե ինչու
կուսակցությունը շարունակ հոգում է աշխատավորների կոմունիստական դաս-
տիարակության, կոմունիզմ կառուցող մարդու ձևավորման մասին։ ՍՄԿԿ-ն
հետևողական աշխատանքով կոփում է սովետական մարդկանց մարքս-լենին-
յան աշխարհայացքը, նրանց համակում սոցիալիստական հայրենասիրության
ու պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի, աշխատանքի ու հանրային սեփա-
կանության նկատմամբ կոմունիստական վերաբերմունքի ոգով։ Վ. Ի. Լենինը
շեշտում էր, որ սոցիալիստական պետությունը ուժեղ է մասսաների գիտակ-
ցականությամբ։ Կոմունիզմի կառուցումն անխզելիորեն կապված է սովետա-
կան մարդկանց սոցիալիստական բարձր գիտակցականության, գաղափարա-

կան համոզվածության հետ։ ՍՄԿԿ-ն հետևողականորեն բարձրացնում է աշ-
խատավորների քաղաքական գիտակցականությունը, ջանում, որ հասարակու-
թյան յուրաքանչյուր անդամ հստակորեն իմանա իր տեղն ու դերը նոր հա-
սարակարգի կառուցման համար մղվող ստեղծագործ պայքարում։
Իններորդ հնգամյակի սոցիալ-քաղաքական արդյունքները մեկ անգամ
ևս ապացուցում են, որ մեր հաջողությունների գրավականը կուսակցության
ու ժողովրդի սերտ միասնության մեջ է։ Այդ միասնությունը մեր հասարակու-
թյան ուժի և հզորության հիմքն է, որը մեզ հնարավորություն է տալիս հաղ-
թահարելու բոլոր դժվարությունները, լուծելու ամենաբարդ խնդիրները և նո-
րանոր հաջողությունների հասնելու կոմունիստական շինարարության բոլոր
բնագավառներում։

ՍՄԿԿ ՆԵՐՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ տրամաբանական շարունակությունն
է նրա արտաքին քաղաքականությունը։ Այն լիովին համապատասխանում է
սովետական ժողովրդի արմատական շահերին, եղբայրական սոցիալիստա-
կան երկրների, ամբողջ աշխարհի աշխատավորների նկատմամբ ՍՍՀՄ ինտեր-
նացիոնալ պարտքը կատարելու շահերին։ Այս տարվա ապրիլին ՍՄԿԿ Կենտ-
կոմի պլենումն իր «Միջազգային դրության և Սովետական Միության արտա-
քին քաղաքականության մասին» որոշման մեջ հավանություն տվեց Քաղբյու-
րոյի, ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լ. Ի. Բրեժնևի գործունեությանը՝
ՍՄԿԿ XXIV համագումարի մշակած խաղաղության ծրագիրը հաջողությամբ
իրականացնելու համար։
Սովետական Միության և սոցիալիստական համագործակցության մյուս
երկրների լուրջ հաջողությունները էկոնոմիկայի զարգացման և իրենց պաշտ-
պանունակության ամրապնդման ասպարեզում, նրանց օրեցօր ցեմենտվող
սերտ միասնությունն ու բարեկամությունը հաստատուն երաշխիք են միջազ-
գային լարվածության թուլացման, աշխարհում կայուն խաղաղության հաս-
տատման գործում։ Ժողովուրդներին հուզող այս կենսական պրոբլեմների
լուծման ճանապարհին առաջընթաց կարևոր քայլ էր Հելսինկիի համաեվրոպա-
կան խորհրդակցությունը։ Դրա գումարումն ու բարեհաջող ավարտը մեր կու-
սակցության և սովետական կառավարության, եղբայրական սոցիալիստական
պետությունների արտաքին քաղաքականության փայլուն հաղթանակն էր։
Քննարկելով խորհրդակցության արդյունքները՝ ՍՄԿԿ Քաղբյուրոն, ՍՍՀՄ
Գերագույն սովետի նախագահությունը և ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետը «Եվ-
րոպայի անվտանգության ու համագործակցության խորհրդակցության ար-
դյունքների մասին» փաստաթղթում նշեցին, որ «Եվրոպայի 33 պետություննե-
րի, ԱՄՆ-ի և Կանադայի ղեկավար գործիչների՝ պատմության մեջ աննախա-
դեպ այդ հանդիպումը դարձավ միջազգային հակայական նշանակություն ունե-
ցող իրադարձություն։ Այն սկիզբ դրեց լարվածության թուլացման նոր փուլի,
կարևոր քայլ եղավ խաղաղ գոյակցության և տարբեր հասարակարգ ունեցող
պետությունների իրավահավասար համագործակցության հարաբերություննե-
րի հաստատման սկզբունքներն ամրապնդելու ճանապարհին»։
Բայց միջազգային լարվածության թուլացման ասպարեզում առկա դրա-
կան տեղաշարժերը չպետք է բթացնեն սովետական մարդկանց, խաղաղասեր
բոլոր ուժերի զգոնությունը, որովհետև պատերազմի, ռեակցիայի սև ուժերը
առիթը բաց չեն թողնում խափանելու խաղաղության գործը։ Իմպերիալիստա-
կան ռեակցիոն շրջանների տենձգությունները ձախողվում են ՍՄԿԿ լենինյան
արտաքին քաղաքականության հետևողական կուրսի շնորհիվ։ ՍՍՀՄ-ը և սո-
ցիալիստական մյուս երկրները գործադրում են բոլոր ուժերը, որպեսզի բա-
րենպաստ միջազգային պայմաններ ապահովվեն սոցիալիզմի ու կոմունիզմի
կառուցման համար։

ՆՈՐ ՀԱՍԱՐԱԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ, ՍՍՀՄ ժողովրդական տնտեսության գի-
տության ու կուլտուրայի զարգացման գործում իրենց ավանդն են մուծում
մեր հանրապետության աշխատավորները, որոնք, լայնորեն ծավալելով սո-

ցիալիստական մրցումը, եռանդուն պայքարում են հնգամյակի վիթխարի ծրագրերն իրականացնելու համար:

Հանրապետության կոմունիստները, ողջ աշխատավորները գոհունակությամբ ընդունեցին ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան և հուլիսյան պլենումների որոշումները և այժմ հաստատակամ ջանքեր են գործադրում դրանց անշեղ կատարման համար: ՀԿԿ հունվարյան պլենումից հետո կուսակցական, կոմերիտական, արհմիութենական կազմակերպությունները, սովետական, տնտեսական մարմինները գործնական աշխատանք ծավալեցին ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի 1974 թ. դեկտեմբերյան պլենումի որոշումները, հնգամյակի եզրափակիչ տարվա առաջադրանքները կատարելու համար: Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության աշխատողները հիմնականում կատարել են ընթացիկ տարվա 6 ամսվա պլանները: Այսպես, արդյունաբերական արտադրանքի իրացման կիսամյա պլանը կատարվել է 103,2 տոկոսով: Արդյունաբերական արտադրանքի աճը, անցյալ տարվա նույն ժամանակամիջոցի համեմատությամբ, կազմել է 9,9 տոկոս: Գերակատարված է կարևորագույն արտադրատեսակների մեծ մասի թողարկման պլանը: Լրացուցիչ իրացվել է 56,5 մլն ռուբլու արտադրանք:

Որոշակի հաջողություններ ունեն գյուղատնտեսության, տրանսպորտի, կապի, պետական ու կոոպերատիվ առևտրի բնագավառների աշխատողները: Սակայն մեր հանրապետության էկոնոմիկայի հետագա զարգացման ասպարեզում անելիքները դեռևս շատ են:

Մոտակա մի քանի տարում անհրաժեշտ է բարձրացնել արդյունաբերական արտադրության ընդհանուր մակարդակը, բարելավել արդյունաբերության կառուցվածքը, առավել լավ օգտագործել արտադրական կարողությունները, հանրային արտադրության մեջ լիովին ապահովել աշխատունակ բնակչության զբաղվածությունը:

Գյուղատնտեսության բնագավառում հարկավոր է ծավալել մելիորատիվ լայն աշխատանքներ, իրացնել նոր հողեր, բարձրացնել հողատարածությունների օգտագործման արդյունավետությունը, ընդլայնել ոռոգելի հողատարածությունները, շեշտակի բարձրացնել անասնապահության մակարդակը:

Կապիտալ շինարարության բնագավառում պետք է ամրապնդել շինարարության ինդուստրիալ բազան, գիտության ու տեխնիկայի նորագույն նվաճումները վճռականորեն արմատավորել շինարարության մեջ: Հարկավոր է ընդլայնել տրանսպորտի և կապի ցանցը, նյութատեխնիկական կայուն հիմքերի վրա խարսխել առևտուրն ու կենցաղային սպասարկումը:

Մեր հանրապետության համար կենսական այս պրոբլեմների լուծման մտահոգությամբ ՍՄԿԿ Կենտկոմը և ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետը, ՀԿԿ Կենտկոմի զեկուցման հիման վրա և ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի նախաձեռնությամբ, ընդունեցին «Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական տնտեսության հետագա զարգացման միջոցառումների մասին» պատմական որոշումը: Դա ՍՄԿԿ լենինյան ազգային քաղաքականության ցայտուն դրսևորումն է, հայ ժողովրդի նկատմամբ մեր կուսակցության ցուցաբերած հոգատարության մի նոր վկայությունը:

Սովետական Հայաստանի էկոնոմիկայի, գիտության ու կուլտուրայի հետագա ծաղկումն ապահովող այդ որոշումը լուրջ և պատասխանատու խնդիրներ է դնում մեր հանրապետության կուսակցական կազմակերպությունների, բոլոր աշխատավորների առջև: Նրանք պետք է լենինյան կուսակցության հայրական հոգատարությանը պատասխանեն ամենօրյա եռանդուն, ստեղծագործ աշխատանքով, գործողության մեջ դնեն բոլոր ուժերն ու ռեզերվները, շեշտակիորեն բարձրացնեն աշխատանքի արտադրողականությունը, հիմնովին արմատախիլ անեն հանրապետության տնտեսական շինարարության մեջ, հասարակական կյանքի շատ ոլորտներում տեղ գտած լուրջ սխալներն ու թերությունները և հաջողությամբ ու պատվով կատարեն հնգամյակի եզրափակիչ տարվա բոլոր առաջադրանքները:

Վերոհիշյալ այս խնդիրների քննարկմանն էր նվիրված ՀԿԿ Կենտկոմի հուլիսյան պլենումը, որը ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումի տրամաբա-

նական շարունակությունն էր: Այն քննարկեց ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քար-
տուղար Կ. Ս. Դեմիրճյանի զեկուցումը՝ «Հանրապետության կուսակցական
կազմակերպության խնդիրները «Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական տնտե-
սության հետագա զարգացման միջոցառումների մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի և
ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի որոշումը կատարելու և ՍՄԿԿ XXV համագումա-
րը արժանավայել դիմավորելու վերաբերյալ»:
Պլենումը նշեց կոնկրետ, գործնական այն ուղիներն ու մեթոդները, որոնք
կուսակցական կազմակերպություններին հնարավորություն կընձեռեն պատվով
լուծելու մեր հանրապետության էկոնոմիկայի հետագա զարգացման խնդիր-
ները:
Պլենումում իրավացիորեն շեշտվեց, որ ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիս-
տրների սովետի որոշումը քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական հսկա-
յական նշանակություն ունի հանրապետության համար: Դա գործունեության
ու ստեղծարար աշխատանքի կոմպլեքսային ծրագիր է, որի հաջող իրականա-
ցումը հանրապետության էկոնոմիկան կբարձրացնի զարգացման որակապես
նոր մակարդակի, կապահովի աշխատավորների բարեկեցության հետագա
վերելքը: Ուստի, մեր գլխավոր խնդիրը այդ պատմական որոշման անշեղ կա-
տարումն է:
Հիրավի, լուրջ ու դժվարին գործերը շատ են, բայց քիչ չեն և թերություն-
ներն ու սխալները: Թեև ՀԿԿ հունվարյան պլենումից հետո անցած ժամանա-
կամիջոցում մեր հանրապետության տնտեսական ու հասարակական կյանքում
կատարվել են որոշ դրական տեղաշարժեր, արդյունքները դեռևս մեզ չեն կա-
րող բավարարել: Ինչպես իր զեկուցման մեջ նշեց ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քար-
տուղար ընկեր Դեմիրճյանը, մենք դեռևս չենք հասել այն բանին, որ բոլոր
ձեռնարկությունները կատարեն պլանային առաջադրանքները արտադրության
ծավալի և թողարկվող արտադրանքի իրացման ասպարեզում: Այս տարվա ա-
ռաջին կիսամյակում 51 ձեռնարկություններ չեն կատարել արտադրանքի ի-
րացման պլանները: 110 ձեռնարկություն թերակատարել են աշխատանքի ար-
տադրողականության պլանները, իսկ 173-ը՝ նույնիսկ իջեցրել են աշխատանքի
արտադրողականությունը:
Լուրջ մտահոգություն է պատճառում կապիտալ շինարարության այսօրվա
վիճակը: Շինարարության մեջ գլխավոր բացը կապիտալ ներդրումների խրո-
նիկական թերակատարումն է և արտադրական կարողությունների, բնակելի
շենքերի, կուլտուր-կենցաղային օբյեկտների ու պետական հիմնական ֆոնդե-
րի գործարկման սիստեմատիկ վիժեցումը: Դեռևս անբավարար է շինարարու-
թյան որակը, լուրջ թերություններ կան նախագծային կազմակերպությունների
աշխատանքում, ետ է մնում շինարարական ինդուստրիան:
Զլուծված արմատական պրոբլեմներ կան հանրապետության գյուղատըն-
տեսության բնագավառում: Հնգամյակի անցած ժամանակաշրջանի արդյունք-
ների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հանրապետությունում լարված վի-
ճակ է ստեղծվում գյուղատնտեսական որոշ մթերքների արտադրության ու
մթերումների հնգամյա առաջադրանքների կատարման գործում: Չեն կատար-
վել գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ավելացման հնգամյակի
չորս տարվա պլանները: Ցածր է անասնապահության մթերատվությունը:
Հանրապետության արդյունաբերության, կապիտալ շինարարության, գյու-
ղատնտեսության բնագավառներում առկա թերությունների այս համառոտ
թվարկումն իսկ վկայում է, որ առաջիկայում շատ լուրջ անելիքներ կան:
Ներկայումս պատասխանատու և հրատապ խնդիրներ են ծառացած կուսակ-
ցական, կոմերիտական ու արհմիութենական կազմակերպությունների, սովե-
տական և տնտեսական բոլոր մարմինների առջև: Դրանք պետք է աշխատեն
լարված ու ստեղծագործաբար, աշխատավոր մասսաների ուժերը մոբիլիզաց-
նեն ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի որոշմամբ սահմանված
բոլոր առաջադրանքները լիովին ու նախատեսված ժամկետներում կատարելու,
ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան և հուլիսյան պլենումների որոշումները հաստա-
տակամորեն ու անշեղորեն իրականացնելու համար:

ՀԿԿ Կենտկոմի հուլիսյան պլենումը կուսակցության քաղկոմներին ու շրջկոմներին պարտավորեցրեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի որոշման համապատասխան վերակառուցել ու ավելի կոնկրետացնել կազմակերպչական, գաղափարական և մասսայական-քաղաքական աշխատանքը, սոցիալիստական լայն մրցություն ծավալել այդ որոշմամբ նախատեսված առաջադրանքների հաջող կատարման ու գերակատարման համար, բարձրացնել պահանջկոտությունը կադրերի նկատմամբ, արդյունավետ վերահսկողություն հաստատել վերոհիշյալ որոշմամբ նախատեսված աշխատանքները ժամանակին կատարելու վրա և դրանց ընթացքը սիստեմատիկաբար քննարկել սկզբնական կուսակցական կազմակերպություններում, քաղկոմների ու շրջկոմների բյուրոներում ու պլենումներում:

Ծրագրային այդ որոշումն առաջացրել է ոգևորություն և խանդավառություն: Սակայն, ինչպես ասված է ընկեր Կ. Ս. Դեմիրճյանի զեկուցման մեջ, «...եթե խանդավառությունը չվերածվի մեծ աշխատանք կատարելու որոշակի նպատակասլաց, հոգեբանական, գաղափարական և գործնական տրամադրության, չմարմնավորվի կոնկրետ պրակտիկ գործողության մեջ, ապա պարզ է, որ որևէ դրական արդյունք չի ստացվի:

Այդ որոշման հաջող կատարումը պահանջում է ավելի բարձրացնել էկոնոմիկայի, տնտեսական ողջ շինարարության կուսակցական ղեկավարման մակարդակը, դրա մեջ ավելի մեծ չափով արմատավորել գիտական սկզբունքը, բարձրացնել մեր ամբողջ աշխատանքի որակը, կադրերի տնտեսական և արտադրական գործունեության ընդհանուր կուլտուրան»:

Մեր հանրապետության զարգացման վիթխարի ծրագրերը, ի վերջո, պետք է իրականացնեն մարդիկ՝ մեր բանվորները, կոլտնտեսականները, ինժեներները, ժողովրդական տնտեսության բոլոր բնագավառների աշխատողները: Առանց նրանց կազմակերպված, հաստատակամ ու ոգեշունչ աշխատանքի մենք չենք կարող նվաճել այն բնագծերը, որոնք նախանշված են այդ որոշմամբ: Դրանք հաջողությամբ կարող են կենսագործվել միայն աշխատավորների ջանքերի առավելագույն մոբիլիզացմամբ, կուսակցական կազմակերպությունների մարտունակության բարձրացմամբ:

Արդեն մեր հանրապետության կուսակցական կազմակերպություններում սկսվել են հաշվետու-ընտրական ժողովները: Այնուհետև կգումարվեն շրջանային, քաղաքային կուսակցական կոնֆերանսներ: Անհրաժեշտ է, որ նախահամագումարյան այդ ժողովներն ու կոնֆերանսներն անցնեն գործարար մթնոլորտում, օբյեկտիվորեն, ուղղամտությամբ գնահատվեն ձեռք բերված նվաճումները, քննադատության ու ինքնաքննադատության առողջ իրավիճակում բացահայտվեն սխալներն ու թերությունները և կոնկրետ, բանիմացորեն նշվեն առաջիկա անելիքները:

Կուսակցությունը մշտապես հետևում է, որ խստորեն պահպանվեն կուսակցական ղեկավարման սկզբունքները, կուսակցական կյանքի լենինյան նորմերը, հոգ է տանում ներկուսակցական դեմոկրատիայի հետագա զարգացման, կուսակցական գիտակցված կարգապահության ամրապնդման մասին: Հաշվետու-ընտրական ժողովներն ու կոնֆերանսները անշեղորեն պետք է ղեկավարվեն լենինյան այդ սկզբունքներով: ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան ու հուլիսյան պլենումի որոշումների լույսի տակ կոմունիստները պետք է անզիջում պայքարեն բոլոր նրանց դեմ, ովքեր մազաչափ անգամ շեղվել են կուսակցական կարգապահության լենինյան սկզբունքներից, ովքեր անազնիվ են, անբարեխիղճ, ովքեր արատավորում են կոմունիստի, սովետական քաղաքացու վեհ կոչումը:

Մեր հանրապետության հետագա զարգացման համար մղվող պայքարի ավանգարդում ընթանում են կոմունիստները: Եվ դա հասկանալի է: Կոմունիստի կոչումը, ասել է ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը, շատ է պարտավորեցնում: Կոմունիստները չունեն այլ առավելություններ, բացի մեկից՝ ավելի, քան մյուսները, նվիրվել ընդհանուր գործին, ավելի լավ, քան մյուսները, պայքարել ու աշխատել հանուն դրա հաղթանակի: Կոմունիստները չունեն հատուկ իրավունքներ, բացի մեկից՝ միշտ ընթանալ առջևում, լինել այնտեղ, որտեղ առավել դժվար է: Ահա այս խորիմաստ բնութագրումը պետք է լինի յուրաքանչյուր կոմունիստի ամենօրյա գործունեության չափանիշը: Կուսակցական կազմակերպությունների ավանգարդային դերը, մարտունակությունը մեծապես կախված են կոմունիստների գաղափարական ու տեսական պատրաստականությունից, այն բանից, թե նրանք ինչպես են կատարում կուսակցության անդամի դժվարին ու պատվավոր պարտականությունները:

ԱՅԺՄ ՄԵՆՔ ԹԵՎԱԿՈԽԵԼ ԵՆՔ ՍՄԿԿ XXV ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ նախապատրաստման պատասխանատու ժամանակաշրջանը: Մեր ողջ երկրի, այդ թվում Սովետական Հայաստանի աշխատավորները, մտնելով նախահամագումարյան սոցիալիստական մրցության մեջ, ձգտում են իրենց հերոսական գործերով ավելի հզոր ու ծաղկուն դարձնել մեր սոցիալիստական հայրենիքը:

Սոցիալիստական հասարակարգին հատուկ այդ համաժողովրդական շարժմանը նոր թափ հաղորդեց «ՍՄԿԿ XXV համագումարը արժանավայել դիմավորելու համար ծավալված սոցիալիստական մրցության մասին» ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի որոշումը: Քաղաքական այդ փաստաթուղթը մեծ նշանակություն ունի սովետական մարդկանց ստեղծագործական նախաձեռնության հետագա զարգացման, նրանց աշխատանքային նոր սխրանքների մղելու գործում:

ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն իր որոշման մեջ հավանություն է տալիս կուսակցության նոր համագումարը արժանավայել դիմավորելու համար սոցիալիստական բարձր պարտավորություններ ստանձնած և հարվածային աշխատանքային հերթափոխի կանգնած կոլեկտիվների, արտադրության առաջավորների նախաձեռնությանը: Այդ որոշումը կուսակցական, սովետական, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակերպություններին, տնտեսական մարմիններին զինում է գործողությունների կոնկրետ ծրագրով, նրանց պարտավորեցնելով համագումարի նախապատրաստման հետ կապված մասսայական-քաղաքական և կազմակերպչական աշխատանքը նպատակամղել ողջ ժողովրդի աշխատանքային ակտիվության բարձրացմանը: Հենվելով առաջավորների փորձի ու նախաձեռնության վրա, անհրաժեշտ է համաժողովրդական թափ հաղորդել ՍՄԿԿ XXV համագումարի պատվին ծավալված սոցիալիստական մրցությանը, դրա մեջ ներգրավել բոլոր բանվորներին, կոլտնտեսականներին, ինժեներա-տեխնիկական աշխատողներին, այն հաշվով, որ յուրաքանչյուր աշխատավոր, յուրաքանչյուր կոլեկտիվ իր բարձր արտադրողական, անձնվեր գործերով ծանրակշիռ ավանդ մուծի արտադրական պլանների և սոցիալիստական պարտավորությունների կատարման գործում:

Նախահամագումարյան մրցության ծավալումը քաղաքական կարևոր գործ է: Այդ հարցը այժմ լայնորեն քննարկվում է մեր ողջ Միության, այդ թվում նաև մեր հանրապետության կուսակցական կազմակերպություններում և աշխատանքային կոլեկտիվներում: ՍՄԿԿ Կենտկոմն իր որոշմամբ պարտավորեցնում է խորապես ու քննադատաբար վերլուծել աշխատանքի արդյունքները, նախատեսել և իրագործել սոցիալիստական մրցության արդյունավետության բարձրացման կոնկրետ միջոցառումներ, ավելի լայնորեն օգտագործել հնգամյակի առաջադրանքները ժամկետից շուտ կատարած արտադրության առաջավորների, ձեռնարկությունների կոլեկտիվների նյութական ու բարոյական խրախուսման բազմազան ձևերը:

Կարճ ժամանակ է մնացել մինչև ՍՄԿԿ XXV համագումարը: Մեր հանրապետության աշխատավորները, ստանձնելով սոցիալիստական ծավալուն պարտավորություններ, լի են վճռականությամբ՝ հարազատ կուսակցության նոր համագումարը դիմավորելու աշխատանքային նոր հաջողություններով: Նրանք վստահ են, որ առաջիկա համագումարը, Լ. Ի. Բրեժնևի խոսքերով ասած, նոր կարևոր բնագծեր կնախատեսի այն մեծ նպատակներին հասնելու ճանապարհին, որոնց համար պայքարում է մեր կուսակցությունը, որոնց իրագործմանը մենք նվիրում ենք մեր բոլոր ուժերը:

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆՁԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ

Կ. Լ. ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ
ՀԿԿ Կենտկոմի պրոպագանդայի և
ագիտացիայի բաժնի վարիչ

ԲԱԶՄԱԿՈՂՄԱՆԻ Է ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹՅԱՆ դաս-
տիարակչական դերի բարձրացման համար պայմաններ
ստեղծելու պրոբլեմը: Այն ներառում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հարցերի մի
ողջ կոմպլեքս, այնպիսի հարցերի, ինչպես՝ ամբողջությամբ վերցրած հասա-
րակական-քաղաքական կլիման քաղաքում, շրջանում, հանրապետությունում,
տնտեսական, գաղափարական, քաղաքական աշխատանքի դրվածքն ընդհա-
նուր և կոնկրետ օբյեկտում, սոցիալիստական մրցության կազմակերպումն ու
ղեկավարումը, հասարակական արտադրության մեջ ներգրավված բնակչու-
թյան տարբեր խմբերի պրոֆեսիոնալ, տարիքային, բարոյա-հոգեբանական
առանձնահատկությունների հաշվառումը և այլն, և այլն:
Այդպիսի ծրագրով կատարվող հետազոտությունը չափազանց կարևոր և
բարդ խնդիր է, որը կարելի է լուծել գաղափարական ճակատի, կուսակցական
աշխատողների ու գիտնականների համատեղ ջանքերով: Որքան ավելի ամուր
լինեն նրանց կապերը, որքան ավելի խոր ու համակողմանի դառնան սոցիա-
լական պրոցեսների ու պրոբլեմների, գաղափարա-քաղաքական ներգործու-
թյան վիճակի ու արդյունքների գիտական ուսումնասիրությունները, այնքան
ավելի մտածված ու նպատակասլաց կլինի մեր գաղափարական աշխատանքը,
և դրա հետ կաճի սոցիալիստական մրցության դաստիարակչական արդյունա-
վետությունը:
Սոցիալիստական մրցության դաստիարակչական պոտենցիալի հետագա
բարձրացման հետ կապված պրոբլեմների բարդ կոմպլեքսում մենք կշոշա-
փենք միայն երկու հարց՝ մրցության կազմակերպման ու ղեկավարման և հան-
րապետության ժողովրդական տնտեսության, հասարակական-քաղաքական
կյանքի ղեկավարման, կուսակցական աշխատանքի արմատական բարելավ-
ման համար կուսկազմակերպությունների պայքարի հարցերը: Դժվար չէ
առաջին իսկ հայացքից համոզվել, որ, ընդհանրապես, նոր մարդու դաստիա-
րակման և, մասնավորապես, սոցիալիստական մրցության դաստիարակչական
ֆունկցիայի բարձրացման համար պայմանների ստեղծման խնդիրը անմիջա-
կանորեն կապված է վերոհիշյալ պրոբլեմների հետ:
Այսօր հանրապետությունում ստեղծվում են այդ պրոբլեմների հաջող
լուծման բոլոր անհրաժեշտ նախադրյալները: Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի
հունվարյան (1975 թ.) պլենումը խորապես վերլուծեց գործերի վիճակը հան-
րապետության էկոնոմիկայի և հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառնե-
րում, բացահայտեց հնգամյա պլանի թերակատարման պատճառները, սուր և
սկզբունքային քննադատության ենթարկեց բացասական երևույթները, մասնա-
վորապես մանրբուրժուական եսամոլությունն ու հասարակության միջոցների
հաշվին հարստանալու ձգտումը, կաշառակերությունը, գոփողականությունը,
խուլիգանությունը, հանրօգուտ աշխատանքից խուսափելը և այլն, ուղիներ

նշեց կադրային քաղաքականության մեջ թույլ տրված կոպիտ սխալները շտկ-
կելու, բարոյա-քաղաքական ողջ մթնոլորտն առողջացնելու համար:
Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի հունվարյան պլենումը կարևոր դեր խա-
ղաց ՍՄԿԿ XXIV համագումարի որոշումները մեր հանրապետությունում ան-
շեղորեն կատարելու գործում, օբյեկտիվ հիմք ստեղծեց հասարակական-քա-
ղաքական կյանքի բոլոր կողմերի բարելավման, կուսակցական-կազմակեր-
պական և քաղաքական աշխատանքի հետագա կատարելագործման համար:
Բնական է, որ այդպիսի պայմաններում հանրապետության ողջ կուսակ-
ցական կազմակերպությունը, նրա շրջանային ու քաղաքային կոմիտեները,
սկզբնական կազմակերպությունները պետք է ավելի կոնկրետ ու գործարար
կերպով, քննադատաբար վերաբերվեն իրենց գործունեությանը, ավելի առար-
կայորեն զբաղվեն ինչպես արտադրության կազմակերպման, այնպես էլ աշ-
խատավորների դաստիարակության պրոբլեմներով:
Բացառություն չի կազմում նաև աշխատանքի կազմակերպման ու մարդ-
կանց դաստիարակության մի այնպիսի կարևոր օղակ, ինչպիսին սոցիալիս-
տական մրցությունն է: Այդ ճակատում քննադատության սուր ծայրն առաջին
հերթին պետք է ուղղվի շատ կոլեկտիվներում արմատացած ձևամոլության
դեմ: Ձևական մոտեցումը, ադմինիստրատիվ ու ցուցամոլությունը այն հիմ-
նական չարիքներն են, որոնք ամլացնում են սոցիալիստական մրցությունը,
ավելին՝ վարկաբեկում այդ մրցության բուն իսկ բարձր գաղափարը: Ձևամո-
լության դեմ մղվող պայքարն անհրաժեշտ է ամրապնդել ամբողջ սոցմրցու-
թյան բարելավման ու նրա արդյունավետության բարձրացման գործուն ծրա-
գրով:
Սոցիալիստական մրցությունը զարգացած սոցիալիզմի պայմաններում
դարձել է մասսաների՝ իր թափով ու խորությամբ վիթխարի սոցիալական
ստեղծագործություն: Տարեցտարի ուժեղանում է նրա ներգործությունը երկրի
տնտեսական պոտենցիալի ամրապնդման և ժողովրդի բարեկեցության բարձ-
րացման վրա: Դրան զուգընթաց աճում է նրա սոցիալ-դաստիարակչական դե-
րը: Դեռ 1917 թ. Վ. Ի. Լենինը գրում էր, որ սոցիալիստական մրցությունը
հնարավորություն կտա «իրոք աշխատավորների մեծամասնությունը ներգրա-
վելու այնպիսի աշխատանքի ասպարեզ, որտեղ նրանք կարող են երևան բերել
իրենց, ծավալել իրենց ընդունակությունները, դրսևորել տաղանդներ, որոնք
ժողովրդի մեջ անսպառ են...» (Երկեր, հ. 26, էջ 493—494):
Ստեղծագործության ինքնուրույն ճանապարհ դուրս բերելով միլիոնավոր
աշխատավորների, բացահայտելով նրանց ձիրքն ու տաղանդը, սոցիալիստա-
կան մրցությունն այսօր ձևավորում է մարդու քաղաքացիական վեհ հատկա-
նիշները, նրա բարոյական սկզբունքներն ու գաղափարական համոզմունքները:
Այս առումով հետաքրքրական միտք է արտահայտել սոցիալիստական աշխա-
տանքի հերոս Ա. Գիտալովը. «Յուրաքանչյուր մեխանիզմ իր բնույթն ունի:
Իսկ մա՞րդը: Փորձե՛ք բանալի գտնել ամեն մեկի համար: Այդ գործում ամենից
շատ օգնում է սոցմրցումը: Յուրաքանչյուր մարդ ունի իր տաղանդը, իր կեն-
սահետաքրքրասիրությունը, ինչպես ասում են՝ իր «հիվանդոտ» տեղը: Արդ,
մրցությունն օգնում է մարդուն՝ իրեն գտնել, դրսևորել իր բնավորու-
թյունը» (Վ. Գ. Սմոլկովի Սոցիալիստական մրցությունը զարգացած սոցիա-
լիզմի պայմաններում գրքից, «Мысль», 1974, էջ 142):
Հենց այդ «իրեն գտնելու» մեջ է ամփոփվում մրցության հսկայական դաս-
տիարակչական էֆեկտը, դրսևորվում անհատի վրա նրա ներգործության
չափը:

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՕՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԱՏԱՐՎՈՂ գիտակցական աշ-
խատանքով, ստեղծագործական մրցությամբ, դժվարությունների հաղթահար-
մամբ են դաստիարակվում սովետական մարդու պարտքի, պատվի, հպար-
տության ազնիվ զգացումները, ձևավորվում կոլեկտիվիզմի, ստեղծագործա-
կան համագործակցության և փոխօգնության հատկանիշները: Աշխատանքի՝
որպես գիտակցված պահանջմունքի, որպես մարդկային կյանքի էության,

բերկրանքի և երջանկության աղբյուրի նկատմամբ եղած վերաբերմունքը կոմունիստական գիտակցականության դաստիարակման ելակետն է։ Աշխատանքի նկատմամբ այդպիսի վերաբերմունքով են անմիջականորեն պայմանավորված մարդու հայրենասիրական, ինտերնացիոնալիստական զգացումները և համոզմունքները, նրա փոխհարաբերությունը մարդկանց, կոլեկտիվի հետ, նրա բարոյական սկզբունքների և օրենքների ողջ լուսապատկերը։

«Արտադրության այսօրվա առաջավորները, նորարարները…,— ասել է ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լ. Ի. Բրեժնևը,— աչքի են ընկնում նրանով, որ …գիտակցորեն ծառայում են հասարակությանը, ցուցաբերում բարոյական վսեմ հատկություններ, կոլեկտիվիզմի ոգի և անձնվիրաբար բոլոր ուժերով կատարում են իրենց պարտականությունները ժողովրդի հանդեպ։ Նրանք ասես ապագայի մարդիկ են։ Նրանք աշխատում են այնպես, ինչպես բոլորը կաշխատեն կոմունիզմի օրոք… Կա օրինակ, կա նմուշ, որին հարկավոր է հետևել և որից կարելի է սովորել» (Լենինյան կուրսով. հ. 1, էջ 493)։

Այս խոսքերում տրված է աշխատանքի առաջավորների, արտադրության նորարարների, նրանց քաղաքացիական բարոյա-քաղաքական բարձր հատկանիշների արժանի գնահատականը, կոչ է արվում հետևել, հավասարվել նրանց, ամեն կերպ բարձրացնել սոցիալիստական մրցության սոցիալ-դաստիարակչական դերը։

Որքան ավելի մեծ են երկրի հաջողությունները կոմունիզմի նյութատեխնիկական բազայի ստեղծման գործում, այնքան ավելի է աճում անհատի դաստիարակմանը ծառայող ցուցանիշների տեսակարար կշիռը մրցության մեջ։ Սոցիալիստական մրցության պրոբլեմներին նվիրված գիտական հետազոտություններում արտահայտված այս հետևությունը հաստատվում է նաև Հայաստանի մի շարք խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների սոցիալիստական պարտավորությունների վերլուծությամբ։ Աշխատանքային կոլեկտիվների պարտավորություններում տարեցտարի ավելի շատ ուշադրություն է հատկացվում սոցիալ-քաղաքական և բարոյա-հոգեբանական պրոբլեմների լուծմանը։ Դա մրցության դաստիարակչական դերի աճի օբյեկտիվ պրոցես է։

Իհարկե, մրցության սոցիալ-մանկավարժական դերի բարձրացման մասին չի կարելի դատել սոցպարտավորությունների միայն այն կետերով, որոնք առնչվում են դաստիարակչական պրոբլեմներին։ Մրցության աճող դաստիարակչական պոտենցիալը պայմանավորված է մի ամբողջ շարք տեխնիկատնտեսական խնդիրների լուծմամբ, որոնք սերտ միասնության մեջ են սոցիալ-բարոյագիտական և մանկավարժական պրոբլեմների հետ։ Ահա թե ինչու մրցության դաստիարակչական պոտենցիալի աճի նկատմամբ հոգատարությունը մեր գործնական աշխատանքում շաղկապվում է նրա մակարդակի ու թափի բարձրացման, այդ համաժողովրդական շարժումը գիտականորեն ղեկավարելու հետ։

Այս կապակցությամբ առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում սոցիալիստական մրցության կազմակերպման լենինյան սկզբունքների ստեղծագործաբար կիրառումը։ Ինչպես հայտնի է, Վ. Ի. Լենինը Սովետական իշխանության հերթական խնդիրները հոդվածի ուրվագծում ձևակերպել է մրցության (ինչպիսի կոնկրետ ուղղություն և ձև էլ ընդունի այն) հիմքում ընկած երեք հիմնական սկզբունք՝ հրապարակայնություն, արդյունքների համեմատելիություն, փորձի կրկնության հնարավորություն (տե՛ս Երկեր, հ. 27, էջ 245)։

Լենինյան այս դրույթներն այժմ էլ հիմնականն են մրցության կազմակերպման գործում և որոշում են նրա դաստիարակչական կարևոր դերը։

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ձգտում են մրցության հրապարակայնությունն ապահովել հենց նրա ելակետային մոմենտից՝ պարտավորությունների ընդունումից։ Լայն դեմոկրատական քննարկման հիման վրա միայն կարելի է պարզել, թե ընդունված պարտավորություններն արդյոք տնտեսապես հիմնավորվա՞ծ են, արդյոք հենվո՞ւմ են ամեն մի աշխատամասում և ամբողջ ձեռնարկությունում արտադրության տվյալ մա-

կարդակի լուրջ վերլուծության վրա, արդյոք դրանք մշակելիս հաշվի առնվե՞լ են արտադրության չօգտագործված ռեզերվները, գիտության ու տեխնիկայի նվաճումները։ Ընդունված պարտավորությունների ռեալությամբ են պայմանավորված ո՛չ միայն ապագա արտադրական հաջողությունները, այլև մրցության դաստիարակչական էֆեկտը։

Կուսակցությունը դատապարտել է այն պրակտիկան, երբ ձեռնարկությունների, մինիստրությունների և գերատեսչությունների առանձին ղեկավարներ ընդունում են «բարձր» պարտավորություններ՝ թաքցնելով զգալի ռեզերվներ ու հնարավորություններ։ Եթե նկատի ունենանք, որ մինչև վերջերս մրցությունն ամփոփելիս հաճախ հաշվի չէր առնվում պլանային առաջադրանքների լարվածությունը, հասկանալի կլինի առանձին ղեկավարների ձգտումը՝ հասնել իջեցված պլանների, իսկ ապա ընդունել «բարձր» պարտավորություններ, «հաջողությամբ» կատարել դրանք և դառնալ մրցության «հաղթող»։ Այդ պրակտիկան վնասակար էր ո՛չ միայն տնտեսական տեսակետից։ Այն առաջ էր բերում ձևամոլություն, բացասաբար էր անդրադառնում մարդկանց դաստիարակության վրա։

Նման բացասական տենդենցները բացահայտվեցին ու խստորեն դատապարտվեցին Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի հունվարյան պլենումում։ Պլենումը կուսակցական կազմակերպությունների ուշադրությունը բևեռեց աշխատավորական կոլեկտիվների, կառավարման դեմոկրատական սկզբունքների հետագա զարգացման, բանվորական ժողովների և արտադրական խորհրդակցությունների գործունեության բարձրացման, սոցիալիստական պարտավորությունների ու հանդիպական պլանների մշակման և ընդունման գործում կոլեկտիվի անդամներին լայնորեն ներգրավելու վրա։ Խնդիր դրվեց հրապարակայնության սկզբունքը զարգացնել մրցության բոլոր փուլերում՝ սկսած նրա պայմանների մշակումից, այն բնագծերի սահմանումից, որոնց պետք է հասնեն կոլեկտիվները, առանձին բանվորներ, և վերջացրած մրցության արդյունքների ամփոփումով, ընդհանուր գործում յուրաքանչյուր աշխատողի ներդրած ավանդը որոշելով։

Մրցողների իրազեկությունը մրցակիցների հաջողություններին բարձրացնում է ստեղծագործական նախաձեռնությունը, արթնացնում միտքը, ընդլայնում մտահորիզոնը և, վերջին հաշվով, բարերար ազդում աշխատողների քաղաքական ու աշխատանքային ակտիվության աճի, նրանց բարոյական նկարագրի ձևավորման վրա։

Հանրապետության արտադրական կոլեկտիվների պրակտիկայում քիչ չեն հրապարակայնության սկզբունքի հաջող կենսագործման օրինակները։ Հընգամյակի եզրափակիչ տարում Կիրովականի ճշգրիտ հաստոցների գործարանի կոլեկտիվի ընդունած սոցիալիստական բարձր պարտավորությունները հենվում էին գործերի իրական դրության զգաստ վերլուծության, կոլեկտիվի հնարավորությունների, արտադրության թաքնված ռեզերվների հաշվառման վրա։ Դրանց քննարկման լայն հրապարակայնությունը, բանվորական ժողովներում տեղի ունեցած գործարար խոսակցությունը հնարավորություն տվին հենց սկզբից մոբիլիզացնելու կոլեկտիվը, մրցության մեջ ներգրավելու նրա բոլոր անդամներին, խուսափելու ձևամոլությունից։

Անցյալ տարիներին աշխատանքի արդյունքների ամփոփումը ձգձգելու հետևանքով այստեղ հաճախ խախտվում էր մրցության ռիթմը, մարդիկ կորցնում էին իրենց հետաքրքրությունը դրա նկատմամբ։ Այս տարվա հունվարից մրցության արդյունքները կոլեկտիվում ամփոփվում են ամեն օր։ Գործարանի արտադրամասերում, հատուկ ստենդների վրա, մրցողների ազգանունների դիմաց պարբերաբար նշվում է, թե նրանք ինչպես են կատարում իրենց պարտավորությունները։

Մրցության հրապարակայնության զարգացմանն են ծառայում նաև պատի թերթերը, գործարանի ռադիոհանգույցը, ցուցադրական ագիտացիան։ Այս ամենը զգալիորեն նպաստել է մրցության մեջ ստեղծագործական սկզբունքի զարգացմանը։ Կոլեկտիվում շարժում ծավալվեց արտադրանքն առաջին ներ-

կայացմամբ հանձնելու, անձնական դրոշմով աշխատելու իրավունքի համար։

Մրցության դեմոկրատական սկզբունքների լայն զարգացումը ձեռնարկության հնարավորություն տվեց արդեն այս տարվա առաջին եռամսյակում նշանակալի հաջողություններ ձեռք բերել, գերակատարել պլաններն ու սոցիալիստական պարտավորությունները։

Լավ սկիզբը, ինչպես ասվում է, գործի կեսն է։ Կարևորն այն է, որ մրցության հրապարակայնության սկզբունքը հետևողականորեն կենսագործվի նաև մրցության հաջորդ փուլերում։ Մինչդեռ հաճախ այնպես է պատահում, որ սկզբնական շրջանում, երբ պարտավորությունները նոր միայն ընդունվում են, կոլեկտիվին լայնորեն ծանոթացնում են դրանց, իսկ հետագայում արդյունքներն ամփոփելիս հիշատակում են միմիայն հաղթողների անունները։ Իրենց պլանները և ընդունած պարտավորությունները չկատարած աշխատողների ու կոլեկտիվների մասին մեծ մասամբ լռում են։ Հասկանալի է, որ այստեղ, ինչպես և ամեն մի դաստիարակչական աշխատանքում, անհրաժեշտ է մարդկանց նկատմամբ ցուցաբերել անհատական մոտեցում, առավելագույն տակտ և հոգածություն։ Սակայն հովանավորել անփույթ աշխատանքով կոլեկտիվի առաջընթացն արգելակող մարդկանց, նշանակում է, ինչպես արդարացիորեն նշել է Լ. Ի. Բրեժնևը ՍՍՀՄ 50-ամյակին նվիրված զեկուցման մեջ, ամլացնել մրցության բուն էությունը՝ փաստական աշխատանքային գիտակցականությունը, փաստական աշխատանքային մրցակցությունը, այսինքն՝ այն գործոնները, որոնց առանձնահատուկ նշանակություն էր տալիս Վ. Ի. Լենինը։

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ուշադրության կենտրոնում է նաև մրցության կազմակերպման լենինյան մյուս՝ արդյունքների համեմատելիության սկզբունքի կենսագործումը։ Այնպիսի պայմանների ստեղծումը, երբ այսօրվա արդյունքները համեմատվում են անցած տարիների նվաճումների և ապագայի հեռանկարների հետ, էական դեր է խաղում մրցության գործունության բարձրացման, նրա դաստիարակչական ֆունկցիայի զարգացման ասպարեզում։ Ելնելով դրանից, հանրապետության շատ կուսկազմակերպություններ, մրցության կազմակերպման մյուս հարցերի հետ մեկտեղ, սկսել են ավելի կատարելագործել ցուցադրական ագիտացիայի միջոցները։

Կիրովականի քիմիական մանրաթելի գործարանի արտադրամասերում ու արտադրական տեղամասերում պատրաստված են հատուկ ստենդներ, որտեղ արտացոլվում են ո՛չ միայն կոլեկտիվի օրվա նվաճումները, այլև պլանային նախընթաց ժամանակաշրջանի՝ ամսվա, եռամսյակի, տարվա ցուցանիշները։ Մրցողների ուշադրությունը գրավում են տվյալ ճյուղում ձեռք բերված լավագույն ցուցանիշները։ Գործարանի կուսակցական կոմիտեն ձգտում է, որ կոլեկտիվի անդամները իրազեկ դառնան ձեռնարկության զարգացման հեռանկարներին, խորապես գիտակցեն իրենց աշխատանքի սոցիալական նշանակությունը։ Դրան զգալիորեն նպաստում է գործարանի աշխատողների մասնակցությունը կոլեկտիվի սոցիալական զարգացման պլանի մշակմանն ու քննարկմանը, դրա կատարման վերահսկողությանը։

Հանրապետության կուսկոմիտեները պետք է ձգտեն, որ ամենուրեք մրցության նպատակ դառնա արտադրական ու սոցիալական այնպիսի ցուցանիշների նվաճումը, որոնք նախատեսված են կոլեկտիվների սոցիալական զարգացման պլաններով։ Դա կխթանի մրցողների շահագրգռվածությունը իրենց աշխատանքի սոցիալական հետևանքների նկատմամբ, կդառնա մրցության դաստիարակչական դերի բարձրացման մի նոր ազդակ։

Մեր հանրապետությունում արդեն ավանդական է դարձել սոցիալիստական մրցությունը Վրաստանի և Ադրբեջանի աշխատավորական կոլեկտիվների հետ։ Աշխատանքային մրցության մեջ են ներգրավված քաղաքներ, շրջաններ, արդյունաբերական ձեռնարկություններ, կոլտնտեսություններ, սովխոզներ։ Այդ մրցությունը տարեցտարի ընդլայնվում է, տալիս հիանալի արդյունքներ։

Նման մրցության կազմակերպման դեպքում արդյունքների համեմատե-

լիության սկզբունքի կենսագործումը ենթադրում է լավատեղյակություն բարեկամների նվաճումներին։ Կուսակցական կազմակերպությունները մշտապես հոգում են ամրապնդելու և ընդլայնելու մրցողների համագործակցությունը։ Նրանց ղեկավարությամբ սիստեմատիկաբար ստուգվում է ընդլայնված պարտավորությունների կատարումը։ Դրա համար եղբայրական հանրապետություններ են մեկնում կուսակցական, տնտեսական աշխատողներ, ձեռնարկությունների, կոլտնտեսությունների ու սովխոզների առաջավորների խմբեր։ Նրանց կողմից պարտականությունների կատարման արդյունքների քննարկումը զուգակցվում է առաջավոր փորձի ուսումնասիրությանը։

Մրցության արդյունքները չի կարելի չափել միայն արտապլանային արտադրանքի տոննաներով կամ մետրերով։ Դրանք շատ ավելի լայն են ու ծանրակշիռ։ «Մրցությունը,— գրել է Մ. Ի. Կալինինը,— ո՛չ թե օտարացնում, այլ հարազատացնում է, ո՛չ թե բաժանում, այլ համախմբում է, ո՛չ թե քայքայում, այլ ցեմենտում է Սովետական Միության ժողովուրդներին» (М. И. Калинин. «Что дала Советская власть трудящимся». М., 1937, стр. 23)։ Եղբայր ժողովուրդների աշխատանքային մրցության մեջ է՛լ ավելի է ամրապնդվում նրանց հոգեհարազատությունը, ինտերնացիոնալիստական այն մեծ զգացումը, որ մենք անվանում ենք սովետական մարդու համազգային հպարտություն։

ՄՐՑՈՒԹՅԱՆ ԾԱՎԱԼՄԱՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ԶՍՊԱՆԱԿԸ համարձակ նախաձեռնությունն է, աշխատանքի լավագույն մարդկանց և արտադրական կոլեկտիվների ձեռներեցությունը։ Ժամանակին նկատել այդ նախաձեռնությունը, ստեղծագործական խիզախումը, սոցիալիստական ձեռներեցությունը, անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծել փորձի գործնական կրկնության համար— սա մի խնդիր է, որ աստիճանաբար ծառանում է կուսակցական կազմակերպությունների առջև։ Կյանքը, մեր տնտեսվարության պրակտիկան լիովին հաստատել են լենինյան այն խոսքերի իրավացիությունը, թե «Օրինակի ուժը, որը չկարողացավ ցուցադրել իրեն կապիտալիստական հասարակության մեջ, վիթխարի նշանակություն կստանա հողի և գործարանների մասնավոր սեփականությունը վերացրած հասարակության մեջ...» (Երկեր, հ. 27, էջ 241)։

Միանգամայն ակներև է, որ առանց դրական օրինակի, որին պետք է հավասարվել, որի վրա պետք է հենվել, չի կարելի գործուն մրցություն կազմակերպել, բարձրացնել նրա դաստիարակչական դերը։

Բոլորովին վերջերս, այս տարվա ապրիլին, Լենինականի Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատի տասը երիտասարդ ջուլհակուհիներ, վարպետների օգնականներ ու վարպետներ դարձան մրցություն-համագործակցության նախաձեռնողներ, նպատակ ունենալով օգնել երիտասարդ տեքստիլագործներին՝ հասնելու ճյուղի առաջավորների մակարդակին։ Ձեռնարկության կուսակցական կազմակերպությունը, երիտասարդության հայրենասիրական նախաձեռնության մեջ տեսնելով արտադրության արդյունավետության բարձրացման նշանակալի ռեզերվ և սոցիալ-դաստիարակչական բարձր լիցք, անհրաժեշտ նախադրյալներ և պայմաններ ստեղծեց այն տարածելու համար։ Ներկայումս մրցություն-համագործակցությունը դարձել է բազմահազարանոց կոլեկտիվի գլխավոր գործը, դուրս է եկել կոմբինատի սահմաններից և արմատավորվել հանրապետության թեթև արդյունաբերության շատ ձեռնարկություններում։ Դրան զգալի չափով նպաստեցին մասսայական ինֆորմացիայի միջոցները։ Բավական է նշել, որ Հայաստանի ժուռնալիստների միության վարչության քարտուղարության հերթական արտագնա նիստը տեղի ունեցավ Լենինականում և նվիրված էր այդ հայրենասիրական նախաձեռնության տարածման գործում մասսայական ինֆորմացիայի խնդիրներին։

Վերջին տարիներս հանրապետությունում լայնորեն զարգացել են այնպիսի նախաձեռնություններ, ինչպես «Հնգամյակը չորս տարում», «Արտադրության ողջ աճը աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հաշվին»,

«Հնգօրյակը չորս օրում», «Աշխատել առանց խոտանի», որոնք աշխատավորների քաղաքական բարձր գիտակցության ցայտուն վկայությունն են։

Առաջավոր փորձի լայն տարածման, շարժման մասսայականության զարգացման համար պայմաններ ստեղծելու մասին կուսակցական, կոմերիտական, արհմիութենական կազմակերպությունների ցուցաբերած մշտական հոգատարությունը զգալի չափով նպաստեց այն բանին, որ այժմ սոցիալիստական մրցության մեջ ընդգրկված են հանրապետության 750 հազար աշխատավորներ։

Մրցության մասսայականության, նրա դաստիարակչական պոտենցիալի բարձրացման գործում մեծ դեր են խաղացել առաջավոր փորձի տարածման և արմատավորման այնպիսի ձևեր ու մեթոդներ, ինչպես՝ կոմունիստական աշխատանքի դպրոցները, ետ մնացող բրիգադները նորարարներով համալրելը, վարպետության բարձրացման շարժումը և այլն։ Այդ ասպարեզում բեղմնավոր աշխատանք է տանում ժողովրդական տնտեսության նվաճումների հանրապետական ցուցահանդեսը, ինչպես նաև գիտատեխնիկական ինֆորմացիայի սիստեմը։

Սակայն հարկ է նշել, որ պայքարելով ստեղծագործական նախաձեռնության, աշխատավորների ձեռներեցության զարգացման համար, որոշ արտադրական կոլեկտիվներ ծայրահեղության մեջ են ընկնում։ Յուրաքանչյուր աշխատանքային նախաձեռնություն ունի տարածման իր ոլորտը, արդյունավետության իր գործակիցը։ Մինչդեռ հաճախ այնպես է պատահում, որ ձեռնարկության կոլեկտիվը միաժամանակ պաշտպանում է տասնյակ նախաձեռնություններ։ Իսկ դա առաջ է բերում ուշադրության և ուժերի ցրում, կամպանիականություն ու ձևականություն, մի բան, որ բացասաբար է անդրադառնում նաև մրցության դաստիարակչական էֆեկտի վրա։

Գլխավորը ջոկելու, առավել արդյունավետ նախաձեռնություններն ըստ ամենայնի տարածելու վրա կոլեկտիվի ջանքերը կենտրոնացնելու կարողությունը՝ այդ կոլեկտիվի ձեռներեցությունն ու ստեղծագործական հնարավորությունները զարգացնելու, ընդունված պարտավորություններն ու հանդիպական պլանները հաջողությամբ կատարելու համար աշխատողներին մոբիլիզացնելու կարևոր պայմաններից մեկն է։

Այստեղ շատ բան կախված է աշխատավորների նյութական ու բարոյական խրախուսման բազմազան ձևերի հմուտ և խելացի օգտագործումից։ Հայտնի է, թե այդ հարցին ինչպիսի նշանակություն էր տալիս Վ. Ի. Լենինը. «Բավական չէ գյուղացիներին և բանվորներին ասել՝ լարեցեք աշխատանքային կարգապահությունը։ Բացի դրանից, հարկավոր է օգնել նրանց, հարկավոր է վարձատրել այնպիսիներին, որոնք անհուն թշվառություններից հետո շարունակում են աշխատանքի ճակատում հերոսություն ցուցաբերել» (Երկեր, հ. 31, էջ 643)։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԸ, հանրապետության կառավարությունը, ՀԱՄԽ-ը և Հայաստանի ԼԿԵՄ Կենտկոմը լուրջ միջոցներ են ձեռնարկել սոցիալիստական մրցության առաջավորներին խրախուսելու համար։ Փոխանցիկ կարմիր դրոշներ, դիպլոմներ ու դրամական պարգևներ են նախատեսված ձեռնարկությունների, արտադրամիավորումների, գիտահետազոտական և այլ կազմակերպությունների, քաղաքների և շրջանների համար։ Մրցության մեջ հաղթած լավագույն բրիգադների համար սահմանված են մինիստրությունների հուշադրոշներ, դիպլոմներ, հուշանվերներ։

Վերը նշված մրցություն-համագործակցության զարգացման ընթացքում աշխատավորների խրախուսման հետաքրքրական ձև է գտնված Լենինականի տեքստիլ կոմբինատում։ Այստեղ մրցույթ է հայտարարված փոխանցիկ «Վարպետության ոսկե բանալի», ինչպես և «Լավագույն դաստիարակին» հուշադրոշի նվաճման համար։ «Բանալին», որի վրա փորագրված է հաղթողի անունը, ինչպես և դրամական պարգևը շնորհվում են նրան, ով բոլորից արագ է տիրապետել վարպետությանը, նորեկների մեջ հասել ամենաբարձր ցուցանիշ-

ների։ «Բանալին», ինչպես և հուշադրոշը, շնորհվում են հանդիսավոր պայմաններում։ Հնգամյակի ավարտից հետո դրանք հանձնվելու են կոմբինատի աշխատանքային փառքի թանգարանին։

Կիրովականի քիմիական մանրաթելի գործարանում լավագույն աշխատողներին հանդիսավոր իրադրության մեջ շնորհվում է սոցիալիստական մրցության դափնեկրի կոչում։ Նրանց դիմանկարները ցուցադրվում են աշխատանքի դափնեկիրների ծառուղում։

Այնտեղ, որտեղ կարողանում են աշխատանքի մարդուն շրջապատել հարգանքով ու մեծարանքով, որտեղ կոլեկտիվը, հատկապես երիտասարդությունը պարզ գիտակցում է, որ աշխատողի հեղինակությունն ամենից առաջ կախված է աշխատանքի նկատմամբ նրա ստեղծագործական վերաբերմունքից, կոլեկտիվի հաջողությամբ շահագրգռված լինելուց և ընդհանուր գործում ունեցած ներդրումից— այնտեղ, որպես կանոն, աճում է մրցության դաստիարակչական էֆեկտը։ Որքան ավելի խոշոր լինեն մեր երկրի հաջողությունները սոցիալիստական շինարարության բնագավառում, այնքան մեծ նշանակություն կունենա աշխատանքային չափանիշը անձի հասարակական նշանակալիության գնահատման գործում։ Այդ հանգամանքը պարտավորեցնում է կուսակցական կազմակերպություններին շարունակ որոնել ու գտնել աշխատանքի լավագույն մարդկանց նյութապես ու բարոյապես խրախուսելու արդյունավետ ձևեր ու մեթոդներ։

Մինչդեռ որոշ արտադրական կոլեկտիվներում դրամական պարգևների բաշխման ժամանակ դեռևս նկատվում են հավասարարության փաստեր, նյութական խրախուսման ֆոնդերի ավելորդ մանրատում, երբեմն հրապուրվում են անձնվեր աշխատանքի համար նյութական խրախուսման ձևերով՝ ի վնաս բարոյականի։ Այս ամենը բացասաբար է անդրադառնում կոլեկտիվի դաստիարակության, նրանում ստեղծագործական, բարոյա-հոգեբանական առողջ մթնոլորտ ստեղծելու վրա։

Նկատի ունենալով, որ բարոյական ձևերն ունեն ո՛չ միայն խրախուսիչ, այլև կանխարգելիչ նպատակներ, այժմ հանրապետությունում կոմունիստական բարոյականությանը հակադիր երևույթների դեմ մղվող պայքարում ավելի ու ավելի հաճախ է օգտագործվում ներգործության այդ ձևը։

Բանվորական ամեն մի կոլեկտիվում սոցիալիստական կարգապահության խախտողների, խոտանարարների, հեշտ վաստակի սիրահարների նկատմամբ անհանդուրժողականության մթնոլորտի ստեղծումն այն կարևոր խնդիրներից մեկն է, որ այսօր լուծում են հանրապետության կուսակցական կազմակերպությունները։

Խթանման ինչպես նյութական, այնպես էլ բարոյական ձևերը պետք է հասցեագրված լինեն առանձին անհատին, սոցիալիստական մրցության առանձին մասնակցին։ Ընդհանրապես անհատական-դաստիարակչական աշխատանքի և մասնավորապես մարդկանց սոցիալիստական մրցության մեջ անհատապես ներգրավելու պրոբլեմը հանրապետության կուսակցական կազմակերպությունները դեռևս մինչև վերջ չեն լուծել։

Վերջին տարիներս որոշ արտադրական կոլեկտիվներում թուլացել էր ուշադրությունն անհատական մրցության կազմակերպման նկատմամբ։ Հաճախ նկատվում էին դեպքեր, երբ յուրաքանչյուր աշխատողի որակավորումը, հմտությունը և ընդունակությունները հաշվի առնող իսկապես անհատական պարտավորությունների փոխարեն ստանդարտ բլանկի վրա գրի էին առնվում այնպիսի կետեր, որոնք բովանդակում էին միայն ծառայության տարրական պահանջները, օրինակ՝ չուշանալ աշխատանքից, մաքուր պահել աշխատատեղը և այլն։

Հասկանալի է, որ մրցության կազմակերպման նման պրակտիկայի դաստիարակչական էֆեկտը կարող է միայն բացասական լինել։ Դա մարդկանց համակում էր անտարբերությամբ, անվստահությամբ՝ մրցության գործունեության նկատմամբ, կաշկանդում նրանց ստեղծագործական հնարավորությունները։

ՍՄԿԿ Կենտկոմի «Սոցիալիստական մրցության կազմակերպման հետագա բարելավման մասին» որոշումը կուսակցական կոմիտեների ուշադրությունը բևեռեց անհատական մրցության՝ որպես աշխատանքային մրցակցության առավել մասսայական և արդյունավետ միջոցներից մեկի վրա։

Անհատական մրցության գործունությունը բարձրացնելու վերաբերյալ ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշման պահանջը նշանակում է, որ կուսակցական կազմակերպությունները նախ պետք է արմատախիլ անեն այդ մրցության մեջ եղած ձևամոլությունն ու շաբլոնը։ Նրանց ջանքերը, առաջին հերթին, պետք է ուղղվեն այն նպատակին, որ անհատական պարտավորությունները մշակելիս ավելի մեծ ուշադրություն հատկացվի աշխատողների անձնավորության տիպոլոգիական առանձնահատկություններին՝ արժեքային կողմնորոշմանը, կրթական ու մասնագիտական մակարդակին, արտադրական ստաժին, հակումներին, խառնվածքին։ Դա հնարավորություն կտա խուսափելու միօրինակ պարտավորություններից, հասնելու մրցության տնտեսական ու դաստիարակչական ավելի մեծ արդյունավետության։

Անհատական պարտավորությունները, կոլեկտիվ պարտավորությունների հետ մեկտեղ, պետք է հաճախակի քննարկվեն բանվորական ժողովներում, որպեսզի յուրաքանչյուր մրցող անձնական պատասխանատվություն զգա իր ընկերների առջև, իսկ կոլեկտիվն ավելի մեծ հնարավորություն ունենա մասնակցելու պարտավորությունների քննարկմանը, վերահսկելու դրանց կատարմանը։

ՀՆԳԱՄՅԱԿԻ ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՏԱՐՎԱ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ պարտավորությունները տոգորված են ստեղծագործական որոնումների ոգով, դրանցում մարմնավորված են թե՛ կենդանի նախաձեռնությունը, թե՛ առաջ խոյացող համարձակ տեխնիկական միտքը, թե՛ կուտակված փորձը և թե տնտեսական խիստ հաշվարկը։ Ընթացիկ տնտեսական տարին դարձնել համառ, բարձր արտադրողական աշխատանքի և արտադրանքի գերազանց որակի տարի— ահա այն նպատակը, որին ձգտում են հանրապետության աշխատավորները։ Հասարակության բարօրության համար կատարվող անձնվեր աշխատանքում են ձևավորվում նրանց գաղափարա-բարոյական համոզմունքները, բացահայտվում նրանց ձիրքն ու ընդունակությունները։ Ուստի և մրցության դաստիարակչական դերի հետագա բարձրացման նկատմամբ հոգատարությունը մեր կուսակցական կազմակերպությունների ամենաառաջնահերթ և կոնկրետ խնդիրն է։

ԿԵՆՍԱՈՐԱԿԸ ԵՎ ԱՊՐԵԼԱԿԵՐՊԸ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՕԲՅԵԿՏ

Մ. Պ. ՄՉԵԴԼՈՎ
Փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ հասարակական-քաղաքական սիստեմների, կոմունիստական և բուրժուական գաղափարախոսության հակամարտության յուրաքանչյուր ժամանակաշրջան ունի իր առանձնահատկությունները։ Ապրած ժամանակաշրջանին համապատասխան մշակելով գաղափարական այս կամ այն շտամպը, բուրժուական գաղափարախոսները շարունակ փորձում են հնարավորին չափ ավելի լայն զանգվածների պարտադրել գնահատականների, վարվելակերպի, հայացքների, մտածողության և անգամ հույզերի որոշակի ստերեոտիպեր։ Բոլոր դեպքերում հոգևոր, սոցիալ-քաղաքական, նյութական արժեքների սիստեմատիկորեն պարտադրվող ըմբռնումը կոչված է վերջին հաշվով հաստատելու հասարակական գոյի, բուրժուական իրավական օրենքների, դեմոկրատական նորմերի, քաղաքական պրակտիկայի, աշխարհայացքային սկզբունքների բուրժուական ձևերի գերազանցությունը։

Վերջին ժամանակներս տարբեր պրոֆիլի բուրժուական հասարակագետների, ամբողջ պրոպագանդիստական ապարատի, անգամ պետական հաստատությունների ուշադրության կենտրոնում հայտնվեցին «կենսաորակի» պրոբլեմները։ Ըստ որում ավելի բարձր «կենսաորակի» հասնելու անհրաժեշտության մասին կատեգորիկ հավաստումներն ու դեկլարացիաները (երբեմն նույնիսկ շատ արմատական բնույթի) զուգակցվում են պահպանողական հիմնավոր նախադրյալի հետ, որի համաձայն գոյություն ունեցող ապրելակերպի պայմաններում պահանջվող կենսաորակին կարելի է հասնել միայն մեկնակետ ունենալով նյութական և սոցիալական կարգի բուրժուական իրողությունները։ Տեսական ու գործնական լայն շրջան ընդգրկող այդ թեմատիկան մշակում և պրոպագանդում են բուրժուական սոցիոլոգներն ու սոցիալ-դեմոկրատական գործիչները, կաթոլիկական քարոզիչներն ու աջ ռևիզիոնիստները... Ֆրանսիայում նույնիսկ ստեղծվել է կենսաորակի հատուկ մինիստրություն, որը զբաղվում է շրջապատող միջավայրի, ազատ ժամանցի, տուրիզմի, երիտասարդության, սպորտի հարցերով։

Այն փաստը, որ բուրժուական գաղափարախոսները դիմում են «ապրելակերպի», «կենսաորակի» թեմատիկային, մեծ չափով կապված է այն բանի հետ, որ XX դարի երկրորդ կեսը նշանավորվել է սոցիալիստական սիստեմի փառահ հաղթարշավով, ազգային-ազատագրական, համադեմոկրատական շարժման վերելքով, դասակարգային պայքարի նոր թափով, մեր մոլորակի բոլոր մայրցամաքներում կոմունիստական գաղափարախոսության լայն տարածմամբ։ Ուստի սոցիալական գոյի որակական բնութագրերի հետ կապված պրոբլեմների մշակումը մի յուրատեսակ տուրք է զարգացող ազատագրական, հատկապես սոցիալիստական շարժմանը, դա շատ բաներում նաև գաղափա-

րական ռեակցիա է սոցիալիզմի, առաջին հերթին ՍՍՀՄ զարգացած սոցիալիզմի նվաճումների նկատմամբ, որը ժողովրդական զանգվածներին տվեց հոգևոր և սոցիալ-քաղաքական վիթխարի արժեքներ: Այդ պատճառով էլ բուրժուական գաղափարախոսները այդքան մեծ հետաքրքրություն են ցուցաբերում նման հարցերի նկատմամբ, վերջին հաշվով ձգտելով, Լենինի խոսքերով ասած, «շեղել» աշխատավորներին հեղափոխական գործողություններից՝ հանուն սոցիալիզմի վեհ իդեալների ու սկզբունքների, կաշկանդել ազատագրական, սոցիալիստական շարժման ծավալումը բուրժուական երկրներում, խեղաթյուրել առաջին պլանի վրա դրված հրատապ պրոբլեմների էությունը, խոչընդոտել դրանց պարզաբանումը գիտական, կոմունիստական աշխարհայացքի դիրքերից:

Հարկավոր է հատկապես նշել կենսաորակի հասկացության շատ լայն, ոչ կոնկրետ և անգամ մշուշապատ մեկնաբանումը ոչ մարքսիստական գրականության մեջ: Եվ իրոք, երբ բուրժուական և սոցիալ-դեմոկրատական գաղափարախոսները բարբաջում են ինչ-որ պահանջվող «կենսաորակի» հասնելու անհրաժեշտության մասին, ապա այդ բանն առաջին հերթին ներկայացվում է որպես հումանիզմի, դեմոկրատիայի, բանականության մարմնավորում սոցիալական գոյի մեջ, մարդկանց փոխհարաբերություններում, մարդու և բնական ու արհեստական բնության միջև: Դրա հետ մեկտեղ հիշյալ հասկացության մշուշապատ մեկնաբանումը պայմանավորված է այն բանով, որ այլ հարցերի հետ միասին, դրան առնչվում է նաև հարցերի ամենալայն շրջան՝ դեմոգրաֆիա, ուրբանիզացիա, շրջապատող միջավայր և այլն: Դրա հետևանքով սոցիալական և բնական երևույթները, համամարդկայինն ու դասակարգայինը՝ իրոք հրատապ, ցավոտ, և ուտոպիական-ֆուտուրոլոգիական պրոբլեմները խառնվում են միմյանց, դրանով իսկ խանգարելով պարզելու այն էականը, գլխավորը, որոշիչը, որը հնարավոր է դարձնում ճիշտ հասկանալու այս կամ այն ապրելակերպի իրական որակական բնութագրերը:

Հետաքրքրական է նշել նաև այն, որ գաղափարական նորույթը՝ «կենսաորակ» հասկացությունը, բավական արագ յուրացրին ժամանակակից բուրժուական փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի մեջ գոյություն ունեցող հոսանքները, այն լայնորեն օգտագործվում է նաև բուրժուական այս կամ այն երկրում զուտ քաղաքական ընթացիկ կամպանիաներ անցկացնելու ժամանակ: Բուրժուական ավանդական ուղղությունների կողմից գաղափարական այդ նոր կատեգորիայի օգտագործումը ցույց տալու համար կարելի է դիմել այսպես կոչված տեխնոլոգիական դետերմինիզմի շատ ներկայացուցիչների: Հայտնի է, որ տեխնոլոգիական դետերմինիզմի կողմնակիցները (ուղղություն, որը համբավ ստացավ բուրժուական մի շարք նշանավոր սոցիոլոգների՝ Արոնի, Ռոստոուի, Բելլի, Գելբրայտի և այլոց գրվածքների շնորհիվ) վերջին հաշվով այս կամ այն նրբերանգներով հույսները դնում են գիտության ու տեխնիկայի, տեխնոլոգիայի և կազմակերպման ինքնակա զարգացման վրա, որոնք, իբր, առանց բուրժուական արտադրահարաբերությունները փոխելու նպաստելու են վաղուց ի վեր մարդկության առջև ծառացած պրոբլեմների ամբողջ կոմպլեքսի լուծմանը: Այժմ տեխնոլոգիական դետերմինիզմի տարբեր կողմնակիցների ու պրոպագանդիստների շրջանում, նրանց փաստարկման մեջ ավելի ու ավելի հաճախ է օգտագործվում այն գաղափարը, որ իբր բուրժուական հասարակությունը ունակ է «հետինդուստրիալ քաղաքակրթության» պայմաններում ապահովել դեմոկրատական լուծումների հաղթանակը, մարդկային համերաշխությունը, ամեն մի անհատի արժանի «կենսաորակը»:

«Ապրելակերպի» և «կենսաորակի» հասկացությունների միտումնավոր օգտագործման ակնբախ օրինակ կարող է ծառայել այն պրոպագանդիստական ակտիվ կամպանիան, որն այժմ լայնորեն ծավալվում է ԱՄՆ-ում՝ 1976 թվականին այդ երկրի 200-ամյա հոբելյանի տոնակատարությանը նախապատրաստվելու կապակցությամբ: Մի ամբողջ շարք խոշոր միջոցառումները, սոցիոլոգիական և քաղաքական հետազոտությունները, ԱՄՆ-ի մասին բազմասերիանոց գեղարվեստական-վավերագրական ֆիլմի թողարկումը և այլն, օգ-

տագործվում են ապացուցելու համար «ամերիկյան քաղաքակրթության բացառիկությունը», որպեսզի ամենուր ցուցադրեն ամերիկյան ապրելակերպը՝ որպես «մարդասիրական», «դեմոկրատական»՝ ի հակադրություն իբր հակադեմոկրատական սոցիալիստական ապրելակերպի, որպես ինչ-որ մի նախատիպ բոլոր ժողովուրդների «լավագույն ապագայի» համար:

Բուրժուական և աջ սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունները, հատկապես նախընտրական կամպանիաներում, անփոփոխ կերպով իրենց ներկայացնում են իբրև մարդու համար ավելի բարձր «կենսաորակ» ապահովելու կողմնակիցներ (այսպես, 1972 թվականի վերջին ԳՖՀ-ում բունդեստագի ընտրությունների ժամանակ հենց այդ հարցերի շուրջն էին նախընտրական կամպանիան վարում սոցիալ-դեմոկրատների լիդերները, որոնք դրանք հայտարարեցին «գլխավոր քաղաքական խնդիր», և ՔԴՄ/ՔՍՄ-ն):

«Կենսաորակի» պրոբլեմների ծավալուն շարադրանքը, դրանց քննարկումը
տարբեր կապակցություններով սիստեմատիկաբար հանդիպում են ԳՖՀ-ի սո-
ցիալ-դեմոկրատական կուսակցության տեսական օրգան «Նոյե գեզելշաֆտ»
թերթի էջերում: Դրանց ամենից ավելի սեղմ շարադրանքը տրվել է Վ. Բրանդ-
տի մի շարք ելույթներում, որոնց մեջ զարգացվում էր այն միտքը, թե մարդն
ապրում է ոչ միայն հացիվ, նրան անհրաժեշտ են սոցիալ-իրավական, բնա-
կան, բարոյական, հոգևոր որոշակի պայմաններ ու արժեքներ, որոնց ամբող-
ջությունն էլ կազմում է կենսաորակը: Սա ընդգրկում է ազատություն, այդ
թվում և վախից ու կարիքից, անվտանգություն, մարդկանց համերաշխու-
թյուն: 1973 թվականի հունվարին բունդեստագում՝ կառավարական հայտարա-
րության մեջ Բրանդտը հանդես էր գալիս այն բանի օգտին, որ տեխնիկական
քաղաքակրթություն ստեղծած մարդը այն հագեցնի հոգևոր արժեքներով և
դրանով դարձնի ավելի մարդկային: Իհարկե, այդ ցանկությունները, որոնք
ենթադրվում է իրականացնել կապիտալիստական կարգը «նորացնելու» և
«վերափոխելու» միջոցով, անիրականանալի են, ուտոպիական և հակասում են
այդ իրողությանը, քանի որ չեն կարող կենսագործվել մասնավոր սեփա-
կանատիրական հարաբերությունների տիրապետության պայմաններում:
Կյանքի նոր, ավելի բարձր, ավելի մարդասիրական որակի կողմնակիցները
կապիտալիստական կարգը պահպանելու պայմաններում, Կ. Մարքսի խոսքե-
րով ասած, «ցանկանում են անկարելին, այսինքն՝ բուրժուական կյանքի պայ-
մաններ, առանց այդ պայմանների անհրաժեշտ հետևանքների» (К. Маркс и
Ф. Энгельс. Соч., т. 27, стр. 409):

Իրականում, բուրժուական պրոպագանդայում գլխավոր և առաջատար
տեղը, իհարկե, գրավում է ոչ թե այն գաղափարը, թե պատշաճ «կենսաորակ»
չկա հավասարապես ոչ սոցիալիզմի և ոչ էլ կապիտալիզմի ժամանակ: Ընդ-
հակառակը, բուրժուական գաղափարախոսների համար գլխավորը իրենց ար-
ժույթները, պոտենցիաները երկինք բարձրացնելն է: Այդ պատճառով, խեղա-
թյուրելով օգտագործվող հասկացությունների իմաստը, խարդախելով փաս-
տերը, աղճատված լույսի տակ ներկայացնելով սոցիալիզմի պրակտիկան և
էությունը, նրանք փորձում են ապացուցել մասնավոր սեփականատիրական
հարաբերությունների կարգի, բուրժուական ապրելակերպի առավելություննե-
րը: Այդ նպատակով, մասնավորապես, նրանք չարաշահում են կապիտալիս-
տական մի շարք զարգացած երկրներում որոշ ապրանքների արտադրության
զարգացման փաստը, այդ երկրների որոշակի ապահովված խավերում այդ
ապրանքների սպառման բավական բարձր մակարդակի փաստը և այլն: Նման
դեմագոգիական պրոպագանդան կարող է իր ներգործությունն ունենալ անի-
րազեկ քաղքենիների վրա, այն մարդկանց վրա, որոնք չգիտեն փաստերի ամ-
բողջությունը և հաշվի չեն առնում սոցիալականորեն որոշիչ գործոնների ողջ
կոմպլեքսը:

Այնպիսի պայմաններում, երբ բուրժուական պրոպագանդան ամեն կերպ
փորձում է ապացուցել «ազատ ձեռնարկչության» ինչ-որ մարդասիրական
որակական ու քանակական առավելությունները, կարևոր է ցույց տալ սոցիա-
լիզմի և կապիտալիզմի ժամանակաշրջանի ապրելակերպի քանակական և

որակական բնութագրերի արմատական հակադրությունը, ժողովրդական լայն զանգվածների դրության վրա, անհատի բախտի ու զարգացման վրա նրանց ներգործության արմատական հակադրությունը:

Սոցիալիզմի օգտին ամենից ավելի ծանրակշիռ փաստարկը տալիս է նրա մարդասիրական բովանդակության, որակապես նոր պոտենցիաների և առավելությունների բացահայտումը: Բուրժուական սիստեմի նկատմամբ սոցիալիզմի այդ սկզբունքային գերազանցությունը կարելի է դիտել հասարակության կենսագործունեության տարբեր ոլորտներում:

ՀԱՐԿ Է ՆՇԵԼ, ՈՐ ԱՊՐԵԼԱԿԵՐՊԻ ՊՐՈԲԼԵՄԱՏԻԿԱՅԻՆ դիմելը նոր երևույթ չէ մարքսիստական գրականության մեջ, և առավել ևս սխալ կլիներ այդ պրոբլեմատիկան ներկայացնել իբրև դրսից, բուրժուական սոցիալական փիլիսոփայության կողմից մեզ պարտադրված մի բան: Մարքս-լենինյան գրականությունը հարուստ է այդ պրոբլեմի ուսումնասիրման ավանդույթներով, մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկները տվել են այն հիմնական գաղափարները, որոնք հնարավորություն են տալիս պատմականորեն կոնկրետ բացահայտել ապրելակերպի էությունը՝ արտադրության գոյություն ունեցող եղանակի, հասարակական-տնտեսական ֆորմացիայի հետ սերտ կապակցված:

Դիմենք, օրինակ, այդ հարցի վերաբերյալ գիտական կոմունիզմի հիմնադիրների առաջին աշխատություններից մեկին: Դեռևս 1845—1846 թթ. համատեղ գրած իրենց «Գերմանական գաղափարախոսություն» երկի առաջին մասում Կ. Մարքսը և Ֆ. Էնգելսը նշել են. «Այն եղանակը, որով մարդիկ արտադրում են իրենց ապրուստի անհրաժեշտ միջոցները, կախված է ամենից առաջ հենց այդ միջոցների հատկություններից, միջոցներ, որ նրանք գտնում են պատրաստի վիճակում և որոնք ենթակա են վերարտադրման: Արտադրության այդ եղանակը հարկավոր է դիտել ոչ միայն այն կողմից, որ նա անհատների ֆիզիկական գոյության վերարտադրությունն է: Դա առավելապես տվյալ անհատների գործունեության որոշակի եղանակ է, նրանց կենսագործունեության մի տեսակ, նրանց որոշակի ապրելակերպ: Ինչպիսին է անհատների կենսագործունեությունը, նույնպիսին են նրանք իրենք: Այն, ինչ նրանք ներկայացնում են իրենցից, հետևաբար, համընկնում է նրանց արտադրության հետ, համընկնում է ինչպես այն բանին, ինչ նրանք արտադրում են, այնպես էլ այն բանին, թե ինչպես են նրանք արտադրում: Թե ինչ են իրենցից ներկայացնում անհատները, դա կախված է, հետևաբար, նրանց արտադրության նյութական պայմաններից» (Կ. Մարքս և Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատ. 3, էջ 19):

Մարքսիզմի կլասիկների վերոհիշյալ աշխատությունում, ինչպես նաև մի շարք այլ երկերում, լենինյան ցուցումներում պարունակվում են մեթոդոլոգիական կարևոր ելակետային դրույթներ, որոնք բացահայտում են ապրելակերպի տեղն ու դերը նրանց սոցիալական գոյում: Դրա անկյունաքարը անխզելի կապն է արտադրության եղանակի, օբյեկտիվ նյութական պայմանների, սոցիալական կարգի հետ, որոնք և որոշում են տվյալ ապրելակերպի բնույթը: Այնուհետև, արտադրության տվյալ եղանակի որոշիչ դերի բացահայտումը չի ավարտում ապրելակերպի ուսումնասիրության պրոցեսը, այլ նրա սկիզբն է, այն դնում է իրական հողի վրա, գիտական նախադրյալներ ստեղծելով որոշակի առումով, որոշակի տեսանկյունից տվյալ ֆորմացիան, տվյալ հասարակական կարգը ուսումնասիրելու համար, նպատակ ունենալով նպատակասլացորեն բացահայտել «տվյալ անհատների գործունեության որոշակի եղանակը, նրանց կենսագործունեության որոշակի տեսակը»:

Իհարկե, ապրելակերպի տեսանկյունից սոցիալական իրողությունը բնութագրելու համար անհրաժեշտ է լինում վերլուծել սոցիալական գոյի ամենատարբեր ոլորտները: Բայց ապրելակերպի կատեգորիան բոլոր սոցիալական ոլորտներում ընկալում, սևեռում է միանգամայն որոշակի իր սեփական բովանդակությունը: Դրանք մարդու բնությունն են, նրա գործունեության և գոյի ձևերը, մարդկային փոխհարաբերությունների բնույթը, տվյալ հասարակությունում տիրապետող մտածողության, արժեքային դրույթների, մտքերի,

բարքերի համակարգը, որոնք նպաստում են անձի վեհացմանն ու զարգացմանը:

Հետազոտելով ամեն մի հասարակության ապրելակերպի էությունը (որը մենք հասկանում ենք որպես տվյալ սոցիալական կարգի բնույթով պայմանավորված մարդկանց կենսագործունեության տիպիկական ձևերի մի ամբողջություն, որպես նյութական և հոգևոր արժեքների արտադրության և սպառման գործում նրանց ունեցած մասնակցության սպեցիֆիկա, որպես նրանց փոխհարաբերությունների բնույթ), մենք շարունակ բախվում ենք մի երկմիասնական պրոբլեմի հետ. ա) ի՞նչ կա տվյալ ընդհանրության տրամադրության տակ, հոգևոր ու նյութական ի՞նչ արժեքներ ունի նա և բ) ինչպե՞ս են դրանք բաշխվում, ինչպիսի՞ք են պահանջմունքների բավարարման ձևերը, ի՞նչ պայմաններում են ստեղծվում այդ արժեքները, որքանո՞վ են դրանք նպաստում անհատի զարգացմանը և այլն: Այդ պատճառով մենք պետք է քննության առնենք մարդկային գոյի արմատական պրոբլեմների ամենից ավելի համադրական ցուցանիշը՝ բանական և արդարացի՞ է արդյոք տվյալ սոցիալական միջավայրի կառուցվածքը, նպաստո՞ւմ է արդյոք նա մարդու կենսագործունեությանը, նրա բարոյական, հոգևոր զարգացմանը, ինչպիսի՞ն է հասարակությունում տիրապետող գործունեության, բարքերի, փոխհարաբերությունների խթանների բնույթը, այստեղ ինչպե՞ս են պատկերացնում գոյության սոցիալական հեղինակությունը, հաջողությունը կամ անհաջողությունը և վերջին հաշվով՝ իմաստը:

Այսօր կարիք չկա որևէ մեկին համոզելու, թե աղքատությունը, ասկետիզմը չի կարող կապված լինել սոցիալական կառուցվածքի իդեալի հետ: Գուցե միայն մաոականներն են, որոնք իրենց հեգեմոնիստական, մեծապետական նպատակներով ավելի ու ավելի ռազմականացնելով երկրի էկոնոմիկան, ասկետիզմը բարձրացնում են մինչև մեծագույն առաքինության աստիճանի, արհամարհելով անհատի շահերը, հումանիզմի, մարդկայնության տարրական սկզբունքները:

Հավասարապես ճիշտ չէ ենթադրել, որ որոշակի բարեկեցությունը, տվյալ հասարակության տրամադրության տակ եղած այս կամ այն նյութական արժեքի առատությունն անգամ ավտոմատ կերպով ապահովում է նրա ապրելակերպի առավելագույնը: Ակնհայտ է, որ նշված քանակական և որակական պարամետրերից որևէ մեկի պատշաճ ապահովման բացակայությունը սոցիալական չարիք է դառնում հատկապես աշխատավորների համար:

Անհրաժեշտ է կոնկրետ պատմական մոտեցում այդ պարամետրերի, դրանց հարաբերության հանդեպ: Պատմական յուրաքանչյուր ժամանակաշրջանում գոյություն ունեն պահանջմունքների բավարարման տարբեր հնարավորություններ: Վերջիններիս, ի դեպ, նույնպես զարգանում են և կապված են գոյություն ունեցող նյութական ու հոգևոր արտադրության պոտենցիալ հնարավորությունների հետ: Բայց ամենագլխավորն այն է, թե ում են ծառայում արդեն եղած արժեքները և ինչ նպատակի հասնելու համար են նախատեսված:

Այժմ, եթե վերցնենք Արևմուտքի զարգացած ինդուստրիալ երկրները, գիտատեխնիկական հեղափոխության վիթխարի հաջողությունների, քաղաքակրթության արդի նվաճումների շնորհիվ հասարակությունն ի վիճակի է ունենալու զգալիորեն ավելի մեծ քանակությամբ նյութական բարիքներ: Սակայն այդ երկրների պրակտիկան մի անգամ ևս համոզում է, որ արտադրողական ուժերի հսկայական զարգացումն ամենևին ավտոմատ կերպով չի լուծում սոցիալական պրոբլեմների ամբողջ բարդ գումարը, չի վերացնում աշխատավորական զանգվածների ստրկացման ու ճնշման պայմանները: Ավելին, այդ ֆոնի վրա գնալով ավելի ակնհայտ են դառնում սոցիալական այն խոցերն ու արատները, որոնք բուրժուական կարգի ծնունդ են, առանձնապես սրվել են պետական-մոնոպոլիստական կապիտալիզմի արդի ժամանակաշրջանում և որոնք երևան են գալիս հասարակական կյանքի ամենատարբեր ոլորտներում: Դրանք են՝ կապիտալի կողմից աշխատանքի շահագործման ինտենսիվության բարձրացումը, պարբերական տնտեսական, ֆինանսական, էներգետիկ և այլ ճգնա-

ժամերը, խրոնիկական ինֆլյացիան, որը շարունակ կրճատում է աշխատավորների բյուջեն։ Այդ ամենին գումարած նաև գործազրկության մշտական սպառնալիքը (այժմ, օրինակ, Մեծ Բրիտանիայում կա 2 միլիոն գործազուրկ, ԱՄՆ-ում՝ 4,4 միլիոն, իսկ ամբողջ ոչ սոցիալիստական աշխարհում՝ մոտ 100 միլիոն գործազուրկ)։

Զարգանալով համակողմանի առաջընթացը բացառող հակասությունների մեջ, բուրժուական կարգը ամբողջ երկրների ժողովուրդների (գաղութներ, կախյալ երկրներ) զրկել ու զրկում է քաղաքակրթության պտուղներից, բուն մետրոպոլիաներում բոլոր շրջանները հավասարապես չեն զարգանում (օրինակ, Իտալիայի հարավը և հյուսիսը), ազգային փոքրամասնությունները (ոչ սպիտակամորթ բնակչությունը, ներգաղթածները) գտնվում են վատթարագույն պայմաններում։ Այստեղ արտոնյալների հարստությունը, շռայլությունն ու աչք ծակող շքեղությունը առնչվում են զանգվածների ընչազրկության հետ, էկոնոմիկայի հարաբերական աճը զուգակցվում է դեպրեսիաների ու անկումների հետ, անտագոնիզմը հատուկ է ինչպես նյութական և հոգևոր արտադրության բուն պրոցեսին, այնպես էլ բաշխմանը։

Մեր դարում իմպերիալիստական շրջանները ամեն կերպ փորձում են աշխատավորական զանգվածներին հեռու պահել բուն քաղաքականությունից, սահմանափակել դասակարգային լարված պայքարում նվաճված բուրժուա-դեմոկրատական իրավունքներն ու ազատությունները։

Զարգացած կապիտալիզմի երկրներում իշխանություն ունեցողների կողմից անողոք շահագործման, քաղաքական ու գաղափարական ճնշման ենթարկվող ժողովրդական զանգվածները, աշխատավոր մարդը ստիպված են ապրել բուրժուական ապրելակերպի անփոփոխ ատրիբուտները կազմող գանգստերիզմի աճման և հաշիշամոլության տարածման պայմաններում։ Սեռային, տարիքային կամ ազգային հատկանիշների նկատմամբ կիրառվող խտրականությունը, բժշկական թանկ սպասարկումը, որը կարող է քայքայման հասցնել հիվանդի ընտանիքին, անապահով ծերությունը, կրթություն ստանալու գործում աշխատավորների երեխաների համար գոյություն ունեցող վիթխարի նյութական դժվարությունները՝ այս ամենը ծնում է անվստահություն վաղվա օրվա նկատմամբ, ստորացնում է մարդկային արժանապատվությունը, պայմանավորում աշխատավոր անձի օտարացումը բուրժուական կարգի պայմաններում։

Կապիտալիստական կարգի այս իրական արմատական որակական առանձնահատկություններն էլ անտեսում են բուրժուական ապրելակերպի պրոպագանդիստները։

Տվյալ դեպքում նպատակահարմար է հատկապես կանգ առնել այն ֆենոմենի վերլուծության վրա, որը բուրժուական սոցիոլոգների աշխատություններում ընդունված է անվանել բարձր սպառման, «առատության» հասարակություն և որը ուժգնորեն ռեկլամվում է որպես ամբողջ արևմտյան ապրելակերպի անխուսափելի ատրիբուտ։

Իրոք, Արևմուտքի ինդուստրիալ առումով զարգացած մի շարք երկրների ապահովված որոշ խավեր հնարավորություն ունեն գնալով ավելի ու ավելի մեծ մասշտաբներով և նրբորեն սպառել, բավարարել իրենց պահանջմունքները և այլանդակ քմահաճույքները։ Սակայն, այստեղ կարևոր է ուշադրություն դարձնել այն բանի վրա, որ, խոսելով «բարձր սպառման» հասարակության «կենսաորակի» մասին, բուրժուական գաղափարախոսները, որպես կանոն, խոսքով պայքարում են լիիրավ և մարդու համար արժանի կյանքի համար, այդ կյանքում վեհ նպատակների հասնելու համար և այլն։ Բայց այդ մարդասիրական հոգևոր արժույթներով ապահովվո՞ւմ են արդյոք գոնե ունևոր խավերը՝ մասնավոր սեփականատիրական հարաբերությունների պայմաններում։

Ակներևության միտումով օգտագործենք արվեստի բնագավառից առնված վկայությունը։ Վերջերս ես դիտեցի Մարկո Ֆերրերիի «Մեծ որկրամոլություն» կինոնկարը։ Կարելի է վիճել ֆիլմի արժանիքների ու թե-

րությունների մասին, բայց այնտեղ բավական նատուրալիստորեն պատկերված է արվում այսպես կոչված սպառողական հասարակության ունևոր ներկայացուցիչների ապրելակերպը։ Նրանք, իհարկե, ի վիճակի են զբաղվելու որկրամոլությամբ։ Նրանք կարող են անզուսպ կերպով սպառել։ Նրանք զբաղվում են այնպիսի անառակությամբ, որից փախչում են անգամ պոռնիկները, բայց որով մեծ հափշտակությամբ զբաղվում է մանկապարտեզի դաստիարակչուհին... Ի վերջո, կյանքում չտեսնելով չի մի խելացի ու վեհ նպատակ, ֆիլմի հերոսները որոշում են անձնասպան լինել, այդ բանի համար ընտրելով հիրավի սիմվոլիկ մի միջոց՝ որկրամոլությունը։

Մենք վկայակոչեցինք ֆիլմը, քանի որ այնտեղ սևեռված է բուրժուական «սպառողական հասարակության» էական բնութագիրը, որը փաստորեն բացառում է այն ամենը, ինչը Մարդուն պետք է տարբերի ընդհանրապես։ Խոսքը նրա վեհ իդեալների մասին է, ազնիվ ձգտումների, բարոյական ու հոգևոր ինքնակատարելագործման, նրա ստեղծագործական, հերոսական էության մասին, ապագա սերունդների բախտի համար անհանգստության, ընչազուրկ աշխատավորական զանգվածների հոգատարության մասին և այլն։ Սպառումը իբրև ինքնանպատակ, սպառում՝ ուրիշների հաշվին, սպառումը որպես ֆետիշ ունենում է այն օրինաչափ հետևանքը, որ այստեղ ինքը՝ կյանքն էլ է դառնում աննպատակ, անիմաստ։

Մենք այստեղ բերեցինք անխոհեմ և մարդու արժանապատվությունը ստորացնող իրադրության մի ակնբախ օրինակ միայն, որը սակայն բնորոշ է Արևմուտքի ինդուստրիալ տեսակետից զարգացած երկրների ունևոր խավերին։ Բայց մարքսիզմ-լենինիզմը խորապես բացահայտում է հասարակական այն պայմանները, որոնք նպաստում են այդ իռացիոնալ ֆենոմենին։ Ակնհայտ է, որ մարդկանց լայն խավերի մասսայական գործողությունների և հակումների անխոհեմությունը, դրանք ծնող պայմանների ստեղծումը բացատրվում են հենց սոցիալական կարգի օբյեկտիվ բնութագրերով։ Դա առաջին հերթին հարստանալու անզուսպ ձգտումն է, մասնավոր սեփականատիրական հարաբերությունների տիրապետությունը։

Շահույթի անզուսպ ձգտումը պայմանավորում է այն, որ այդ հասարակության շատ անդամների ինչպես սոցիալական, այնպես էլ անձնական հարաբերությունների համար տիպիկական է դառնում անողոք մրցակցությունը, որը հաճախ դրսևորվում է անգամ ընտանիքներում, առաջ է բերում փոխադարձ ատելություն, թշնամանք, ամեն մեկի պայքար բոլորի դեմ։ Բուրժուական կարգի արմատական դիրքորոշումը Վ. Ի. Լենինը բնորոշել է հետևյալ կերպ. «կամ դու ես կողոպտում ուրիշին, կամ ուրիշը՝ քեզ, կամ դու ես ուրիշի համար աշխատում, կամ ուրիշը՝ քեզ համար, կամ դու ստրկատեր ես, կամ ինքդ ստրուկ ես» (Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հ. 31, էջ 358)։ Այս է մասնավոր սեփականատիրական կարգերի ծնած ապրելակերպի սոցիալական, բարոյական, հոգեբանական բնութագիրը։ «Սեփականատերերի աշխարհում միայնակության» այս թեման (ինչպես այն անվանել է Թոմաս Մանը), կարմիր թելի նման անցնում է հումանիստական գեղարվեստական գրականության միջով՝ սկսած Բալզակի Մարդկային կատակերգությունից ընդհուպ մինչև տարբեր երկրների ու մայրցամաքների ժամանակակից առաջադեմ գրողները։ Այդ դրության դեմ գնալով ավելի ակտիվորեն են պայքարում դեմոկրատական ուժերը, բանվոր դասակարգը, կոմունիստական կուսակցությունները հենց բուրժուական երկրներում։

Կապիտալիզմի ծնունդ հանդիսացող փոխադարձ օտարացման սիստեմը, մերկանտիլիստական կանոնների ոգով դաստիարակված մարդու հոգեկան միայնակության ողբերգականությունը նրան դրդում են ինքնամոռաց կերպով ֆետիշացնելու սպառումը, խթանում են սեփականատիրոջ հաղթության, նրա «ընտրյալության», սպառողական հզորության հիվանդագին ցանկագրգիռ զգացումը։

Այս իռացիոնալ, հակամարդասիրական դրությունը այս կամ այն ձևով հասկանում և անգամ քննադատում են հենց բուրժուական մտածողները՝ սկը-

սած ծայրահեղ «ձախերից»՝ ընդհուպ մինչև ռադիկալ բուրժուական շրջան-
ները։
Բայց ոչ մարքսիստ մտածողներին անծանոթ են այդ իրավիճակից դուրս
գալու ուղիները, նրանց առաջարկած դեղամիջոցները չեն օգնի այնտեղ, ուր
խոսքը վերաբերում է կատաղի մրցակցության, փոխադարձ թշնամանք, ատե-
լության, մարդու կողմից մարդու շահագործում, պատերազմներ ծնող հասա-
րակության հիմքերը փոխելուն։
Այս է կապիտալիզմի իմմանենտ որակական բնութագիրը, որը աղճատում է
նրա կողմնակիցների, բուրժուական հարաբերությունների կրողների բարոյա-
կանությունը, սոցիալական իդեալները, հակումներն ու պահանջմունքները։

ՍԿԶԲՈՒՆՔՈՐԵՆ ՆՈՐ ԿԱՐԳԻ՝ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱՊՐԵԼԱԿԵՐՊԻ ձևավոր-
ման գործուն ուղիներն ու միջոցները բացահայտում է մարքս-լենինյան տե-
սությունը, որը կողմնորոշում է դեպի իսկական մարդկային փոխհարաբերու-
թյունների հաստատումը հասարակության մեջ։ Սոցիալիստական հասարա-
կությունը հաղթահարում է քանակական և որակական բնութագրերի միջև
եղած հակասությունները, քանի որ նրա էությունն է, Վ. Ի. Լենինի խոսքերով
ասած, հասարակության բոլոր անդամների լիակատար բարեկեցության և ա-
զատ զարգացման ապահովումը։
Հասարակական կյանքի այս գիտական ու իսկական հումանիստական տե-
սությունը կարող է իրականացվել, երբ հեղափոխականորեն կապերը խզվեն
հին աշխարհի հիմքերից, որը խարսխված է մասնավոր սեփականատիրական
հարաբերությունների վրա, իսկ վերջիններս էլ իրենց հերթին ծնում են սոցիա-
լական ճնշում, շահ ձեռք բերելու էգոիստական ձգտում, Մարդուն արժանի
արժեքների մոռացում։ Գիտական սոցիալիզմի տեսության իրականացման
հնարավորությունն ու օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը ապացուցված է ՍՍՀՄ-
ում կոմունիստական շինարարության ավելի քան կեսդարյա փորձով, տնտե-
սական զարգացման տարբեր մակարդակներում, աշխարհի տարբեր մասերում
գտնվող սոցիալիստական մեծ ու փոքր երկրների պատմական պրակտիկայով։
Իհարկե, նոր կարգը, սոցիալիստական ապրելակերպը միանգամից չեն
դրսևորում իրենց բոլոր պատմական պոտենցիաներն ու առավելությունները.
մասնավորապես առաջին շրջանում հանդիպում են դժվարություններ, որոնք
խանգարում են նրանց իդեալների արագ ու լրիվ իրականացմանը (հին աշ-
խարհի դիմադրությունը, ժառանգություն մնացած տնտեսական հետամնացու-
թյունը, հին բարքերը և պատկերացումները և այլն)։
Բայց մարդկային համակեցության նոր կացութաձևի սկզբունքային նվա-
ճումներն այն են, որ պատմության մեջ առաջին անգամ արտադրամիջոցների
հասարակական սեփականության շնորհիվ հասարակությունը, հիմնվելով
միասնական պետական պլանի, տնտեսության բոլոր ոլորտների պլանաչափ,
համամասնական զարգացման վրա, կարող է գործել որպես ներդաշնակ, միա-
ձույլ, գիտականորեն կառավարվող օրգանիզմ։ Սոցիալիզմի օրոք սոցիալա-
կան հավասարության, բոլոր բարեկամական դասակարգերի, խավերի, ազգե-
րի արմատական շահերի միասնության, նրանց կուլտուրայի ընդհանրության,
մարքս-լենինյան գաղափարախոսության վրա հիմնված հասարակական հա-
րաբերությունների հաստատումը նպաստում է այն բանին, որ այստեղ մարդը
գնալով ավելի ու ավելի շատ է տիրապետում իր գոյության ոչ միայն բնական,
այլև հասարակական պայմաններին։
Նոր կարգի նվաճումները, նրա ապրելակերպի սկզբունքորեն նոր, որա-
կական բնութագրերը և առավելությունները արտահայտվում են տարբեր ո-
լորտներում։ Օրինակ, նյութական և հոգևոր արտադրության բոլոր օղակների
գործունեությունը միավորելու և միասնական նպատակի՝ հասարակական
բազմապիսի պահանջմունքների բավարարմանը ենթարկելու, էկոնոմիկայի,
գիտության, կուլտուրայի բոլոր նվաճումները աշխատավորների, ժողովրդի
լայն զանգվածների շահերին ի սպաս դնելու հնարավորության մեջ։ Սոցիա-
լիզմն ամեն ինչ անում է հանուն մարդու բարօրության, ըստ որում ոչ թե

բանկի պատկառելի հաշվով ծանրաբեռնված, ընտրյալ մարդու, այլ ամեն մի
քաղաքացու, բոլոր ազգերի, ամբողջ բնակչության համար։
Բերենք մի քանի օրինակ միայն։ Պատերազմի հետ կապված քայքայման,
ցնցումների ամենադժվարին ժամանակաշրջաններում անգամ մեր երկրում
արվում էր հնարավոր ամեն բան՝ անվճար կրթությունը, գիտությունը, կուլ-
տուրան, առողջապահությունը, սոցիալական ապահովությունը զարգացնելու
համար։
Բոլոր ազգերի ու ազգությունների հասարակական արագ զարգացման
նկատմամբ պետության ցուցաբերած նպատակասլաց հոգատարությունն ու
աջակցությունը ակնառու կերպով ցույց են տալիս սովետական արևելյան
հանրապետությունների ինդուստրացման տեմպերը։ Համեմատության համար
նշենք, որ «կլասիկ» կապիտալիզմի մի շարք երկրներ ինդուստրիալ զարգաց-
ման ներկայիս մակարդակին հասել են տանջալի, զիգզագաձև ուղու երեք-չորս
հարյուրամյակի ընթացքում, որը կապված է եղել աշխատավորների շահա-
գործման, գաղութային զավթումների, պատերազմների հետ։ Սովետական
Արևելքի հանրապետությունները ինդուստրիալ զարգացման բարձունքներին են
հասել 10 անգամ ավելի արագ (30—40 տարում), ըստ որում այնպիսի պայ-
մաններում, երբ չի եղել շահագործում, որոշ ժողովուրդների ճնշում մյուսների
կողմից։
Սոցիալիզմի պայմաններում աստիճանաբար վերանում են հակասու-
թյունները ապրելակերպի քանակական և որակական բնութագրերի միջև, կեն-
սամակարդակի և սոցիալ-քաղաքական նվաճումների միջև։ Եվ դա այն պատ-
ճառով, որ, հակառակ հակամարքսիստների կեղծիքներին, սոցիալիստական
կարգը նոր բովանդակություն է ներարկել հումանիզմի պրոբլեմին. սոցիալիս-
տական հումանիզմին բնորոշ են պրակտիկ գործունեությունը, մշտական հո-
գատարությունը հասարակության բոլոր անդամների հարաճուն նյութական և
հոգևոր պահանջմունքների բավարարման համար, յուրաքանչյուր անհատի
ներդաշնակ զարգացման համար։
Ժողովրդական բարեկեցության նշանակալի բարձրացման կուրսի հետևո-
ղական իրականացումը ՍՍՀՄ-ում, որ ՍՄԿԿ XXIV համագումարը բնորոշեց
որպես իններորդ հնգամյակի գլխավոր խնդիր, ցույց են տալիս հետևյալ
փաստերը։ Հնգամյակի անցած չորս տարում բանվորների ու ծառայողների աշ-
խատավարձը աճել է ավելի քան 13 տոկոսով, իսկ կոլտնտեսականների աշ-
խատանքի վարձատրությունը՝ 22 տոկոսով։ Վերջին տարիներին մեծացել են
աշխատավորների տարբեր կատեգորիաների կենսաթոշակները, նպաստները,
ինչպես նաև սովորողների թոշակները։ Վիթխարի մասշտաբներով իրականաց-
վում է բնակարանային շինարարությունը։ Միայն վերջին 10 տարում (1965—
1974 թթ.) կառուցվել է 22 միլիոն 600 հազար բնակարան, բարելավվել են
ավելի քան 110 միլիոն մարդու բնակարանային պայմանները։ Հետևողակա-
նորեն բարձրանում է բնակչության կենսամակարդակը։
Սովետական ժողովրդի բարեկեցության վրա էականորեն ազդում է բաշ-
խումը հասարակական ֆոնդերի միջոցով (ըստ աշխատանքի բաշխումից
բացի), որոնք շարունակ աճում են մեր երկրում։ Այսպես, սպառման հասա-
րակական ֆոնդերը բնակչության մեկ շնչի հաշվով 1960 թվականի 127 ռուբ-
լուց աճել և 1970 թվականին հասել են 262 ռուբլու, իսկ 1975 թվականի վեր-
ջին կհասնեն մոտավորապես 350 ռուբլու։ Վիթխարի է բաշխման հասարա-
կական ֆոնդերի սիստեմի սոցիալական իմաստը. դրանք, օրինակ, նպաստում
են մարդկանց զարգացման սոցիալական պայմանների հավասարեցմանը
(կրթություն ստանալու, երեխաներին դաստիարակելու, առողջությունը պահ-
պանելու հնարավորություններ և այլն)՝ անկախ նրանց ընտանեկան դրու-
թյունից, աշխատանքային ընդունակություններից. դրանք ազդում են կոլեկ-
տիվիստական հոգեբանության, սոցիալիստական մտայնության ձևավորման
վրա։
Սոցիալիզմի օրոք սպառման, այդ թվում նաև նյութական բարիքների
սպառման աճը վերջնական նպատակ չէ, ինքնանպատակ չէ, այլ միջոց է կո-

մունիստական վերափոխումների համար, անհատի լիակատար ազատագրության և համակողմանի զարգացման համար։ Ի հակադրություն «սպառողական հասարակության» դիրքորոշումների, այստեղ կյանքի իմաստը չի հանգում միայն սպառման՝ հանուն սպառման (ձգտում նյութական լիառատության, ավելորդությունների, կուլտուրայի վերածում առևտրի օբյեկտի, հարստության կուտակում և այլն). այլ բնույթ են ստանում սպառման կառուցվածքը և հասարակական ֆունկցիաները։ Շահագործման, գործազրկության բացակայության պայմաններում, երբ սոցիալիզմը երաշխավորում է աշխատանքի և հանգստի իրավունք, ըստ աշխատանքի արդարացի վարձատրություն՝ անկախ աշխատողի սեռից ու ռասայից, ապահովում է էժանագին բնակարան (բնակարանային վարձը կազմում է աշխատավարձի մոտավորապես 5 տոկոսը), կրթության անվճար սիստեմը (ՍՍՀՄ-ում ուսուցման բոլոր տեսակների մեջ ընդգրկված է ավելի քան 80 միլիոն մարդ), առողջապահություն (բժշկական անձնակազմով ապահովվածությամբ ՍՍՀՄ-ը գրավում է առաջին տեղը աշխարհում), նորմալ մարդը չի կարող ունենալ դրամ կուտակելու, մասնավոր սեփականատեր դառնալու, հետևաբար և՝ անզուսպ սպառողականության պրոցեսով արբենալու դրդապատճառներ։ Այսպիսով, սոցիալիստական հասարակությունը ազդում է պահանջմունքների ձևավորման, դրանց աղնվացման վրա, ինդիվիդուալիզմի, էգոիզմի տարրերը բացառող խելացի կուլտուրական պահանջմունքների խթանման վրա։

Սոցիալիզմը նպաստում է այն բանին, որ մարդը ձեռք է բերում վստահություն վաղվա օրվա նկատմամբ, սոցիալական լավատեսություն, ձգտում դեպի ապագա։ Նրա հասարակական հեղինակությունը որոշում են միայն անձնական հատկությունները, անձնական աշխատանքը, այն արժեքների չափը, որ նա տալիս է հասարակությանը։ Փոփոխվում են նաև մարդկանց միջև հասարակական կապերի ձևերը, երևան են գալիս կենսական նոր իդեալներ ու նպատակներ՝ կոլեկտիվիզմ, ընկերական վերաբերմունք միմյանց նկատմամբ, փոխադարձ օգնություն և աջակցություն, մերժվում են արհամարհանքը հասարակական բարօրության նկատմամբ, հասարակական պասիվությունը, առավել ևս՝ հակահասարակական գործողությունները (այդ թվում հասարակության հաշվին ապրելու, ուրիշներին խաբելու ձգտում և այլն), զանազան նախապաշարմունքների, վատառողջ բնազդների չարաշահումը։

Այստեղ ամեն ինչ հանգեցնում է այն բանին, որ գնալով ավելի լայնորեն է տարածվում կյանքի իմաստի կոլեկտիվիստական, կոմունիստական ըմբռնումը, որն անհամատեղելի է քաղքենիական-էգոիստական, սպառողական հոգեբանության հետ, իրերի պաշտամունքի՝ այդ վանող հակահասարակական դիրքորոշման հետ, որը մարդու մեջ խլացնում է ամեն մի ազնիվ բան։ Սոցիալիստական ապրելակերպը մարդուն պաշտպանում է այն ամենից, ինչը կաշկանդում և քայքայում է նրա ինտելեկտը, կամքն ու հույզերը, խանգարում է իրական հոգևոր հարստացմանը, իրական երջանկությանը։ Իրենք՝ հասարակական պայմանները բնակչության լայն զանգվածներին մոտեցնում են գիտության, կուլտուրայի, արվեստի արժեքներին հաղորդակից դառնալու անհրաժեշտությանը և վիթխարի հնարավորություններ ստեղծում հոգևոր անսահման հարստացման ու կատարելագործման համար։

Կոմունիստական կուսակցությունը, որը գլխավորում է նոր հասարակարգի կառուցման պրոցեսը, նրա պատմական առավելությունների հաստատման ու զարգացման պրոցեսը, ձգտում է, հաշվի առնելով ձեռք բերված էտապի առանձնահատկությունները, գտնել սոցիալիզմի պոտենցիաների իրականացման նոր հնարավորություններ, նոր ռեզերվներ, այն է՝ պատմության մեջ առաջին անգամ իր առջև դնել սոցիալական մեծ նպատակներ, առաջադրել զարգացման գիտականորեն հիմնավորված պլաններ, կազմակերպել մասսաների գործունեությունը այդ պլանների գիտակցական իրականացման համար, համակենտրոնացնել, մոբիլիզացնել հասարակության հոգևոր ու նյութական ռեսուրսները՝ հասունացած պրոբլեմների առավել խելացի, կոմպլեքսային ու

արագ լուծման համար։ Սովետական Միության աշխատավորները այժմ վրձռում են երկրի արտադրողական ուժերի զգալի վերելքի, ժողովրդի նյութական բարեկեցությունը է՛լ ավելի բարձրացնելու, տնտեսության սոցիալիստական սիստեմի առավելությունները գիտատեխնիկական հեղափոխության նվաճումների հետ միացնելու բարդ խնդիրները, որ առաջադրել է ՍՄԿԿ XXIV համագումարը։ Սոցիալական առաջադիմությունը, սոցիալիզմի օբյեկտիվ առավելությունները կենսագործվում են ամենևին ոչ ինքնաբերաբար. անհրաժեշտ է կազմակերպել մասսաների, ամեն մի աշխատողի համառ ու լարված գործունեությունը՝ կապված երկրի բոլոր պոտենցիաների խելացի օգտագործման հետ, մեր զարգացմանը խանգարող ամեն մի խոչընդոտի դեմ մղվող եռանդուն պայքարի հետ։ Առաջընթացի սոցիալիստական տիպի ծավալմանը նպաստում են նաև նոր ապրելակերպի սկզբունքային առավելությունների խոր գիտակցումը և նրա քանակական ու որակական բնութագրերի ներդաշնակ զուգակցումը։ Մարքս-լենինյան տեսության կողմից բացահայտված ու հիմնավորված նոր ապրելակերպի սկզբունքների անշեղ ու հետևողական իրականացումը սովետական մարդկանց բովանդակալից կյանքի գրավականն է, սոցիալական առաջադիմության ուղիով մեր հասարակության հետագա առաջընթացի գրավականը։

Մոսկվա

ՊՐՈԳՆՈԶԱՎՈՐՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՄԱՆ ՁԵՎ

Հ. Ս. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
Կառավարման ճյուղային ավտոմատացված սիստեմների համամիութենական գիտահետազոտական և նախագծային ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող

ԿԱՆԽԱՏԵՍԵԼՈՒ ՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՐԴՈՒ մտավոր գործունեության է, մարդկային գիտակցության հիմնական ֆունկցիաներից մեկը։ Այն բխում է մարդկային գիտակցության՝ իրականությունը «կանխապես արտացոլելու» ընդհանուր ունակությունից։ Կանխատեսելու որակապես սպեցիֆիկ ունակությունը ձևավորվել է մարդու գիտակցության զարգացման հետ միասին՝ հասարակական-արտադրական գործունեության պրոցեսում։

Երկար ժամանակ կանխատեսումը կրում էր էմպիրիկ, ոչ գիտական բնույթ, հիմնվում մարդկանց ամենօրյա փորձի, փաստացի կամ կարծեցյալ փոխադարձ կապի և կանոնադրության վրա։ Էմպիրիկ կանխատեսումը տեսականորեն հիմնավորված և փորձով գնահատված չէ, այն անտեսում է պրոցեսների օրինաչափությունները։

Գիտության ծագման ու զարգացման շնորհիվ կանխատեսումները աստիճանաբար գիտական բնույթ ստացան։ Գիտական կանխատեսումը առօրյա պրակտիկ գործունեության պրոցեսում իրականացվող կանխատեսումից տարբերվում է, ամենից առաջ, առաջադրույթների բնույթով (որոնց հիման վրա կառուցվում է), իրականացման մեխանիզմով, ինչպես նաև արդյունքների խորությամբ, ճշտությամբ ու նույնականությամբ[1]։ Կանխատեսման համար հարկավոր է, համակողմանի վերլուծելով քննարկվող պրոցեսի կամ օբյեկտի անցյալ ու ներկա վիճակները, բացահայտել դրանց հատուկ օբյեկտիվ օրինաչափությունները։

Այսպիսով, գիտական կանխատեսումը կարելի է բնորոշել որպես ենթադրություն պրոցեսի կամ օբյեկտի ապագա վիճակի մասին, որը հենվում է ձևակերպված տեսությունների, օրենքների, հիպոթեզների, ինչպես նաև դրանց իրականացման օրինաչափությունների և պայմանների տեսական սիստեմատիկ վերլուծության վրա։

Պատմությանը հայտնի են ականավոր մտածողների բազմաթիվ հանճարեղ կանխատեսումներ։ Այսպես, դեռ ֆեոդալական հասարակարգի պայմաններում անգլիացի գիտնական Ռոջերս Բեկոնը կանխագուշակել էր, որ ապագայում երևան են գալու ու լայնորեն տարածվելու ինքնագնաց փոխադրամիջոցներ (ցամաքով, ջրով և օդով)։ Իտալացի մեծ գիտնական Լեոնարդո դա Վինչիին է պատկանում տատանողական շարժման գաղափարը, որը հիմք հանդիսացավ լուսային, ջերմային և մագնիսական երևույթների բնույթը բացատրելու համար։

Գիտական փայլուն կանխատեսման օրինակ է ռուս հայտնի գիտնական

Վ. Ի. Վեռնադսկու դեռևս 1910 թ. արտահայտած այն միտքը, որ ռադիոակտիվության երևույթների մեջ մարդկությունը ձեռք է բերում էներգիայի այնպիսի աղբյուրներ, որոնք միլիոն անգամ գերազանցում են մեր պատկերացումները։ Ավելի ուշ նա գրել է. «Այդ բանը կարող է պատահել մոտակա տարիներին, գուցե և մի հարյուրամյակ հետո։ Սակայն պարզ է, որ այդ կլինի»[2]։

Պակաս հանճարեղ չէր նաև ռուս մեծ գիտնական Դ. Ի. Մենդելեևի կանխատեսումը։ Ելնելով ատոմային կշիռների իր նշանավոր սիստեմից, նա անսխալ կանխագուշակեց մի ամբողջ շարք քիմիական տարրերի երևան գալը։

Կարելի է բերել իսկական գիտական կանխատեսման մի շարք օրինակներ ևս բնագիտության բնագավառից, որոնք կապված են մեծ հայտնագործողներ Ա. Էյնշտեյնի, Կ. Է. Ցիոլկովսկու, Ի. Ի. Մեչնիկովի և այլոց անունների հետ։ Բայց պատմության մեջ քիչ չեն նաև այն դեպքերը, երբ գիտնականների կանխագուշակումները անհիմն են եղել։ Նման կանխագուշակումների թվին կարելի է դասել, օրինակ, ամերիկացի ֆուտուրոլոգ Ջիլֆիլլանի Հայտնագործությունների կանխագուշակումը աշխատությունը[3]։ Հենվելով մեծ գյուտարարներ Էդիսոնի, Շտայնմեցի և ուրիշների հետևությունների վրա, Ջիլֆիլլանը, օրինակ, «հայտնագործել է» իր սեփական կանխատեսումը՝ մշուշի մեջ ապագա տեղափոխությունների վերաբերյալ։ Այդ «կանխատեսման» մեջ կային մշուշի մեջ տեղափոխությունը ապահովող 25 ամենաաներևակայելի եղանակներ, որոնցից ոչ մեկը թեկուզ ինչ-որ չափով կապված չէր միակ արդյունավետ՝ ռադարային սարքի ապագա հայտնագործման հետ[4]։

Առանձին բարդությամբ են աչքի ընկնում սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական կանխատեսման պրոբլեմները։ Սակայն, հենց այս բնագավառի հաջողություններն են առավել կապված հետազոտության պրոցեսի կամ օբյեկտի նկատմամբ գիտական մոտեցման հետ։ Հայտնի է, թե հասարակության զարգացման ուղիների կանխատեսման ինչ փայլուն օրինակ է մարքսիզմ-լենինիզմի տեսությունը։

Կապիտալիստական արտադրահարաբերությունների խոր վերլուծությամբ Կ. Մարքսը հայտնագործեց և ձևակերպեց կապիտալիստական հասարակարգի զարգացման օրենքները։ Դրանք էլ հնարավորություն տվեցին կանխատեսելու հասարակական զարգացման հետագա ընթացքը, անառարկելիորեն հիմնավորելով պրոլետարիատի դիկտատուրայի ապագա հաղթանակը։

Կ. Մարքսի և Ֆ. Էնգելսի գործի հանճարեղ շարունակող Վ. Ի. Լենինը մշակեց ու ստեղծեց սոցիալիստական հեղափոխության տեսությունը՝ հենվելով մի շարք կարևորագույն հայտնագործությունների վրա, որոնց թվին է պատկանում իմպերիալիզմի դարաշրջանում կապիտալիզմի տնտեսական ու քաղաքական զարգացման անհամաչափության օրենքը։ Հենց այդ օրենքից ելնելով, մեծ մտածողը արեց պատմական վիթխարի նշանակություն ունեցող գիտական կանխատեսում այն մասին, որ «...սոցիալիզմը չի կարող հաղթել բոլոր երկրներում միաժամանակ։ Նա կհաղթի սկզբում մեկ կամ մի քանի երկրներում...»[5]։

Սկզբնավորելով հասարակական գիտական կանխատեսման հիմքերը, հեղափոխության առաջնորդը մեծ նշանակություն էր տալիս պատմականության սկզբունքին։ Նա գրել է. «...չմոռանալ հիմնական պատմական կապը, յուրաքանչյուր հարցի նայել այն տեսակետից, թե ինչպես է որոշ երևույթ պատմության մեջ ծագել, իր զարգացման ընթացքում ինչ գլխավոր էտապներ է անցել այդ երևույթը, և նրա այդ զարգացման տեսակետից նայել, թե տվյալ բանն ինչ է դարձել այժմ»[6]։ Փաստորեն, Վ. Ի. Լենինի այդ դրույթի մեջ ձևակերպված են այն հիմնական մեթոդոլոգիական պահանջները, որոնք ներկայացվում են զարգացող պրոցեսների գիտական կանխատեսմանը։

Կ. Մարքսը, Ֆ. Էնգելսը, Վ. Ի. Լենինը հայտնագործել են սոցիալական սիստեմների զարգացման և գործունեության մատերիալիստական օրենքները, դրանով իսկ ստեղծելով հասարակության պատմության ուսումնասիրման գիտական մեթոդոլոգիան։ Այն ենթադրում է մի շարք մասնակի գիտական մեթոդների մշակման ու օգտագործման, ինչպես և գիտական նոր տվյալների

հիման վրա պրոգնոզավորման տեսության ու պրակտիկայի զարգացման ան-
հրաժեշտությունը։

Մենք անցյալն ու ներկան դիտում ենք ապագայի պրիզմայի միջով։ Այդ
առնչությամբ ապագան ներկայանում է ոչ թե որպես ճակատագրական, կան-
խորոշված, դրսից տրված ինչ-որ մի բան, այլ որպես մի նպատակադիր ար-
դյունք, որ հասարակությունն ընդունակ է պրակտիկորեն կենսագործել իրա-
կանության մեջ[7]։

Գիտական կանխատեսման հասկացությունը սերտորեն առնչվում է պրոգ-
նոզավորումը։ Կանխատեսման ձևերի և ապագայի ձևավորման փոխհարաբե-
րության պրոբլեմի առկա մշակումները դեռևս անբավարար են։ Շատ հաճախ
շփոթում և նույնացնում են գիտական կանխատեսումն ու պրոգնոզավորումը։
Այժմ կան պրոգնոզի բազմաթիվ ու բազմապիսի բնորոշումներ։ Օրինակ, այն
բնութագրվում է որպես «ապագայի գիտականորեն հիմնավորված կանխագու-
շակում», «ապագայի տեսություն», «ապագայի գնահատում», տվյալ պրոցեսի
կամ օբյեկտի զարգացման «հեռանկարների գնահատում» և այլն։ Այս բնորո-
շումների գերակշիռ մասն ամեն մի գիտական կանխատեսում դիտում է որպես
պրոգնոզ, չի սահմանազատում գիտական կանխատեսման տեսակները։ Այս-
պես, Փիլիսոփայություն և պրոգնոստիկա գրքում պրոգնոզը բնորոշվում է որ-
պես «...իրերի նախկինում անհայտ վիճակի մասին արտահայտված կարծիք,
որ մենք ստանում ենք գիտական տեսության շրջանակներում որպես արդյունք,
որպես եզրակացություն՝ հայտնի կամ հիմնավորված ենթադրություններից
արված հետևության հիման վրա»[8]։

Պրոգնոզավորումը օբյեկտի կամ պրոցեսի ապագա վիճակի մասին նոր
ինֆորմացիա հաղորդելու ստեղծագործական պրոցես է՝ հիմնված արդի գիտու-
թյան նվաճումների օգտագործմամբ դրանց հեռանկարների, զարգացման ռիթ-
մի, տեմպի և ժամկետների օբյեկտիվ հետազոտության վրա։ Հարկ է նշել, որ
«նոր ինֆորմացիան» ներառում է ո՛չ միայն պրոգնոզավորվող պրոցեսի կամ
օբյեկտի բնութագրերի ուղղակի արտամիջարկմամբ ստացվող ինֆորմացիան,
այլ նաև այն, ինչ կարող է ստացվել այդ բնութագրերի փոփոխման վերլուծու-
թյան ժամանակ, հաշվի առնելով նոր հիպոթեզները։

Այսպիսով, «պրոգնոզը» նոր, գիտականորեն հիմնավորված ինֆորմացիա
է պրոցեսի կամ օբյեկտի ապագա վիճակի մասին, իսկ «պրոգնոստիկան» գի-
տական դիսցիպլին է, որն ուսումնասիրում և մշակում է պրոցեսի կամ օբյեկ-
տի ապագա վիճակի մասին նոր ինֆորմացիա ստանալու ընթացքի ընդհա-
նուր սկզբունքներն ու մեթոդները։

Մեր կարծիքով, պրոգնոզը պետք է բովանդակի հետևյալ հիմնական տար-
րերը.

ա) պրոցեսի կամ օբյեկտի ապագա վիճակի հնարավոր որակական գնա-
հատում.

բ) պրոգնոզվող երևույթի իրականանալու հավանականությունը գնահա-
տելու հնարավորություն.

գ) կանխագուշակվող իրադարձությունների, երևույթների կամ պրոցեսնե-
րի տարածական-ժամանակային տեղայնացում։

Հենց այս տարրերի հիման վրա էլ այստեղ տարանջատվում են պրոգնո-
զավորումը և գիտական կանխատեսումը։ Վերջինս անհամեմատ ավելի լայն
հասկացություն է։ Գիտական կանխատեսումն ու պրոգնոզավորումը այնպիսի
կատեգորիաներ են, որոնք արտահայտում են ապագայի մասին ինֆորմացիա
ստանալու պրոցեսը։ Սակայն դրանք նույնական չեն։ Գիտական կանխատեսու-
մը գերազանցապես կրում է որակական ու հավաստի բնույթ և վերաբերում է
բնական ու հասարակական պրոցեսների կամ երևույթների ավելի համապար-
փակ ասպեկտներին։ Պրոգնոզավորումը սովորաբար վերաբերում է բնական և
հասարակական երևույթների ավելի մասնավոր ասպեկտներին, որը հնարա-
վորություն է տալիս ճշգրտումներ մտցնել համապարփակ կանխատեսման մեջ՝
արագ փոփոխվող պայմաններին համապատասխան։ Պրոգնոզավորումը պա-
հանջում է քանակական որոշակի ցուցանիշներ և կրում է հավանակային

բնույթ, ուստի այն անհնար է առանց հաշվարկման ու մոդելավորման մաթե-
մատիկական մեթոդների լայն կիրառման։

Պրոգնոզը միշտ պետք է ունենա հստակորեն որոշված տարածական սահ-
մաններ, իսկ պրոգնոզավորումը պետք է կատարվի տարածական-ժամանա-
կային կոորդինատների որոշակի սիստեմում։ Պրոգնոզավորելիս անհրաժեշտ
է, նախ, որոշել, թե տարածական ինչ սիստեմ է պրոգնոզման առարկան, և
երկրորդ, թե ինչ ժամանակահատվածում է անհրաժեշտ քննարկել այդ օբյեկտի
զարգացումը, այսինքն՝ որոշել տարածական-ժամանակային կոորդինատների
սիստեմը։

Պրոգնոզի գիտականությունն ու հավաստիությունը որոշվում են պրոցեսի
կամ օբյեկտի, նրանց էության, կառուցվածքի, արտաքին ու ներքին կապերի
ու օրինաչափությունների իմացության աստիճանով։

Պրոցեսի կամ օբյեկտի ապագա վիճակը պրոգնոզավորելիս, ամենից
առաջ, հարց է ծագում՝ ինչպես վերլուծել և դիագնոզել անցյալն ու ներկան։
Պրոգնոզավորողը միշտ հարկադրված է լինում միակցել դիալեկտիկորեն հա-
կասական մեթոդական պահանջները։

Պրոգնոզավորումը պահանջում է տեղի ունեցող պրոցեսներից աբստրահ-
վելու ընդունակություն։ Ապագա երևույթը ներկայի կամ անցյալի երևույթների
հասարակ զուգորդում չէ. այն չի բացահայտվում ներկայի առանձնահատկու-
թյունները մեխանիկորեն ապագա փոխադրելու միջոցով։ Մյուս կողմից, պրո-
ցեսի կամ օբյեկտի ապագան, իհարկե, կարող է ըմբռնվել միայն նրա անցյա-
լի ու ներկայի վերլուծմամբ։ Այստեղ ևս կա դիալեկտիկական հակասու-
թյուն, որը պետք է հաղթահարվի։ Նման հակասություններ ծագում են ինչպես
ժամանակին և բավարար չափով լրիվ պրոգնոզավորված ինֆորմացիա ունե-
նալու անհրաժեշտության, այնպես էլ պրոգնոզի արժանահավատության և նրա
լրիվության աստիճանի միջև։

Բարդ սիստեմները պրոգնոզավորելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ
դրանցում տեղի ունեցող պրոցեսները արդյունք են առանձին ենթասիստեմնե-
րի փոխգործողության, որոնք ունեն զարգացման սեփական օրինաչափություն-
ներ, այսինքն՝ սիստեմների ընդհանուր օրինաչափություններն ավելի մասնա-
վոր և կոնկրետ տենդենցների դրսևորում են։ Պրոգնոզներ մշակելու ժամանակ
անհրաժեշտ է պարզել սիստեմի ագրեգատային և բաղկացուցիչ մասերի միջև
եղած փոխադարձ կապը, մասնակիի և ընդհանուրի հարաբերակցությունը։
Ընդսմին, որքան ավելի երկարատև է պրոգնոզավորման ժամանակաշրջանը,
այնքան ավելի բարձր պետք է լինի պրոգնոզավորվող պրոցեսների հավաքման
մակարդակը։

Առանձնահատուկ նշանակություն ունի ենթասիստեմների ժամանակաշրր-
ջանների հիերարխիկ կառուցվածքի սահմանումը, քանի որ դրանից է կախված
պրոգնոզներ կազմելու հաջորդականությունը։ Այդ պրոբլեմի էությունն այն
է, որ տեղի ունեցող պրոցեսների բնույթն ու դերը կարող են վերլուծվել լոկ
բավականաչափ երկարատև հեռանկարի առկայության դեպքում։ Մյուս կող-
մից, երկարաժամկետ պրոգնոզը կարող է ռեալ լինել միայն այն դեպքում,
եթե հենվում է ընթացիկ կոնկրետ պրոցեսների վրա։ Այս երկու պահանջները
կարող են բավարարվել, եթե պրոգնոզավորումը կատարվում է աստիճանաբար
ընդլայնելու և ներկայից դեպի ապագան մտնելու, իսկ ապա՝ հակառակ վերա-
փոխման միջոցով՝ պրոգնոզները ավելի սեղմ ժամանակաշրջանների համար
ճշգրտելու նպատակով։ Սրա անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն
հանգամանքով, որ «պրոգնոզավորման գլխավոր խնդիրը ոչ այնքան սիստեմի
հնարավոր վիճակի ճշտորեն նշված ժամկետի որոշումն է, այլ ավելի շուտ այն,
որ օբյեկտիվ օրինաչափությունների իմացության հիման վրա կանխատեսվեն
նրա զարգացման հավանական ուղիներն ու ստադիաները, ներկայից մինչև
պրոգնոզավորման ժամանակաշրջանի վերջը»[9]։ Այս իմաստով պրոգնոզավոր-
ման պրակտիկայի համար բացառիկ նշանակություն ունի պրոգնոզավորման
ստադիաների և պրոգնոզավորող մարմինների կատարելիք պրոցեդուրաների
հաջորդականության որոշումը։

Պրոգնոզներ մշակելու ժամանակ պրոգնոզավորման սուբյեկտի գործունեությունը բաժանում են երեք ստադիաների՝ հետահայացության, դիագնոզի և պրոգնոզի:

Հետահայացության ստադիայում ուսումնասիրվում է պրոցեսի կամ օբյեկտի անցյալ վիճակը, առանձնացվում են այդ օբյեկտի կապերը ուրիշ օբյեկտների հետ, հաշվի առնվում անցյալ բնութագրերի հնարավոր փոփոխությունները: «Առաջին խնդիրը պետք է լինի՝ որոշել սիստեմի ֆունկցիոնալ բնութագրերը՝ նպատակ ունենալով պատկերացում ստանալ նրա կառուցվածքի և փոխներգործող տարրերի հարաբերության մասին»[10]: Այս ստադիայի վերջնական նպատակն է՝ ստեղծել պրոգնոզի օբյեկտի հիպոթետիկ մոտավոր մոդելը:

Դիագնոզի ստադիայում հարկավոր է որոշել պրոգնոզի նպատակը և պրոգնոզավորման սուբյեկտի հարաբերությունը պրոգնոզավորման օբյեկտի նկատմամբ:

Պրոգնոզավորման արժանահավատությունը մեծացնելու համար անհրաժեշտ է ինֆորմացիա ունենալ այն բազմապիսի գործոնների մասին, որոնք բնութագրում են օբյեկտը տարբեր կողմերից՝ անցյալում և ներկայում: Պրոգնոզավորման օբյեկտի մասին պատկերացում կազմելը մի քանի բնորոշ, բայց անջատ-անջատ ու մինչև իսկ թերի տվյալներով, որոնք հնարավորություն են տալիս արդեն ինչ-որ մի քանի հատկանիշներով ասել, թե ինչ է իրենից ներկայացնում պրոգնոզավորման օբյեկտն այժմ, կոչվում է դիագնոզ: Միայն հստակ դիագնոզն է հնարավորություն ընձեռում մեծացնելու պրոգնոզի արժանահավատությունն ու լրիվության աստիճանը: Դիագնոզի և պրոգնոզի համար անհրաժեշտ ինֆորմացիայի ստացումը այնքան ավելի դժվար կլինի, որքան ավելի կոմպլեքսային ու բարդ է տարածական-ժամանակային կոորդինատների սիստեմը, այլ կերպ ասած, որքան ավելի բարդ է պրոգնոզավորման օբյեկտը և որքան ավելի այն հեռացած է իր ներկա վիճակից: Քանակական տվյալներն այս դեպքում ավելի են կրճատվում, իսկ որակականները՝ հիմնականում դառնում են ավելի անհուսալի:

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ տարածական-ժամանակային կոորդինատների սիստեմի ընտրությունը պրոգնոզավորման արմատական պրոբլեմն է:

Հայտնի է, որ ժամանակային ինտերվալի («կանխատեսման ժամանակի»*) տևողության հատկանիշով պրոգնոզը կարող է լինել կարճ, միջին և երկար ժամկետների: Կարճ ժամկետի պրոգնոզի «կանխատեսման ժամանակը» կազմում է մի քանի ամսից մինչև 3 տարի, միջինը՝ 2-ից մինչև 10 տարի, երկարը՝ 7-ից մինչև 30 և ավելի տարի:

Ձևականորեն, իհարկե, կարելի է երկար, միջին և կարճ ժամկետների պրոգնոզավորումը դիտել որևէ տարածական սիստեմում, որը նկարագրում է պրոգնոզավորման օբյեկտը, բայց գործնականում ժամանակային ինտերվալի ընտրությունն անմիջականորեն կախված է պրոգնոզի օբյեկտից կամ տարածական սիստեմից, օբյեկտի էությունից և պրոգնոզավորման մեթոդներից:

Երկարաժամկետ պրոգնոզը կառուցվում է այն էական գործոնների հիման վրա, որոնք ունեն փոփոխման փոքր դինամիկա և բնութագրում են տվյալ սիստեմի էությունը: Մնացած բոլոր գործոններն առհասարակ չեն քննարկվում: Երկարաժամկետ պրոգնոզավորումը, փաստորեն, նպաստում է պրոցեսի կամ օբյեկտի ընդհանուր, համապարփակ օրինաչափությունների բացահայտմանն ապագայում, պահանջում է ճիշտ ու հիմնավորված ընտրել քննարկվող պրոցեսի կամ օբյեկտի բոլոր էական գործոնները:

Միջին ժամկետի պրոգնոզը կառուցվում է այն էական գործոնների կիրառման հիման վրա, որոնք ունեն փոփոխման ինչպես փոքր, այնպես էլ մեծ դինամիկա և տվյալ սիստեմը բնութագրում են տարբեր կողմերից: Միջին ժամկետի պրոգնոզը պահանջում է էական գործոնների մանրակրկիտ ընտրու-

* Պրոգնոզի կանխատեսման ժամանակը հաշվվում է պրոգնոզավորման սկզբից մինչև պրոգնոզավորվող իրադարձության, երևույթի կամ պրոցեսի սկզբի պահը:

թյուն, բայց դրա փոխարեն հնարավորություն է տալիս պրոգնոզավորել ավելի արժանահավատորեն և բարելավում է պրոգնոզի շատ բնութագրեր:

Կարճ ժամկետի պրոգնոզը կառուցվում է՝ հաշվի առնելով ինչպես հիմնական, այնպես էլ ոչ հիմնական այն գործոնները, որոնք ունեն ամենատարբեր աստիճանների դինամիկա և քննվող սիստեմը բնութագրում են նրանց տվյալների ամբողջության մեջ:

Իհարկե, չպետք է կարծել, թե պրոգնոզավորման օբյեկտը կարող է արտահայտվել նույնականորեն՝ տարածական կոորդինատների սիստեմի միջոցով: Վերջինս ներառում է պրոգնոզավորման օբյեկտը բնութագրող այն բազմաթիվ գործոնները, որոնք մատչելի են կողմնակի դիտողին՝ պրոգնոզողին: Ըստ էության, տարածական կոորդինատների սիստեմը «կանխատեսման ժամանակի» և այդ ընթացքում առաջացող հիպոթեզները բնութագրող գործոնների հետ միասին կազմում են պրոգնոզավորման իդեալական մոդելը՝ պրոգնոզավորման տարածական-ժամանակային կոորդինատների սիստեմը:

Պրոգնոզավորման իրական մոդելը նույնական է իդեալական մոդելին, այն երբեք իր մեջ չի ընդգրկի իդեալական մոդելի բոլոր բաղադրամասերը, որովհետև սկզբունքորեն հնարավոր չէ բացահայտել բոլոր հիպոթեզները:

Եվ, վերջապես, ժամանակային ինտերվալի ընտրությունը անուղղակիորեն կախված է պրոգնոզավորման մեթոդից: Այսպես, ինտուիտիվ պրոգնոզավորման մեթոդները, ի տարբերություն տնտեսականի, գործնականորեն սահմանափակումներ չունեն ոչ օբյեկտի, ոչ էլ «կանխատեսման ժամանակի» ընտրության տեսակետից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1 Տե՛ս В. Г. Виноградов, С. И. Гончарук, «Законы общества и научное предвидение», изд-во Полит. литературы, М., 1972, стр. 15.

2 «Очерки и речи академика В. И. Вернадского», ч. II. 1922 г., стр. 37.

3 S. C. Gilfillan. The Prediction of inventions. Us Netional Resources Committee-Technological Trends and National Policy. Part one, Section 2, 1937, p. 15-23.

4 А. Н. Покровский, «Прогнозы без плана», «Знание», М., 1972, стр. 10.

5 Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հ. 23, էջ 94:

6 Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հ. 29, էջ 582:

7. Տե՛ս А. Ахиезер, «Научно-техническая революция и управление развитием общества», «Вопросы философии», 1968 г., № 8, стр. 22.

8 А. Бауэр и др., «Философия и прогностика», «Прогресс», М., 1971 г.

9 Н. Стефанов и др., «Управление, моделирование, прогнозирование», «Экономика», М., 1972 г., стр. 113.

10. Ф. де Ханика, «Новые идеи в области управления», М., «Прогресс», 1969 г., стр. 36.

ՍՄԿԿ XXV ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ

ԹԱԼԻՆԻ ԱՅԳԵԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԱՅՍՕՐՆ ՈՒ ՎԱՂԸ

Պ. Մ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
ՀԿԿ Թալինի շրջկոմի առաջին քարտուղար

Մեր երկրի աշխատավորները խանդավառությամբ արձագանքեցին կուսակցության հերթական XXV համագումարը հրավիրելու վերաբերյալ ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշմանը և պայքարում են այն նշանավորել հանրային արտադրության արդյունավետության բարձրացման գործում ձեռք բերած հաջողություններով: Ամենուրեք սոցիալիստական գործարար մրցություն է ծավալվել իններորդ հնգամյակի պետական առաջադրանքները կատարելու և գերակատարելու նպատակով: Այդ մրցությանը նոր թափ հաղորդեց «ՍՄԿԿ XXV համագումարն արժանավայել դիմավորելու համար ծավալված համաժողովրդական սոցիալիստական մրցության մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի վերջերս ընդունած որոշումը: Այդ որոշմամբ պահանջվում է մրցությունն այնպես կազմակերպել, որ յուրաքանչյուր կոլեկտիվ ու աշխատավոր իր բարձրարտադրողական, անձնվեր աշխատանքով ծանրակշիռ ավանդ մուծի արտադրական պլանների ու սոցիալիստական պարտավորությունների կատարման գործում:

Կուսակցության մեծ համաժողովը պատվով դիմավորելու համար ծավալված սոցիալիստական մրցությանը ակտիվորեն են մասնակցում նաև մեր շրջանի այգեգործները: Այս հոդվածում կխոսվի նրանց լավ գործերի, հոգսերի ու այգեգործության զարգացման հեռանկարների մասին:

Այգեգործությունը մեր շրջանի գյուղատնտեսության հեռանկարային ճյուղերից է: Անցյալում թալինցու համար այն միայն երազանք է եղել, նույնիսկ ասել են թե Թալինում վազ ու ծառի արմատ պահող հող չկա: Մինչդեռ, իրականում, պտղաբերման ունակ շատ հող կար, մի ամբողջ հարթություն, որը, սակայն, ղռեր էր կոչվում: Այսինքն՝ անկյանք, անպտուղ: Եվ այսպես՝ դարեր շարունակ: Ասենք պետք էլ չէ հեռու գնալ: Ընդամենը երկու տասնամյակ առաջ օշինդրն ու փուշն էին կազմում ղռերի բուսական աշխարհը: Իսկ ա՞յժմ...

Շոգից բովված հողը կանաչով պատելու համար նախ պետք էր մեղմել նրա դարավոր ծարավը: Եվ եկավ ժամանակը. մարդիկ բահերով, լինգ ու քլունգով զինված, շարժվեցին դեպի Ախուրյան գետը: Բայց շուտով պայթեց պատերազմը, և Թալինի մայր ջրանցքի առաջին հերթի շինարարները մեկնեցին ռազմաճակատ՝ հայրենիքը պաշտպանելու: Մեկնեցին, բայց շինարարությունը կանգ չառավ: Մարդիկ համառորեն պատնեշեցին Ախուրյանի որձաքար ափը, ջրի հոսքն ուղղեցին դեպի արևակեզ հարթություն. 1953 թ. Թալինի ջրանցքի առաջին հերթը պատրաստ էր:

Կենարար ջուրը կենդանություն տվեց անապատին: Եվ մինչև այն կլցվեր կանաչի ու ծաղկի բույրով, հիմնադրվեցին Արագած, Արտենի, Քարակերտ և Դալարիկ ավանները, որտեղ հետագայում ստեղծվեցին այգեգործական խոշոր տնտեսություններ:

Սոսկ տքնաջան աշխատանքով հնարավոր եղավ նվաճել ղռերը, դրանց անհրապույր ու տխուր գորշությունը վերածել խնձորի, ծիրանի, դեղձի, սալորի և խաղողի այգիների: Այժմ արդեն շրջանի տնտեսություններն ունեն ավելի քան 2.200 հեկտար խաղողի և 1.450 հեկտար պտղատու այգի: Թալինն այսօր հանրապետության այգեգործական ճանաչված շրջաններից է: Խաղողագործության բազայի վրա հիմք դրվեց գինեգործությանը: Արտենիի գինու գործարանը տարեկան վերամշակում է 100 հազար տոննայից ավելի խաղողի հումք: Նրա անուշահամ գինիների համբավը դուրս է եկել հանրապետության սահմաններից:

Շրջանի այգեգործության առաջնեկը Արագածի սովխոզն է: Այստեղ խաղողի առաջին կորոնը, ծիրանենու առաջին տնկին հողին ամրացվեցին 1956 թ. գարնանը: Այդ տարի հիմնվեց 16 հեկտար խաղողի և 20 հեկտար պտղատու այգի: Հետո արագորեն ընդարձակվեցին այգիները. 1960 թ. արդեն սովխոզն ուներ խաղողի և պտղի արտադրության պետական պլան: Եվ դա այգեգործության մթերքների արտադրության շրջանի առաջին պլանն էր, որը պատվով կատարվեց: Իսկ 1965 թ. տնտեսությունն ստացավ իր առաջին պարգևը՝ Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի պատվոգիրը: Եվ դա նաև շրջանի այգեգործների առաջին պարգևն էր: Այժմ արդեն տնտեսությունն ունի 475 հեկտար խաղողի, 288 հեկտար պտղատու այգի:

Թեև այգեգործությունը թալինցիներին անծանոթ էր, իսկ մասնագետները սակավաթիվ էին, բայց այդ ամենը չխանգարեց նրանց՝ համեմատաբար կարճ ժամանակամիջոցում դառնալու հմուտ խաղողագործներ ու պտղաբույծներ: Դրան նպաստեց ո՛չ միայն պրակտիկ աշխատանքում ձեռք բերած փորձը, այլև հետևողական ուսուցումը:

Գաղտնիք չէ, որ ամեն մի բնագավառի հաջողություն պայմանավորված է նախ աշխատողների մասնագիտական պատշաճ պատրաստվածությամբ: Կուսշրջկոմը և սկզբնական կուսկազմակերպությունները, գլխավորելով այգիների հիմնման և այգեգործության զարգացման գործը, գտնում էին, որ հողն ու ջուրը բավական չեն առատ բերք ստանալու համար, առաջին հերթին, հարկավոր են դրանց «լեզուն» լավ իմացող մարդիկ: Հետևաբար, հարկ էր բարձրացնել այգեգործների մասնագիտական որակավորումը, նրանց ծանոթացնել վազի ու ծառի մշակության ագրոտեխնիկային, դրանց հետ վարվելու «գաղտնիքներին»: Այդ իսկ նպատակով Արագածի, Դալարիկի, Քարակերտի և Արտենիի սովխոզների սկզբնական կուսկազմակերպությունները, կուսշրջկոմի աջակցությամբ, հնգամյակի տարիներին ստեղծեցին այգեգործական ժողովրդական համալսարաններ, որտեղ մի քանի հարյուրից ավելի բանվորներ, բրիգադավարներ ու մասնագետներ ուսումնասիրում էին խաղողի և պտղատու ծառերի մշակության ագրոտեխնիկան, հանրապետության առաջավոր այգեգործների փորձը, առաջատար տնտեսություններում կիրառվող մշակության արդյունավետ ձևերն ու մեթոդները: Հանրապետության ճանաչված գիտնականներն ու մասնագետներն ունկնդիրների առջև պարբերաբար հանդես էին գալիս դասախոսություններով, նրանց ծանոթացնում գյուղատնտեսական գիտության նվաճումներին:

Ժողովրդական համալսարանից դատ, Արագածում, սովխոզի կուսբյուրոյի նախաձեռնությամբ, ստեղծվեցին նաև ագրոխմբակներ, որտեղ 200-ից ավելի բանվորներ, մեխանիզատորներ և մասնագետներ հարստացրին այգեգործության վերաբերյալ իրենց գիտելիքները, բարձրացրին մասնագիտական որակավորումը:

Պակաս դեր չխաղաց մասնագիտական կադրերով այգեգործական սովխոզների ապահովումը: Բարձրագույն կրթությամբ մեծ թվով գյուղատնտեսներ, մեխանիկ-ինժեներներ աշխատանքի անցան այգեգործական սովխոզներում, շատերն առանց արտադրությունից կտրվելու ավարտեցին գյուղատնտեսական ինստիտուտը կամ սովորում են այնտեղ: Այժմ մեր տնտեսություններում աշխատում է մասնագետների մի ստվար ջոկատ:

ԽԱՂՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊՏՂԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՇԱՀԵՐԻՑ ելնելով, կուսշրջկոմը մեծ կարևորություն է տալիս գիտության և արտադրության կապի ամրապնդմանը, առանց որի ժամանակակից պայմաններում խոսք անգամ չի կարող լինել կուլտուրական այգեգործության մասին: Մեզ մոտ այդ կապն անմիջականորեն իրականացվում է Հայաստանի խաղողագործության, պտղաբուծության և գինեգործության գիտահետազոտական ինստիտուտի՝ Արտենիի սովխոզում գործող հենակետի միջոցով: Գիտական այս օջախն ունի փորձադաշտ, այգիներ ու տնկարան: Հենակետի աշխատողները պարբերաբար լինում են տնտեսություններում, ուսումնասիրում այգիների վիճակը, հրավիրում բրիգադավարների ու մասնագետների խորհրդակցություն, գործնական խորհուրդներով օգնում խաղողագործներին ու պտղաբույծներին:

Հենակետի (վարիչ՝ գյուղատնտեսական գիտությունների թեկնածու Ա. Կարապետյան) աշխատողները գիտահետազոտական ակտիվ գործունեություն են ծավալում՝ մեր հանրապետության նախալեռնային գոտու նոր յուրացվող հողերում խաղողի և պտղատու ծառերի սորտային կազմը ճշգրտելու, բարձր բերք ապահովող ագրոմիջոցառումների համակարգ մշակելու, արտադրության համար մաքրասորտ, բարձրորակ տնկանյութ բազմացնելու համար: Նրանք ավարտել են Թալինի պայմաններում հնդավորների սորտերի ագրոկենսաբանական առանձնահատկությունների և էտի վերաբերյալ ուսումնասիրությունը, լուծել պտղաբուծության վերաբերյալ տեսական և գործնական նշանակություն ունեցող մի շարք հարցեր:

Կուսշրջկոմը, խաղողագործության, պտղաբուծության և գինեգործության գիտահետազոտական ինստիտուտի հետ միասին, ամեն տարի հրավիրում է գիտա-պրակտիկ կոնֆերանս, որտեղ դասախոսություններով հանդես են գալիս հանրապետության անվանի գիտնականները: Ունկնդիրները հետաքրքրությամբ են լսել ակադեմիկոս Սուրեն Պողոսյանի, դոկտոր-պրոֆեսոր Արտյոմ Մելքոնյանի և ուրիշների դասախոսությունները խաղողի էտի և ձևավորման, պտղատու ծառերի հիվանդությունների և դրանց դեմ տարվող պայքարի արդյունավետ եղանակների, Թալինի շրջանի պայմաններում ցրտադիմացկուն սորտերի ստեղծման և աճեցման համար Արտենիի հենակետում տարվող աշխատանքի և այլ խնդիրների վերաբերյալ:

Կուսշրջկոմը և սկզբնական կուսկազմակերպությունները ջանացել են խաղողագործության և պտղաբուծության զարգացման համար ստեղծել լավագույն պայմաններ, ամեն կերպ նպաստել բերքատվության բարձրացմանը: Միանգամայն օրինաչափ է, որ այգիների պտղաբերման առաջին իսկ տարիներից տնտեսություններն առատ բերք հավաքեցին: Արագածի սովխոզը, օրինակ, 1970 թ. խաղողի ու պտղի արտադրության առաջադրանքները գերակատարելու համար, արժանացավ Վ. Ի. Լենինի ծննդյան 100-ամյակի հոբելյանական պատվոգրին և Սովետական Հայաստանի 50-ամյակի հուշամեդալին: Տնտեսությունը հատկապես լավ արդյունքի հասավ հնգամյակի երրորդ՝ վճռական տարում. գերակատարեց խաղողի ու պտղի արտադրության ու պետությանը հանձնելու ո՛չ միայն պլանները, այլև սոցպարտավորությունները: Անցած չորս տարիներին այստեղ օգուտները կազմեցին 1.728 հազար ռուբլի:

Ի դեմս Քարակերտի սովխոզի, Արագածն ունի իր լուրջ ու արժանի մրցակիցը: Անցած տարի, պլանով նախատեսված 2.550 տոննայի փոխարեն, տնտեսությունն ստացավ 3.173 տոննա համախառն բերք: Այստեղ արդեն խաղողի այգիները հասնում են 540, պտղինը՝ 144 հեկտարի: Տարեցտարի կայունանում են Դալարիկի սովխոզի արտադրական ցուցանիշները: Հնգամյակի

որոշիչ տարում այն ևս կատարեց խաղողի արտադրության ու մթերման պլանները:

Առաջավոր տնտեսությունների փորձը վկայում է, որ այգեգործության առջև ծառացած խնդիրները կարելի է հաջողությամբ լուծել, եթե կուսկազմակերպությունները պատշաճ հոգատարություն ցուցաբերեն դրա զարգացման նկատմամբ: Վերջինները պարտավոր են մշտական ուշադրություն նվիրել երիտասարդ և հեռանկարային այս ճյուղի առաջընթացի հարցերին, բարձրացնել այդ գործով զբաղվող կոմունիստների պատասխանատվությունը: Այս առումով ուսանելի է Արագածի և Քարակերտի սովխոզների կուսկազմակերպությունների (քարտուղարներ՝ Ա. Սարգսյան, Ք. Շահոյան) արդյունավետ աշխատանքը: Այգեգործությանը վերաբերող ինչպիսի հարց էլ լինի (մշակության, բուժման, բերքահավաքի, ընդարձակման ու լիարժեքության ապահովման), նրանք զբաղվում են հետևողականորեն, բարձր արդյունքի հասնելու ձգտումով:

Արագածի սովխոզի կուսբյուրոյին խիստ մտահոգում է այն հարցը, որ տնտեսության բրիգադաներում բավական տարբեր է բերքատվության մակարդակը: Բյուրոյի նիստերում և կուսժողովներում պարբերաբար քննարկվում է բրիգադավարների հաշվետվությունը: Նպատակը մեկն է. բոլորին հասցնել Ս. Գաբրիելյանի, Ռ. Մնացականյանի, Լ. Հարթենյանի և Մ. Մարգոյանի բրիգադաների մակարդակին: Դա կադրերին օգնելու և դաստիարակելու լավ մեթոդ է: Կուսկազմակերպությունը միաժամանակ անհաշտվողականություն է ցուցաբերում թերացողների նկատմամբ: Աշխատանքները տևականորեն ձախողելու, կոլեկտիվում պատշաճ կարգուկանոն չհաստատելու համար կուսկազմակերպությունը ընթացիկ տարվա հունվարին աշխատանքից ազատեց բրիգադավար Վ. Կարապետյանին: Նոր բրիգադավար Ս. Գասպարյանը կարճ ժամանակում բեկում մտցրեց աշխատանքում. այգեբացը, այգեփորը, այգեէտը և մյուս աշխատանքները կատարվեցին ժամանակին, լավ նախադրյալներ ստեղծվեցին բարձր բերքի համար: Նախկինում ետ մնացող բրիգադան առաջին եռամսյակում շահեց միջբրիգադային փոխանցիկ դրոշը:

Կյանքը համոզիչ կերպով ցույց է տալիս, որ ուզածդ գործի հաջողության գրավականը կուսակցական ճիշտ ղեկավարության մեջ է: Այս առումով նշենք մի օրինակ ևս: Արտենիի սովխոզ-գործարանը ո՛չ միայն շրջանի, այլև հանրապետության այգեգործական խոշոր տնտեսություններից է և այժմ ունի 650 հեկտար խաղողի, 420 հեկտար պտղատու այգի: Սակայն վերջին տարիներին չէր կատարում խաղողի և պտղի արտադրության պլանները, կուսկազմակերպությունը քանիցս անդրադարձել էր գործերի վիճակին, բայց այն չէր բարելավվում: Տնտեսության հարցով զբաղվեց կուսշրջկոմը: Մեր ուսումնասիրությունը պարզեց, որ այստեղ անբավարար են օգտագործվում այգեգործության զարգացման հնարավորությունները, վատ է կազմակերպվում մշակությունը, կոլեկտիվում թույլ է աշխատանքային կարգապահությունը: Սովխոզն իր հարևանների համեմատությամբ ցածր արդյունք է ստանում: Ընթացիկ տարվա սկզբին սովխոզի այգեգործության վիճակը համակողմանի քննարկեցինք կուսշրջկոմի բյուրոյի նիստում, կոնկրետ հանձնարարականներ տվեցինք դիրեկցիային և կուսկազմակերպությանը, վերանայեցինք միջին օղակի կադրերի հարցը, տնտեսությունն ապահովեցինք բարձրորակ մասնագետներով: Արդյո՞ւնքը. այգիների գարնանային մշակության ու բուժման աշխատանքները կատարվեցին ագրոտեխնիկական բարձր մակարդակով, և մենք հուսով ենք, որ կկատարվեն հնգամյակի եզրափակիչ տարվա առաջադրանքները:

Կուսշրջկոմի բյուրոյում այգեգործության զարգացմանն առնչվող հարցերի քննարկումը պարբերական բնույթ է կրում: Ընթացիկ տարվա հունիսին, օրինակ, շրջկոմի բյուրոյի նիստում քննարկեցինք խաղողագործության և պտղաբուծության զարգացման վերաբերյալ ՀԿԿ Թալինի շրջկոմի ութերորդ պլենումի (1974 թ. մայիս) որոշումների կենսագործման ընթացքը: Գոհունակությամբ նշվեց, որ նոսրությունը վերացնելու նպատակով հին այգիներում լրացուցիչ տնկվել է 15 հազար պտղատու ծառ, կատարվել խաղողի 47 հազար անդալիս: Նախկինում դուրս գրված այգիներից 29 հեկտարն արդեն վերականգնվել է, 124

հեկտար հողամաս է նախապատրաստվել՝ խաղողի աշնան տնկումներ կատարելու համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ 1974 Թ. ԱՊՐԻԼՅԱՆ ԵՎ 1975 Թ. ՀՈՒՆՎԱՐՅԱՆ պլենումները բացահայտեցին խաղողագործության լուրջ թերությունները, անհանդուրժելի համարեցին բերքատվության տակավին ցածր մակարդակը և մշակեցին այգեգործության զարգացման միջոցառումներ: Մեր շրջանի նախընթաց տարիների արդյունքները գնահատելով Կենտկոմի պահանջների լույսով՝ կուսշրջկոմի բյուրոն նշեց, որ խաղողի ու պտղի արտադրության աճի տեմպերը խիստ ետ են մնում այգեգործներին առաջադրված խնդիրների մակարդակից և շրջկոմն ու սկզբնական կուսկազմակերպությունները դեռևս ամեն ինչ չեն արել՝ արտադրության այդ կարևոր ճյուղի արդյունավետությունը հարկ եղած չափով բարձրացնելու համար: Օրինակ, մեզ խիստ անհանգստացնում է այգիների նոսրությունը: Այն շրջանում կազմում է 20, իսկ Դալարիկի սովխոզում՝ 30 տոկոս: Այդ նշանակում է, որ 420 հեկտար խաղողի այգի չի օգտագործվում, և մենք բերքատվության այժմյան մակարդակի պայմաններում իսկ տարեկան կորցնում ենք 2.000 տոննայից ավելի խաղող:

Կուսշրջկոմի բյուրոն այգեգործական սովխոզների դիրեկցիաների, մասնագետների, կուսկազմակերպությունների ուշադրությունը հրավիրեց այդ թերությունների վերացման, հին այգիները լիարժեք դարձնելու և նորերի հիմնման պլանը կատարելու, այգեգործների ուժերը մոբիլիզացնելու, նրանց սոցիալիստական մրցությունը արդյունավետ ձևով կազմակերպելու և այգեգործության հետագա զարգացմանը նպաստող մյուս խնդիրների լուծման վրա: Գոհունակությամբ պետք է նշել, որ ընթացիկ տարում շրջանի գրեթե ողջ այգիները փորվել են, քաղհանվել, փխրեցվել ու բուժվել:

Այգեգործության զարգացմանն ուղղված կազմակերպական միջոցները մեզ մոտ բազմատեսակ են: Ավանդույթ է դարձել յուրաքանչյուր սեզոնային աշխատանքից (այգեբաց, այգեէտ, բուժում, այգեկութ և այգեթաղ) առաջ խորհրդակցության հրավիրումը կուսշրջկոմում: Դրան մասնակցում են այգեգործական տնտեսությունների ղեկավարները, մասնագետները, բրիգադավարները, կուսկազմակերպությունների քարտուղարները, հաճախ նաև՝ խաղողագործությամբ և պտղաբուծությամբ զբաղվող գիտնականները: Այդ խորհրդակցություններում մենք որոշում և քննարկում ենք տվյալ ժամանակահատվածի մեր խնդիրները, կոնկրետ առաջադրանքներ տալիս խաղողագործներին ու պտղաբույծներին: Յուրաքանչյուր տարվա մայիսին անցկացնում ենք փնջային խորհրդակցություն՝ խաղողագործական տնտեսությունների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ:

Կուսշրջկոմի և սկզբնական կուսկազմակերպությունների ձեռնարկած կազմակերպական միջոցների համակարգում վճռական տեղ ունեն այգեգործների սոցիալիստական մրցության ծավալումը, նրանց նյութական շահագրգռվածության բարձրացումն ու բարոյական խրախուսանքը: Սոցմրցությունը մեզ մոտ դարձել է մարդկանց ուժերն ու եռանդը մոբիլիզացնելու, աշխատանքի նկատմամբ նրանց կոմունիստական վերաբերմունքի ոգով դաստիարակելու, արտադրության վերելքն ապահովելու վճռական գործոն: Կուսկազմակերպությունները մշտապես զբաղվում են այգեգործների մրցության կազմակերպմամբ, քննարկում պարտավորությունների կատարման ընթացքն ու արդյունքները, խրախուսում առաջավորներին, տարածում նրանց փորձը:

Շատ կարևոր է մրցության արդյունավետության ապահովումը: Այդ նպատակով կիրառում ենք այգեգործների մրցության զանազան ձևեր՝ միջտնտեսային, միջբրիգադային, անհատական: Այսպես, Արագածի սովխոզի կոլեկտիվը մրցում է Արտենիի, Դալարիկինը՝ Քարակերտի հետ: Կուսշրջկոմը և շրջսովետի գործկոմը սահմանել են փոխանցիկ կարմիր դրոշ՝ մրցությունում հաղթած այգեգործական տնտեսությանը հանձնելու համար: «Կոմունիզմի դրոշով» շրջանային թերթի խմբագրությունը լավ նախաձեռնություն է հանդես

բերել. առաջավորներին հանձնում է «Լավագույն այգեգործական բրիգադային» և «Լավագույն այգեգործին» հուշադրոշներ:

Տնտեսությունների կուսկազմակերպությունները սահմանել են միջբրիգադային փոխանցիկ դրոշներ: Հաղթողներին միաժամանակ տրվում է դրամական պարգև: Այսպես, Արագածի սովխոզի կուսկազմակերպությունը, ընթացիկ տարվա փետրվարին քննարկելով 1974 թ. սոցմրցության արդյունքները և 1975 թ. սոցմրցության կազմակերպման հարցը, որոշեց սահմանել 300, 200 և 150 ռուբլի գումարով առաջին, երկրորդ և երրորդ կարգի երկուական դրամական մրցանակ՝ յուրաքանչյուր սեզոնային աշխատանքի (այգեբաց, այգեէտ, այգեկալ, այգեփոր) ընթացքում ծավալված մրցությունում հաղթած բրիգադներին պարգևատրելու համար: Ընթացիկ տարում, օրինակ, այգեբացի համար վեց, այգեէտի համար՝ յոթ բրիգադ արժանացան դրամական մրցանակի: Դրամական պարգև են ստանում նաև այն բանվորները, ովքեր սեզոնի ընթացքում երկու հեկտար այգեբաց են կատարում: Այս տարի Արագածում միայն այդ գործի համար պարգևատրվեց հիսուն մարդ, տասնյոթ բանվորների տրվեցին դիրեկցիայի, կուսկազմակերպության և արհմիութենական կոմիտեի պատվոգրեր:

Քարակերտի սովխոզի կուսկազմակերպությունը, դիրեկցիայի և արհմիութենական կոմիտեի հետ միասին, կազմակերպում է նաև այգեգործական բրիգադների տասնօրյա, տասնհինգօրյա և մեկամսյա մրցումներ (ըստ մշակության այս կամ այն աշխատանքի տևողության) և հաղթողներին պարգևատրում փոխանցիկ կարմիր դրոշներով ու դրամական մրցանակներով:

Սոցիալիստական մրցությունը, ինչպես նշված է մրցության կազմակերպման հետագա բարելավման մասին ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1971 թ. որոշման մեջ, ծնում է աշխատանքային խանդավառություն, ստեղծագործություն, առաջ է քաշում միլիոնավոր առաջավորների: Մրցությունը շատ բան է տվել նաև մեր շրջանին: Հնգամյակի տարիներին երևան են եկել արտադրության շատ առաջամարտիկներ, խաղողի ու պտղի բարձր բերքի վարպետներ: Կոմունիստները եղել և մնում են մրցության ավանգարդում: Նրանցից Լ. Հարթենյանի (Արագած) և Խ. Խաչատրյանի (Քարակերտ) ղեկավարած բրիգադները չորս տարում նվաճել են պտղի և խաղողի արտադրության հնգամյակի բնագծերը: Անցած տարի, օրինակ, առաջինի բրիգադն պտղատու այգու ամեն մի հեկտարի բերքատվությունը, նախատեսված 80 ցենտների փոխարեն, հասցրեց 191 ցենտների, երկրորդինը, նախատեսված 300 տոննայի փոխարեն, հավաքեց 414 տոննա խաղողի համախառն բերք: Հնգամյակի տարիներին ավելի քան 150 այգեգործներ պարգևատրվեցին շքանշաններով ու մեդալներով: Քարակերտի սովխոզի դիրեկտոր Հ. Հակոբյանը պարգևատրվել է «Պատվո նշան», Աշխատանքային կարմիր դրոշի, Հոկտեմբերյան հեղափոխության շքանշաններով: Լենինի շքանշանի են արժանացել կոմունիստ բրիգադավարներ Ի. Մխիթարյանը (Արտենի), Ա. Պողոսյանը (Քարակերտ), Ն. Սարգսյանը (Դալարիկ): Իսկ Արագածի սովխոզի դիրեկտոր Ս. Խանոյանի կուրծքը զարդարում են Լենինի, Աշխատանքային կարմիր դրոշի, Հոկտեմբերյան հեղափոխության շքանշանները: Նրան շնորհվել է սոցիալիստական աշխատանքի հերոսի բարձր կոչում:

Սոցիալիստական գործարար մրցության ծավալման և մեր մարդկանց ջանքերի արդյունքը եղավ այն, որ շրջանը 1973 թ. հաղթող ճանաչվեց խաղողի ու պտղի արտադրության ասպարեզում և նվաճեց հանրապետական փոխանցիկ կարմիր դրոշն ու դրամական առաջին կարգի մրցանակը:

ԽԱՂՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊՏՂԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ մեր հաջողություններն անուրանալի են. այս տարի նախատեսվում է խաղողի համախառն արտադրանքը հասցնել 9.500, պտղինը՝ 5.000 տոննայի:

Այգեգործությունը, լինելով շրջանի գյուղատնտեսության համեմատաբար երիտասարդ ճյուղը, միաժամանակ ունի զարգացման անսահմանափակ հնարավորություններ ու ռեզերվներ: Խնդիր է դրված ո՛չ միայն բարձրացնել խաղողի ու պտղատու այգիների բերքատվությունը, այլև զգալիորեն ավելացնել

դրանց տարածությունը: Շրջանում այգեգործության հետագա առաջընթացի համար կարևոր նշանակություն ունեցավ կուսշրջկոմի 1974 թ. մայիսին տեղի ունեցած պլենումը, որը քննարկեց խաղողագործության և պտղաբուծության հետագա զարգացման և ինտենսիվացման վերաբերյալ Հայաստանի կոմկուսի 1974 թ. ապրիլյան պլենումի որոշումների կենսագործման ասպարեզում շրջանի կուսկազմակերպությունների խնդիրները:

Պլենումը մշակեց այգեգործության հետագա զարգացմանն ուղղված միջոցառումների մի ամբողջ կոմպլեքս, որը ներառնում է նոր այգիների հիմնման, բերքատվության բարձրացման, այգիների լիարժեքության ապահովման, բարձր բերքատու, ցրտադիմացկուն և պահունակ սորտերի ներդրման, աշխատատար պրոցեսների մեքենայացման, մասնագետ կադրերի պատրաստման խնդիրները: Կուսկազմակերպությունների և սովխոզների դիրեկցիաների առջև խնդիր դրվեց տասներորդ հնգամյակում հիմնել 580 հեկտար խաղողի և 200 հեկտար պտղատու նոր այգիներ, 1980 թ. խաղողի համախառն արտադրանքը հասցնել 15.700, պտղինը՝ 6.600 տոննայի: Նախատեսել ենք այգիների նոսրությունը նվազագույնի հասցնելու միջոցառումներ: Անդալիսների և արմատակալների միջոցով լիարժեք կդարձվի 1.400 հեկտար խաղողի այգի: 250 հեկտար պտղատու այգիներում կկատարվի տնկիներով լրացում: Արագածի սովխոզում կհիմնվի 100 հեկտար նոր տիպի խնձորի պալմերային այգի:

Շրջանի աշխատավորները գոհունակությամբ ընդունեցին «Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության հետագա զարգացման մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի որոշումը, որը քննարկվեց ինչպես կուսշրջկոմում, այնպես էլ սկզբնական կուսկազմակերպություններում: Նոր միջոցառումներից մեծապես կշահեն նաև մեր տնտեսությունները: Բավական է ասել, որ այդ որոշմամբ հանրապետությունում կյուրացվեն 60 հազար հեկտար նոր հողեր: Դրանց մեկ երրորդը բաժին է հասնելու մեր շրջանին: Կուսակցության և կառավարության նոր միջոցառումների շնորհիվ 1977—1978 թթ. շահագործման կհանձնվի Թալինի ջրանցքի երկրորդ հերթը, որը կնվի Ախուրյանի ջրամբարից և հնարավորություն կընձեռի օգտագործելի դարձնել ավելի քան 15 հազար հեկտար խոպան հողեր, ստեղծել 10—15 այգեգործական նոր տնտեսություններ: Թալինի շրջանի հողերը կարոտ են ջրի: Ոռոգման ցանցը վճռական նշանակություն ունի մեզ համար: Առաջիկա տարիներին տնտեսությունները կհոգան այգիների ոռոգման ցանցի կարգավորման, ջրի կորուստները կանխելու, ներքին ջրուղիները երեսպատելու համար: Նախատեսվում է մինչև 1980 թ. ոռոգման նոր ցանց ստեղծել 500 հեկտարի վրա:

Կուլտուրական այգեգործությունը ենթադրում է մեքենայացման բարձր մակարդակ: Դա ՍՄԿԿ XXIV համագումարի արմատական պահանջներից է: Կուսշրջկոմի պլենումներում և բյուրոյի նիստերում, կուսժողովներում քանիցս արծարծել ենք այդ հարցը: Մեքենայացման համար որոնում ենք նոր ուղիներ և միջոցներ: Կուսշրջկոմի 1974 թ. մայիսին կայացած պլենումը առաջադրանք տվեց մինչև 1980 թ. մեքենայացնել 1.450 հեկտար խաղողի այգիների միջշարային մշակությունը, պարարտացման և այլ աշխատանքներ: Ընդ որում, միանգամայն հնարավոր ենք համարում առաջիկա տարիներին 600 հեկտարի վրա այգեբացն ու այգեթաղը կատարել մեքենայական եղանակով:

Ամեն տարի շրջանի տնտեսությունները ձմռանը վաճառքի հանելու համար պահում են 600 տոննա խաղող և պտուղ: Նախատեսվում է եկող հնգամյակում այդ թիվը հասցնել 1.500 տոննայի: Այդ նպատակով Դալարիկում և Քարակերտում կկառուցվեն սառնարանային տնտեսություններ: Կծավալվեն շինարարական լայն աշխատանքներ՝ այգեգործների բնակարանային և կուլտուրկենցաղային պայմանները բարելավելու համար:

Այգեգործության նվաճումները, անտարակույս, է՛լ ավելի մեծ կլինեին, եթե առանձին հանգամանքներ չխոչընդոտեին դրա զարգացման վերելքը: Հայտնի է, որ ինչպես խաղողի, այնպես էլ պտղատու այգիները մեզ մոտ հիմնվել են խամ ու խոպան, կիսաանապատային քարքարոտ տարածություններ վրա: Այգիների հիմնման տարիներին չեն եղել հողի մշակման ու հար-

թեցման անհրաժեշտ մեքենաներ ու գործիքներ և այդ պատճառով հողամաս-
րը լրիվ չեն հարթեցվել ու մաքրվել քարերից: Դրա հետևանքով այժմ էլ մեծ
դժվարությամբ են կատարվում վարի ու ջրման աշխատանքները: Հետևաբար,
մեր հեռանկարային պլաններում մենք կարևոր ուշադրություն ենք նվիրել այդ
թերության վերացմանը: Տնտեսությունները և մելիորացիոն ջոկատը կհարթեց-
վեն ժամանակակից տեխնիկայով և խոպան հողերը կյուրացնեն ավելի արագ
ու բարձր մակարդակով:
Մյուս թերությունն այն է, որ խաղողի այգիներում նախկինում տնկվել են
այնպիսի սորտեր, որոնք Թալինի պայմաններին չեն համարվում: Օրինակ,
Գառան դմակը, Ոսկեհատը, որոնք զբաղեցնում են հսկայական տարածություն-
ներ, ցածր բերքատու են և ոչ ցրտադիմացկուն: Իսկ նույն պայմաններում Արե-
նի, Ռքածիթելի և Արարատ սորտերը եռակի անգամ ավելի (100—120 ցենտ-
ներ) բերք են տալիս, մինչդեռ տնկումները կատարվել են խառը ձևով,
այսինքն, նույն հողակտորում՝ մի քանի սորտեր: Իսկ այդ հանգամանքը դըժ-
վարացնում է մշակության գործը. չէ՛ որ տարբեր սորտեր հողի, ջրի, բուժման
նկատմամբ ունեն տարբեր պահանջներ և մեծ դժվարություններ են հարուցում
բերքահավաքի ընթացքում (տարբեր ժամկետներում հասունանալու պատճա-
ռով): Այդպես է վիճակը նաև պտղատու այգիներում. նույն տարածություննե-
րի վրա բերքահավաքը ձգձգվում է շաբաթներով, նույնիսկ ամիսներով: Զգալի
դժվարություններ են առաջանում նաև պտղատու այգիների բուժման ժամա-
նակ, քանի որ մի սորտը բուժման կարիք է ունենում, մյուսը, հասունացած
լինելու պատճառով, ոչ:
Կուսշրջկոմը և սկզբնական կուսկազմակերպությունները հետևում են, որ-
պեսզի նոր այգիները հիմնվեն մեր շրջանի պայմաններին համարված ու լրիվ
քննություն բռնած բարձր բերքատու և ապրանքային ցրտադիմացկուն սորտե-
րով: Այգեգործության զարգացման մեր հիմնական ուղին պետք է լինի այդ
սորտերի արմատավորումը: Արտենիի հենակետի գիտաշխատողները իրենց
ակտիվ գործունեությամբ կնպաստեն այգեգործության առաջընթացին:
Նրանք զբաղված են տանձենու մի քանի սորտերի պալմերային մշակության,
խաղողի լավագույն սորտերի ընտրության, կենսաբանական առանձնահատ-
կությունների ճշգրտման և բարձր բերքի ստացումն ապահովող ագրոտեխնի-
կայի մշակման, հնդավորների և կորիզավորների տնկարանի ճիշտ կազմա-
կերպման հարցերով:
Այժմ Արտենիի սովխոզն ունի տնկարանային տնտեսություն և պտղատու
ծառերի տնկանյութ է մատակարարում ո՛չ միայն մեր շրջանի, այլև հանրա-
պետության պտղաբուծական մյուս տնտեսություններին: Առաջիկա հնգամյա-
կում այն կընդարձակվի, մեծ չափերով կավելանա տնկանյութի ելքը:
Այգեգործության զարգացման հեռանկարները մշակելիս մենք կարևոր
տեղ ենք հատկացնում կադրերի որակավորման բարձրացմանը: Նախատեսում
ենք առաջիկա տարիներին ևս կազմակերպել ագրոխմբակներ, այգեգործու-
թյան համալսարաններ, որտեղ կորակավորվեն ավելի քան 200 այգեգործներ,
տրակտորիստ-մեխանիզատորների դասընթացներում սովորելու կգործուղվեն
145 երիտասարդներ:
Սկսվում են բերքահավաքի վճռական օրերը: Ոգեշնչված Հայաստանի ժո-
ղովրդական տնտեսության հետագա զարգացման մասին ՍՄԿԿ Կենտկոմի և
ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի որոշմամբ, համակված ՍՄԿԿ XXV համագումարն
արժանավայել դիմավորելու ձգտմամբ, շրջանի այգեգործները ջանք ու եռանդ
չեն խնայում հնգամյակի եզրափակիչ տարին և ամբողջ հնգամյակը բարձր
ցուցանիշներով փակելու, շրջանի առջև ծառացած հեռանկարային խնդիրները
պատվով լուծելու համար:

ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒԺԸ

Ե. Լ. ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ
ՀԿԿ Կենտկոմի թեթև և սննդի արդյունաբերության բաժնի վարիչի տեղակալ

ԿՅԱՆՔԸ ԼԻՈՎԻՆ ՀԱՍՏԱՏԵՑ, որ կուսակցության XXIV համագումարի մշակած տնտեսական քաղաքականությունը խոր և բազմակողմանիորեն արտացոլում է սոցիալիզմի տնտեսական օրենքների պահանջները, սոցիալիստական տնտեսվարության ոլորտում մասսաների ընդհանրացրած փորձը, որը կոչված է ապահովելու արտադրության սոցիալիստական եղանակի առավելությունների ավելի լրիվ օգտագործումը:

Եթե անցյալում, յուրաքանչյուր հնգամյակի ընթացքում աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հաշվին արտադրության ծավալի աճը կազմում էր 40—60 տոկոս, ապա իններորդ հնգամյակում արդյունաբերության մեջ արտադրանքի աճի 87 տոկոսն ստացվում է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հաշվին:

Աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպերն արագացնելու վերաբերյալ կուսակցության առաջադրած խնդիրների լուծումն ունի սկզբունքային քաղաքական նշանակություն: «Աշխատավորների բարեկեցության բարձրացումը համարելով գլխավոր խնդիր,— նշում է Լ. Ի. Բրեժնևը,— չի կարելի, անշուշտ, դրան մոտենալ պարզունակ կերպով... Մեր պլանների ուժը, դրանց ռեալության գրավականն այն է, որ դրանք կենսամակարդակի բարձրացումը անխզելիորեն կապում են հանրային արտադրության վերելքի, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հետ» (Լենինյան կուրսով, հ. 3, էջ 321): Այս կարևորագույն ցուցանիշի վերաբերյալ հնգամյակի առաջադրանքների կատարումը պահանջում է կազմակերպական լարված աշխատանք, տնտեսության կուսակցական ղեկավարման ուժեղացում:

Տնտեսական շինարարության կուսակցական ղեկավարման հիմնական սկզբունքներից մեկը մասսաների աշխատանքային և քաղաքական ակտիվության զարգացումն է: Տնտեսության կուսակցական ղեկավարությունն անհնար է առանց աշխատավորների ստեղծագործական նախաձեռնության և ակտիվության պատշաճ զարգացման: Հանրահայտ ճշմարտություն է՝ ժողովուրդն է նոր հասարակարգ կառուցող վճռական ուժը: Այն պատկերացումը, թե կոմունիզմ կարելի է կառուցել միայն կուսակցության անդամների ձեռքերով, Վ. Ի. Լենինը համարում էր ուտոպիա: «Հարկավոր է գլխավորել մասսաներին,— ասում էր նա,— այլապես մենք մի կաթիլ ենք ծովում» (Երկեր, հ. 36, էջ 665):

Ելնելով մարքս-լենինյան այդ դրույթից, կուսակցությունը ձգտում է, որ ամեն աշխատող ցուցաբերի քաղաքական ակտիվություն, մասնակցի տնտեսական պլանների մշակմանը, արտադրական հարցերի լուծմանը, տնտեսական ղեկավարության մարմինների կազմավորմանը, ձեռնարկության, հետևաբար նաև՝ ամբողջ արտադրության կառավարմանը:

ՍՄԿԿ XXIV համագումարն այս խնդիրը դրեց բոլոր կուսակցական կազ-

մակերպությունների առջև: «Մեր պարտքն է,— նշվում է ՍՄԿԿ Կենտկոմի հաշվետու զեկուցման մեջ,— է՛լ ավելի լրիվ չափով կենսագործել լենինյան պատգամները, հասնել այն բանին, որ բոլոր բանվորները, կոլտնտեսականները, մտավորականները դառնան կուսակցության տնտեսական քաղաքականության իրականացման գիտակից մարտիկներ, գործեն որպես պետական մարդիկ, լիովին դրսևորելով իրենց ունակությունները, նախաձեռնությունը, տնտեսական ձեռներեցությունը» (ՍՄԿԿ XXIV համագումարի նյութերը, էջ 94):

Մեր հասարակության զարգացման բոլոր փուլերում սոցիալիստական մրցությունը եղել ու մնում է որպես մասսաների ստեղծագործական նախաձեռնության զարգացման, սոցիալիստական կոլեկտիվիզմի ձևավորման հզոր միջոց: Այն միշտ ծառայել է որպես արտադրաուժերի վերելքի, արտադրահարաբերությունների կատարելագործման, աշխատավորների դաստիարակության, արտադրության կառավարման մեջ նրանց ներգրավելու արդյունավետ մեթոդ: Սոցիալիստական մրցությունը մեր երկրում իրոք ստացել է համաժողովրդական բնույթ, այն սոցիալիզմի պայմաններում էկոնոմիկայի զարգացման հզոր շարժիչ ուժ է:

Սովետական ժողովուրդն անչափ մեծ փորձ է կուտակել սոցիալիստական մրցության կազմակերպման, լենինյան գաղափարների պրակտիկ կենսագործման ու զարգացման բնագավառում: Մեր երկրի անցած յուրաքանչյուր փուլում՝ սկսած ժողովրդական տնտեսության սոցիալիստական կացութաձևի ստեղծումից մինչև հասուն սոցիալիստական հասարակարգի կառուցումը, մրցությունն ընդունել է տվյալ փուլին համապատասխան կոնկրետ ձևեր:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի հաշվետու զեկուցման առթիվ կուսակցության XXIV համագումարի ընդունած բանաձևում ասված է. «Կուսակցական, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակերպությունների մշտական ուշադրության առարկան պետք է լինի աշխատավորության սոցիալիստական մրցության զարգացումը որպես տնտեսական շինարարության, մարդկանց սոցիալիստական հարաբերությունների ամրապնդման գործուն միջոց: Կատարելագործելով նյութական շահագրգռվածության ձևերը, հարկավոր է ըստ ամենայնի բարձրացնել բարոյական խթանների նշանակությունը, պատվով ու փառքով շրջապատել աշխատանքի առաջավորներին, տարածել նրանց արժեքավոր փորձը» (ՍՄԿԿ XXIV համագումարի նյութերը, էջ 271):

Հասուն սոցիալիզմի պայմաններում մրցության վերաբերյալ լենինյան գաղափարները ստեղծագործական զարգացում ստացան «Սոցիալիստական մրցության կազմակերպման հետագա բարելավման մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1971 թ. օգոստոսի 31-ի որոշման մեջ, որտեղ ընդհանրացված է մեր երկրում սոցիալիստական մրցության հսկայական փորձը, նշված են նրա կատարելագործման ուղիները: Հետագայում այդ հարցը կոնկրետ կերպով արտացոլվեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի, ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի, ՀԱՄԽ-ի և ՀամԼԿԵՄ Կենտկոմի հայտնի որոշումներում, որոնք վերաբերում են իններորդ հնգամյակի որոշիչ և եզրափակիչ տարիների առաջադրանքները հաջողությամբ կատարելու համար սոցիալիստական մրցությունը ծավալելու հարցերին:

Մեր հանրապետության բազմաթիվ աշխատանքային կոլեկտիվներ, կիրառելով Մոսկվայի ու Լենինգրադի առաջավոր ձեռնարկությունների փորձը, սոցիալիստական լայն մրցություն ծավալեցին իններորդ հնգամյակի պլանները ժամկետից շուտ կատարելու համար:

Հայտնի է, որ հնգամյա պլանով նախատեսված կարևորագույն խնդիրներից մեկը ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության շեշտակի ավելացումն է: Ինչպես ամբողջ երկրում, այնպես էլ մեր հանրապետությունում հնգամյակի անցած տարիներին մեծ աշխատանք կատարվեց ժողովրդական սպառման ապրանքներ արտադրող ճյուղերի զարգացման ասպարեզում: Հանրապետությունում կառուցվել ու տեխնիկապես վերազինվել են թեթև արդյունաբերության բազմաթիվ ֆաբրիկաներ ու կոմբինատներ, շարք են մտել սննդարդյունաբերության տասնյակ նոր ձեռնարկություններ:

Հայկական ՍՍՀ արդյունաբերության սիստեմում ժողովրդական սպառման

ապրանքների հիմնական արտադրողներն են թեթև, սննդի, մսեղենի ու կաթնեղենի, տեղական, փայտամշակման արդյունաբերության մինիստրությունների ձեռնարկությունները: Հանրապետության արդյունաբերական արտադրության ընդհանուր ծավալի մեջ հիշյալ ձեռնարկությունների արտադրանքը կազմում է մոտ 40, իսկ ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության մեջ՝ 80 տոկոս:

Սոցիալիստական մրցության հուժկու հոսանքի մեջ ծնունդ առան նոր, հրաշալի նախաձեռնություններ, ի հայտ եկան աշխատանքի հարյուրավոր ու հազարավոր հարվածայիններ, նորարարներ, որոնք, հմտորեն տիրապետելով ժամանակակից տեխնիկային, դրսևորելով ստեղծագործական աշխատանքի նախաձեռնություն, տալիս են ավելի շատ ու ավելի բարձրորակ արտադրանք:

Տեխնիկական առաջընթացի, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման և արտադրանքի որակի բարելավման համար մղվող պայքարը դարձել է Լենինականի Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատի կուսակցական կոմիտեի, արտադրության հրամանատարների, մասնագետների ու բանվորների գործունեության հիմնական խնդիրը: Սոցիալիստական մրցության ուժի՝ կոլեկտիվի նախաձեռնության և ստեղծագործական եռանդի նպատակասլաց օգտագործումն այն հիմնական գործոնն է, որը կոմբինատին հնարավորություն է տալիս հաղթահարելու դժվարությունները, ակտիվորեն օգտագործելու ներքին ռեզերվները:

Այդ մրցության նախաձեռնողները հանդիսացան կոմբինատի վարպետներ՝ սոցիալիստական աշխատանքի հերոս Գարեգին Տոնոյանը, Հովհաննես Ստեփանյանը, Ասքանազ Ստեփանյանը, ենթավարպետներ Պարույր Ստեփանյանը, Գառնիկ Թորոսյանը, Կարապետ Ռաշոյանը, Աննա Լախինան, Վալենտինա Բասովսկայան և ուրիշներ: Նրանք խոր գոհունակությամբ արձագանքելով ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լ. Ի. Բրեժնևի դիմումին՝ ուղղված արդյունաբերական ձեռնարկությունների, շինարարական կազմակերպությունների, տրանսպորտի և ժողովրդական տնտեսության մյուս ճյուղերի արտադրական տեղամասերի վարպետներին, պարտավորվեցին մինչև 1975 թ. վերջը լրացուցիչ թողարկել 60 տոննա նախամանվածք, 20 տոննա բամբակամանվածք, 320 հազար մետր անմշակ, 170 հազար մետր պատրաստի գործվածք: Նրանք պարտավորվեցին ապահովել ամբողջ արտադրանքի առնվազն 50 տոկոսի թողարկումը «որականիշով», տնտեսել 44 հազար ռուբլու հումք և օժանդակ նյութեր, այդ թվում 30 տոննա բամբակ:

1975 թ. ապրիլին Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի բյուրոն քննության առավ «Աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացնելու և գերազանց որակի արտադրանքը մեծացնելու համար կոմպլեքսային մրցություն-ընկերակցությունը զարգացնելու նպատակով Լենինականի Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատի երիտասարդ բանվորների, վարպետների օգնականների ու վարպետների նախաձեռնության» վերաբերյալ հարցը: Ընդունված որոշման մեջ նշվեց, որ կոմբինատի երիտասարդ բանվորները, վարպետները, վարպետների օգնականները, ի պատասխան կուսակցության, սովետական ժողովրդին ուղղված ՍՄԿԿ Կենտկոմի դիմումի, հանդես եկան հայրենասիրական արժեքավոր նախաձեռնությամբ և առաջարկեցին կազմակերպել մրցություն-ընկերակցություն՝ աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացնելու, սարքավորումները ավելի լավ օգտագործելու և գերազանց որակի արտադրանք թողարկելու համար:

Մրցության նախաձեռնողները կոչ արեցին՝ աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացնել 15—20 տոկոսով և հասնել ճյուղի արտադրության առաջավորների մակարդակին: Նրանք պարտավորվեցին յուրաքանչյուր հաստոցից արտադրանքի թողարկումը ժամում 20—50 սմ ավելացնելու հաշվին մինչև տարեվերջ յուրաքանչյուր հաստոցից լրացուցիչ թողարկել 3—4 հազար մետր գործվածք, որն ամբողջ կոմբինատում (պլանից դուրս) կկազմի 1,5 մլն մետր:

Արտադրության ծավալը մեծացնելու, արտադրանքի որակը բարձրացնե-

լու, հումքն ու օժանդակ նյութերը խնայողաբար օգտագործելու համար ստեղծագործական նախաձեռնություն հանդես բերեցին նաև ՀՍՍՀ թեթև, սննդի, մսեղենի ու կաթնեղենի արդյունաբերության մինիստրությունների բազմաթիվ ձեռնարկությունների կոլեկտիվներ:

Լենինականի Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատի արտադրության վետերանները ջերմորեն պաշտպանեցին երիտասարդ բանվորների նախաձեռնությունը, պարտավորվեցին դաստիարակության շարժումը լայնորեն ծավալելու, սարքավորումները լավ վիճակում պահելու, կոլեկտիվում ընկերականության, փոխըմբռնման իրադրություն և առողջ մթնոլորտ ստեղծելու միջոցով ամեն կերպ աջակցել նրանց՝ որակավորումը բարձրացնելու և ստանձնած սոցիալիստական բարձր պարտավորությունները կատարելու գործում:

Կոմբինատի դիրեկցիան, կուսակցական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունները, արտադրության և արտադրամասերի հրամանատարներն ակտիվորեն պաշտպանեցին այդ նախաձեռնությունը և միջոցներ ձեռնարկեցին ապահովելու բոլոր անհրաժեշտ պայմանները՝ ստանձնած բարձր պարտավորությունները հաջողությամբ կատարելու համար: Կազմակերպվեց դրանց կատարման հատակ հաշվառում, հրապարակայնություն, ցուցադրական ագիտացիայի և աշխատանքային մրցակցության արդյունքների մասին մրցողներին տեղեկացնելու լայն սիստեմ, մշակվել և կիրառվում են նյութական ու բարոյական խթանման գործուն միջոցներ:

Կոմբինատի վարպետների, ենթավարպետների ու երիտասարդ բանվորների նախաձեռնությամբ սկսված սոցիալիստական մրցությունը հետզհետե ծավալվեց կոմբինատի բոլոր արտադրամասերում և ընդգրկեց 360 բրիգադ, 2.550 բանվոր, այդ թվում ավելի քան 900 երիտասարդ բանվոր, 300 վարպետ ու ենթավարպետ, 268 դաստիարակ: Կոմբինատում ծավալված սոցիալիստական մրցությունը թե՛ իր ձևով, թե՛ իր բովանդակությամբ բոլորովին նոր էր, և մրցության մեջ ընդգրկվեցին բոլոր արտադրամասերը: Մարդիկ պայքարում էին ո՛չ միայն արտադրության քանակական ցուցանիշների, այլև բարձր որակի համար:

Լենինականի տեքստիլ կոմբինատի երիտասարդ բանվորների նախաձեռնությունն իր մեջ մարմնավորում է բանվորների ստեղծագործական վերաբերմունքը աշխատանքի նկատմամբ: Դրանում արտահայտվում է աշխատողների հոգատարությունն աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացնելու, բարձրորակ արտադրանք թողարկելու նկատմամբ, նրանց ակտիվ մասնակցությունն արտադրության կառավարմանը, համագործակցության և ընկերական փոխօգնության, կարգապահության և կազմակերպվածության ամրապնդմանը: Այժմ տեքստիլ կոմբինատի բանվորների ու վարպետների նախաձեռնությունը լայնորեն տարածվել է ճյուղի բոլոր ձեռնարկություններում: Պայմաններ են ստեղծվել ստանձնած պարտավորությունները կատարելու համար, օպերատիվ միջոցներ են ձեռնարկվել վերացնելու հումքի, նյութերի մատակարարման գործում եղած թերությունները, օգնություն է ցույց տրվում սարքավորումների մոդեռնացման, արտադրության կազմակերպման և աշխատանքի վարձատրության առաջավոր մեթոդների արմատավորման գործում:

ՀԿԿ Կենտկոմի ցուցումով, կուսակցության քաղաքային և շրջանային կոմիտեները, Հայաստանի արհմիութենական խորհուրդը, տնտեսական ղեկավարները, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունները Լենինականի տեքստիլագործների նախաձեռնությունը տարածել են արդյունաբերական ձեռնարկությունների, շինարարական կազմակերպությունների, տրանսպորտի և կապի ձեռնարկությունների կոլեկտիվներում: Նրանք համակողմանի օգնում և աջակցում են մրցող կոլեկտիվներին՝ ստանձնած սոցպարտավորությունները կատարելու և առաջավոր փորձը բանվորների շրջանում տարածելու գործում, լայնորեն կիրառում են վարպետների ու բանվորների համատեղ կոմպլեքսային պլան-պարտավորությունների սիստեմը, որը կոչված է ուժեղացնելու ստեղծագործական կապերը, միավորելու ջանքերը՝ արտադրանքի

թողարկումը ավելացնելու, որակը բարձրացնելու, հումքը և նյութերը խնայողաբար ծախսելու, աշխատանքի առաջավոր մեթոդներն արմատավորելու համար:

Կենսագործելով իրենց ստանձնած պարտավորությունները, բազմաթիվ ձեռնարկություններ եզրափակիչ տարվա առաջին կիսամյակում հասել են որոշակի հաջողությունների: Այսպես, այս տարվա հունվար-հունիս ամիսներին ՀՍՍՀ թեթև արդյունաբերության մինիստրության ձեռնարկությունները պլանից ավելի են արտադրել. գործվածք՝ 350 հազար քմ, տրիկոտաժե վերնազգեստ՝ 112 հազար, տրիկոտաժե սպիտակեղեն՝ ավելի քան 800 հազար հատ, 7 մլն ռուբլու կարի արտադրանք: Հանրապետության մսեղենի և կաթնեղենի արդյունաբերության մինիստրության ձեռնարկությունները պլանից ավելի թողարկել են 1.612 տ միս, 5.000 տ կաթ, 33 տ կենդանական յուղ, սննդի արդյունաբերության մինիստրությունը՝ 141 հազար դեկալիտր գինի, 192 տ մակարոն, 71 մլն հատ գլանակ:

Ստանձնած պարտավորությունները գերակատարել է Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատի կոլեկտիվը. այս տարվա հունվար-հունիս ամիսներին լրացուցիչ թողարկվել է նախամանվածք՝ 88,5, մանվածք՝ 70 տոննա, որի 96,8 տոկոսը առաջին տեսակի, 741 հազար քմ անմշակ գործվածք, որի 95,7 տոկոսը առաջին տեսակի, 10.747 քմ պատրաստի գործվածք «որականիշով»: Աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման առաջադրանքը կատարված է 103,6 տոկոսով, կամ անցյալ տարվա համեմատությամբ աճել է 6,6 տոկոսով: Երիտասարդ բանվորների աշխատանքի արտադրողականությունը միջին հաշվով բարձրացել է 10—15 տոկոսով: Ամրապնդվել է կարգապահությունը, կրճատվել բանվորական օրվա կորուստը:

Ձեռք բերած այս հաջողությունների և երկրորդ եռամսյակում Սովետական Միության տեքստիլագործների մրցությունում հաղթելու համար Լենինականի Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատը արժանացել է ՍՍՀՄ թեթև արդյունաբերության մինիստրության և տեքստիլ ու թեթև արդյունաբերության աշխատողների արհեստակցական միության կենտրոնական կոմիտեի մրցանակին: Նրան հանձնված է փոխանցիկ կարմիր դրոշ և դրամական պարգև: ՀԿԿ Կենտկոմի քարտուղար ընկ. Անխիմովը, այդ առթիվ ողջունելով տեքստիլագործներին, դրվատեց նրանց աշխատանքային սխրանքները, վստահություն հայտնեց, որ նրանք պատվով կկատարեն իններորդ հնգամյակի եզրափակիչ տարվա սոցիալիստական պարտավորությունները: Ի դեպ, ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության հրամանագրով վերջերս շքանշաններով ու մեդալներով պարգևատրված արտադրության մի խումբ առաջավորների թվում է նաև Լենինականի Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ կոմբինատի վարպետ Ա. Ա. Մովսիսյանը:

Մեծ է սոցիալիստական մրցության, մասսաների արտադրական-ստեղծագործական նախաձեռնության ուժը: Սակայն մրցության կազմակերպման գործում դեռևս կան էական թերություններ: Կուսակցության մի շարք քաղաքային ու շրջանային կոմիտեներ, կուսակցական ու արհմիութենական կազմակերպություններ միշտ չէ, որ խորամուխ են լինում մրցության բովանդակության մեջ, մրցող կոլեկտիվների ջանքերը բավարար չափով չեն նպատակամղում կյանքի առաջադրած արմատական հարցերի լուծմանը: Մի շարք կոլեկտիվներում (Երևանի մահուդի կոմբինատ, Լենինականի տրիկոտաժի ֆաբրիկա) մրցության կազմակերպման գործում ցուցաբերվել է ձևամոլություն: Կանոնավոր կերպով չեն ամփոփում մրցության արդյունքները Երևանի գարեջրի և ոչ ալկոհոլային խմիչքների, Սպիտակի շաքարի գործարաններում: Այդ ձեռնարկություններում վատ է կազմակերպված բրիգադային և անհատական մրցությունը, թեև հաշվետվություններում նշվում է, որ բոլոր աշխատավորները մասնակցում են մրցությանը: Դա հենց այն է, ինչ կոչվում է ձևամոլություն և աղավաղում է մրցության բուն գաղափարը: Կան ձեռնարկություններ, որտեղ տնտեսապես բավականաչափ հիմնավորված չեն սոցիալիստական պարտավորությունները: Ձեռնարկությունների, նույնիսկ մինիստրությունների առան-

ձին ղեկավարներ, իրենց տրամադրության տակ ունենալով ռեզերվներ ու հնարավորություններ, դրանք չեն արտացոլում պլաններում և այդ ռեզերվների հաշվին հետագայում ստանձնում են բարձր պարտավորություններ: Իսկ դա բացասաբար է ազդում մարդկանց դաստիարակության:

Մի՞թե սոցիալիստական մրցության նկատմամբ ձևական մոտեցման հետևանք չէ, երբ Երևանի մահուդի կոմբինատում 1974 թ. սարքավորումների պարապուրդները նորմայով նախատեսված 5 տոկոսի փոխարեն եղել են 15,3 տոկոս: Իսկ դրա պատճառով պակաս է արտադրվել 70 տոննա մանվածք, որը հավասար է 400 հազար քմ գործվածքի: Լենինականի տրիկոտաժի ֆաբրիկայում մեքենաների 27 տոկոս պարապուրդ է եղել: Նկատելի են անհարգելի պատճառներով աշխատանքից բացակայելու դեպքեր:

Ետ մնացող ձեռնարկությունների կուսակցական կազմակերպությունները առաջավոր կոլեկտիվների օրինակով պետք է ծավալեն ու գլխավորեն սոցիալիստական մրցությունը հնգամյակի վերջին տարին լավագույն ցուցանիշներով եզրափակելու համար:

Վերջերս հրապարակվեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի՝ «ՍՄԿԿ XXV համագումարը արժանավայել դիմավորելու համար ծավալված սոցիալիստական մրցության մասին» որոշումը: Այդ քաղաքական փաստաթուղթը սովետական մարդկանց աշխատանքային նորանոր սխրանքների նպատակամղելու գործում մեծ նշանակություն ունի: Կենտկոմի որոշմանը աշխատավորական կոլեկտիվները պատասխանում են կոնկրետ գործով: Ծավալելով սոցիալիստական մրցությունը, նրանք նոր պարտավորություններ են ստանձնում ՍՄԿԿ XXV համագումարը լավագույն նվաճումներով դիմավորելու համար:

ՍՄԿԿ Կենտկոմը, գոհունակությամբ նշելով աշխատավորների շրջանում առաջացած քաղաքական ակտիվությունը, կուսակցական, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակերպություններին, տնտեսական մարմիններին հանձնարարեց մասսայական-քաղաքական և կազմակերպական աշխատանքով ամրապնդել ու զարգացնել ամբողջ ժողովրդի աշխատանքային ակտիվության վերելքը, բոլոր ջանքերը նպատակամղել հնգամյակի ավարտական տարվա պլանների կատարմանն ու գերակատարմանը: Հաջողությամբ եզրափակել իններորդ հնգամյակը, այդ նշանակում է հաստատուն քայլերով ոտք դնել առաջիկա հնգամյակի շեմին, հնգամյակ, որի հիմնական խնդիրները կսահմանի ՍՄԿԿ XXV համագումարը:

Նախահամագումարյան մրցության ծավալումը առաջնահերթ քաղաքական և սոցիալական նշանակություն ունեցող գործ է: Կոմունիստները պետք է գլխավորեն սոցիալիստական մրցությունը, մասսաների ստեղծագործական նախաձեռնությունը, լինեն մրցության ոգեշնչողն ու կազմակերպող ուժը: Սոցիալիստական մրցության իմաստը աշխատանքային խիզախումների անվերջությունն է:

ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ԵՆՔ ԳՆՈՒՄ ԼՈՒՐՋ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐՈՎ

Զ. Ե. ԶԱՔԱՐՅԱՆ
Աբովյանի շրջանի Կոտայք գյուղի Կույբիշևի
անվան կոլտնտեսության նախագահ, ՀՍՍՀ
Գերագույն սովետի դեպուտատ

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ, ջերմորեն ընդունելով ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումի (1975 թ. ապրիլ) որոշումը ՍՄԿԿ XXV համագումարի հրավիրման մասին, եռանդն ու ջանքերը գործադրում է արտադրական լավագույն ցուցանիշներով, քաղաքական բարձր ակտիվությամբ դիմավորելու կուսակցության հերթական համագումարը:

ՍՄԿԿ XXIV համագումարից հետո անցած ժամանակաշրջանում կուսակցության և սովետական ժողովրդի գործադրած ջանքերը լավագույն արդյունքներ տվեցին կոմունիստական շինարարության մարզում:

Կյանքը համոզիչ կերպով հաստատեց համագումարի վերցրած կուրսի ճշտությունը ինչպես ՍՍՀՄ ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության ասպարեզում: Կուսակցության համագումարից անցել է գրեթե հինգ տարի: Այժմ ամեն մի կոմունիստ, յուրաքանչյուր կոլեկտիվ հաշիվ են տալիս, թե ինչպես են իրագործել այդ համագումարի առաջադրանքները:

ՍՄԿԿ XXIV համագումարը մեր երկրի գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական պայմանը համարեց հողագործության ու անասնապահության բիմիացումը, կոմպլեքսային մեքենայացումը և հողերի մելիորացումը: Մեր կոլտնտեսության անդամները, ելնելով համագումարի այդ դրույթից, բոլոր հնարավորությունները գործադրեցին հաջողությամբ լուծելու իրենց առջև դրված խնդիրները:

Յուրաքանչյուր կոլտնտեսության, սովխոզի գլխավոր հարստությունը, գյուղատնտեսության հիմնական արտադրամիջոցը հողն է: Լ. Ի. Բրեժնևի բնորոշմամբ՝ «Հողը մեր ուժի և հարստության աղբյուրն է... Ով ոտնձգություն է կատարում հողի դեմ, անփույթ վերաբերմունք է ցույց տալիս նրան, չի բարձրացնում նրա բերրիությունը, նա խարխլում է ժողովրդի բարեկեցության նյութական նախահիմքը» (Լենինյան կուրսով, հ. 2, էջ 673—674):

Սակավահող է մեր տնտեսությունը, և, բնականաբար, մենք աշխատում ենք հողերի լայն մելիորացմամբ առավել արդյունավետ օգտագործել յուրաքանչյուր քառակուսի մետրը, դրանով իսկ ապահովել տնտեսության պլանային առաջադրանքների կատարումը, մեր ներդրումն ունենալ բնակչությանը մթերքով, արդյունաբերությանը հումքով ապահովելու ընդհանուր գործում:

Ընդամենը 575 հեկտար վարելահող ունի կոլտնտեսությունը: Ոչ վաղ անցյալում մեզ մոտ ամենամեծ հողակտորը 3—4 հեկտար էր: Սկսեցինք հողատարածությունները քարազերծել, վերացնել միջնակները և ստեղծել մեքենահարմար հողային մեծ զանգվածներ: Այժմ յուրաքանչյուր հողակտոր 50—70 հեկտար է:

Մեր գյուղը գտնվում է Աբովյան քաղաքի մոտ, Հատիսի լանջերից սկսվող Քառասունակն աղբյուրներից ոչ հեռու, ծովի մակերևույթից 1440 մետր բարձրության վրա: Կլիման չորային է, շոգ: Ամառները հաճախ անցնում են առանց

անձրևների, որի պատճառով էլ կոլտնտեսության անջրդի հողատարածությունները խիստ տուժում էին:

Այսօր արդեն կոլտնտեսության վարելահողերից 385 հեկտարը ոռոգելի է: 300 հեկտարը ոռոգվում է ինքնահոս, իսկ 85 հեկտարը՝ անձրևացման եղանակով:

Մեր կոլտնտեսության տարածքում ստորերկրյա ջրեր չկան, ուստի մեծ է անձրևացման եղանակով ոռոգման անհրաժեշտությունը. դրա շնորհիվ պահպանվում է հողի կառուցվածքը, մակերեսին կեղև չի առաջանում, ջրի կորուստ համարյա չի լինում: Անձրևացման մեթոդով ոռոգումը օգտակար է և նոր յուրացվող, ջրովի դարձած հողամասերում, հատկապես թեքություն ունեցող ցանքատարածությունների համար (իսկ մեր հողերի զգալի մասը այդպիսին է), մինչդեռ ինքնահոս ջրման ժամանակ հողը ենթարկվում է մասնակի էռոզիայի: Այժմ ջրային պրոբլեմների և հիդրոտեխնիկայի գիտահետազոտական ինստիտուտը մեր կոլտնտեսության դաշտերում փորձական լայն գործունեություն է ծավալել: Կարծում եմ, որ նոր հնգամյակում թեքություն ունեցող մեր դաշտերում լայնորեն կարմատավորենք անձրևացման եղանակով ջրումը:

Ոռոգման մեքենայացումը և ավտոմատացումը, ջրման առաջավոր եղանակներն ու տեխնիկան հնարավորություն կընձեռեն զգալիորեն կրճատելու հողերի ոռոգմամբ զբաղվող աշխատողների թիվը:

Սակավաջուր Հայաստանում ջրի խնայողության խստագույն ռեժիմ սահմանելը հրատապ հարց է: Մենք այսօր էլ խնայողաբար ենք վերաբերվում մեր սքանչելի Սևանի ջրին: Ամենից առաջ առանձին ուշադրություն է հատկացվում գիշերային ոռոգմանը. որպես կանոն, դաշտերը ջրվում են միայն գիշերով: Գիշերային ջրի արդյունավետությունն ապացուցվել է փորձով. ցերեկվա շոգ ժամերին ջրելիս շատ գոլորշիացում է տեղի ունենում, որը բացասաբար է ազդում բույսերի աճին, մինչդեռ գիշերային ջրի ժամանակ՝ գոլորշիացում քիչ է կատարվում:

Ամեն տարի հողերը մաքրվում են քարից, ընդլայնվում են հողակտորները: Խիստ կարևոր է, որ հանքային ու օրգանական պարարտանյութերն օգտագործվում են ըստ հողի կառուցվածքի կազմված քարտեզների: Եթե 1970 թվականին կոլտնտեսությունը օգտագործել է 156 տոննա հանքային և 1.700 տոննա օրգանական պարարտանյութ, ապա 1974-ին համապատասխանաբար՝ 270 և 5.000 տոննա: Պարարտացման և մշակության աշխատանքներն ավելի բարձր հիմքերի վրա դնելու շնորհիվ միավոր հողատարածության բերքատվությունն ավելացել է 45 տոկոսով:

Գյուղատնտեսության համար շատ կարևոր է վնասատուների և հիվանդությունների դեմ պայքարը: Մեր կոլտնտեսությունում այդ պայքարը տարվում է պրոֆիլակտիկ և քիմիական միջոցներով, որոշակի ժամկետներում՝ համաձայն գիտական հիմնարկությունների հաստատած գրաֆիկների: Եվ պատահական չէ, որ 1974 թվականին արտադրված 650 տոննա պտղի (տանձ և խնձոր) 95 տոկոսը ընդունվել է որպես առաջին տեսակի: Կոտայքի կոլտնտեսությունը տարեկան պետությանն է վաճառում 300—400 տոննա բանջարեղեն: Միայն մեկ հեկտար ջերմոցային տնտեսությունից տարեկան ստանում ենք 100 տոննա պոմիդոր և վարունգ: Ջերմոցի մեկ քառակուսի մետրը տալիս է 16 կգ վարունգ:

Ամեն կերպ ջանում ենք իրագործել կուսակցության XXIV համագումարի դիրեկտիվները՝ նվազ բերքատու և սակավարժեք կուլտուրաները փոխարինել բարձր բերքատու և արժեքավոր կուլտուրաներով, անասունների ցեղայնության բարելավման միջոցով ապահովել նրանց մթերատվության բարձրացումը:

Մեր կոլտնտեսականների շրջանում կարողացել ենք արմատավորել խոր հարգանք գիտության նկատմամբ: Հայաստանի գյուղատնտեսության բնագավառի շատ անվանի գիտնականներ, երիտասարդ գիտաշխատողներ դարձել են մեր կոլտնտեսականների խորհրդատուները: Անասնաբուծական-անասնաբուժական գիտահետազոտական ինստիտուտի դիրեկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ոսկանյանի անմիջական մասնակցությամբ ու գլխավորությամբ մեզ մոտ լայն

գիտահետազոտական աշխատանք են ծավալում նույն ինստիտուտի երիտասարդ գիտնականները։ Մեր տնտեսության անասնապահության մեջ խստիվ կիրառվում են գիտության հանձնարարականները։

Կոլտնտեսության կաթնապրանքային և ոչխարաբուծական ֆերմաներն ամբողջապես համալրված են տոհմային անասուններով, և մենք այսօր մատղաշներ ենք մատակարարում հանրապետության կոլտնտեսություններին և սովխոզներին։ Անասունների ցեղի բարելավման աշխատանքները, որ մեզ մոտ սկսվել են 1958 թվականից, այժմ արդեն հիանալի արդյունք են տալիս։ Կովերի ցեղայնության բարելավման հետ միաժամանակ բարձրացել է դրանց դասայնությունը։ 1965 թ. կովերի գլխաքանակի 50 տոկոսը երկրորդ դասի էր, և ամբողջ նախիրում չկար էլիտա-ռեկորդ դասի անասուն։ 1974 թ. արդեն ունեինք էլիտա-ռեկորդ դասի 30, էլիտա դասի 70 և առաջին դասի 100 կով։ Բերված թվերը համոզում են, որ տասներորդ հնգամյակի ընթացքում մեր նախիրը կհամալրվի միայն էլիտա-ռեկորդ դասի կովերով։ Հայտնի է, որ անասունների դասայնության բարձրացումը նշանակում է նախ և առաջ կաթի ու մսի արտադրության ավելացում։ 1965 թ. առանձին խառնածին երինջների միջին քաշը կազմում էր 371,5 կգ, իսկ 1974 թ. երրորդ խառնածին երինջների կենդանի քաշը կազմեց 478 կգ. 12 գլուխ կովերից յուրաքանչյուրի կաթնատվությունը հասավ 5.600—6.300 կգ-ի, իսկ «Նուշ» անունով կովը 3-րդ լակտացիայում տվեց 7.300 կգ կաթ։

Մատղաշների ինտենսիվ աճը, բտումը և վաղ հասակում սպանդի ենթարկելը տնտեսությանը մեծ շահույթ են բերում։ Մատղաշի հիմնական գլխաքանակը 12—18 ամսական հասակում ունի 340—430 կգ կենդանի քաշ։

Կոլտնտեսությունում հաշվի է առնվում անասունների առանձին ցեղերի աճման և բտման ընթացքը։ Հաշվառման նման կարգն օգնում է ստույգ որոշելու անասունների ինքնարժեքը։ Մեզ համար արդեն պարզ է, որ Հերեֆորդյան ցեղի խառնածինների մեկ ցենտների քաշաճի ինքնարժեքը կազմում է 87,3 ռուբլի, իսկ Աբերդին-Անգուսինը՝ 94 ռուբլի, Կովկասյան գորշինը՝ 102 ռուբլի։ Բերված օրինակների համեմատությունն արդեն խոսում է այն մասին, թե ինչպե՞ս պետք է կազմակերպել բարձր մթերատու անասնաբուծության զարգացումը, ո՞ր ցեղատեսակներին տալ նախապատվությունը։

Եթե տնտեսությունում կովերի ցեղի բարելավումը, ինչպես ասացինք, սկսվել է 1958 թվականից, ապա ոչխարների ցեղի բարելավման աշխատանքներն սկսել ենք այս հնգամյակի ընթացքում, և այսօր արդեն մեր հոտը բաղկացած է 2-րդ դասի խառնածին ու կրոսբրեդյան ոչխարներից։ Այս տարի մեկ ոչխարից ստացել ենք 4 կգ ֆիզիկական քաշով բուրդ, հաշվարկային քաշով՝ 5,5 կգ։ Մինչդեռ 1971 թ. մեկ ոչխարի միջին բրդատվությունը կազմում էր 3,2 կգ։

Տնտեսությունում ամենօրյա ուշադրություն է դարձվում նաև աշխատատար պրոցեսների մեքենայացմանը։ Կոմպլեքսային մեքենայացման է ենթարկվել գյուղատնտեսության ամենածանր և աշխատատար ճյուղը՝ անասնապահությունը։ Կաթը, օրինակ, գործարան է հասնում՝ բացառապես փակ պրոցեսներ անցնելով։ Տարիներ առաջ կոլտնտեսության մեկ կթվոր-անասնապահի խնամքին հանձնված էր 10—12 կով, իսկ 1972 թ. սկսած նա խնամում է 25 կով։ Դրան մենք հասել ենք աշխատատար պրոցեսների լրիվ մեքենայացման, ժամանակակից նոր շենքերի կառուցման շնորհիվ։ Մեր տընտեսության անասնապահը օպերատոր է, մեքենայական կթի վարպետ, նա հիանալի տիրապետում է բարդ տեխնիկային ու գրեթե ոչ մի բանով չի տարբերվում գործարանային բանվորից, տարբերությունը թերևս միայն աշխատանքի բնույթի մեջ է։

Անասնապահության աշխատատար պրոցեսների մեքենայացումը հնարավորություն տվեց մեկ ցենտներ կաթի արտադրության վրա կատարվող աշխատանքի ծախսերը 22-ից իջեցնել 7 մարդ-ժամի։ Անասնապահության մեր մասնագիտացումը խարսխվում է սեփական կերի և անասունների վերարտադրության վրա։

Մեր տնտեսությունը մշակում է 174 հեկտար բազմամյա խոտաբույսեր, գերազանցապես առվույտ։ Մենք արդեն հասել ենք այն բանին, որ հեկտարից ստանում ենք 120 ցենտներ առվույտ։ Մեկ տասնամյակից ավելի է, ինչ մենք սեփական արտադրությամբ բավարարում ենք կոշտ և հյութալի անասնակերի նկատմամբ տնտեսության պահանջը։

Կուսակցական կազմակերպությունը, կոլտնտեսության վարչությունը հետևողական աշխատանք են տանում ցանովի խոտաբույսերի, եգիպտացորենի ցանքատարածությունների ընդարձակման, բերքատվության բարձրացման ասպարեզում։ Իններորդ հնգամյակի ընթացքում կարողացանք հասնել այն բանին, որ լրովին մեքենայացրինք ինչպես ցանովի խոտաբույսերի, այնպես էլ եգիպտացորենի մշակության աշխատանքները։ Կոլտնտեսությունը եգիպտացորենի յուրաքանչյուր հեկտարից ստանում է 450—500 ցենտներ կանաչ զանգված՝ կողրերի հետ։ Տարեցտարի իջնում է մեկ ցենտներ խոտի, սիլոսի զանգվածի ինքնարժեքը։ 60 հեկտար եգիպտացորենի դաշտերի մշակումը և բերքահավաքը կատարում է միայն մեկ մարդ՝ մեխանիզատոր Մյասնիկ Վարոսյանը։ Մեկ ցենտներ եգիպտացորենի կանաչ զանգված ստանալու համար կոլտնտեսությունը ծախսում է 0,25 մարդ-օր։ Կերային կուլտուրաների վրա կատարված ծախսը 1974-ին 35 տոկոսով պակաս էր, քան 1970 թվականին։

Մեր տնտեսությունում ամենուրեք առաջնորդվում են կուսակցության այն ցուցումով, որ պետք է ավելի շատ ու էժան մթերքներ արտադրել։ Եվ մենք տարեցտարի հասնում ենք նոր բնագծերի, իջեցնում կաթի, մսի, բրդի, պտղի, ծխախոտի հումքի, հացահատիկի, բանջարա-բոստանային կուլտուրաների ինքնարժեքը։ Հողի յուրաքանչյուր հեկտար մեզ լավ է փոխհատուցում։ Տասնհինգ տարի առաջ մեր կոլտնտեսությունում հացահատիկային կուլտուրաների ցանքատարածությունը հասնում էր մոտ 500 հեկտարի, և լավագույն տարիներին ամբարում էինք 3.000—3.200 ցենտներ ցորեն ու գարի։ Այժմ հացահատիկային կուլտուրաները զբաղեցնում են 261 հեկտար, և ամբարում ենք 4.500—5.000 ցենտներ հացահատիկ։ Բերքատվությունը բարձրացել է հողի լավագույն մշակության, ագրոկանոնների կոմպլեքսային կիրառման, բերքատու նոր սորտերի արմատավորման շնորհիվ։

«Կոլտնտեսություններն ու սովխոզները, գյուղատնտեսական մարմինները,— ասում է Լ. Ի. Բրեժնևը,— պետք է հետևողականորեն հասնեն ցանքատարածությունների կառուցվածքի բարելավման, նախապատվություն տալով այն կուլտուրաներին ու սորտերին, որոնք առավելագույն բերք են տալիս» (Լենինյան կուրսով, հ. 3, էջ 332)։ Մենք աշխատում ենք արմատավորել այնպիսի սորտեր, որոնք առավել հարմար են մեր պայմաններին։ Այսպես, օրինակ, այս տարի վերջնական փորձարկման է դրված աշնանացան ցորենի «Կոտայք» սորտը, որի բերքատվությունը, ըստ երեք տարիների փորձի, ավելի բարձր է, քան «Բեզոստայա—1» սորտինը («Կոտայքը» ստացվել է «Բեզոստայա—1» և «Արտաշատ—42» հիբրիդային զուգակցությունից)։

Մեր կոլտնտեսությունը ծխախոտի մշակության ավելի քան երեք տասնամյակի փորձ ունի. տարիների ընթացքում կատարելագործել ենք ցանքսերի կառուցվածքը, արմատավորել բարձր բերքատու սորտեր, մշակել ու գործարկել ենք օրգանական և հանքային պարարտանյութերի օգտագործման արդյունավետ սիստեմ։ Եվ այսօր արդեն հասել ենք շոշափելի արդյունքի։ 1970 թ. ծխախոտի պլանտացիաների յուրաքանչյուր հեկտարից ստացվել էր 16 ցենտներ ծխախոտի հումք, իսկ 1974-ին՝ 28։

Բանջարաբոստանային կուլտուրաների ցանքատարածությունը մեր տընտեսությունում մեծ չէ, և առաջիկա տարիներին հնարավորություն չունենք ընդարձակելու այն, բայց մեկ հեկտարի բերքատվության բարձրացմամբ կկրկնապատկենք դրանց վաճառքը պետությանը։ Ընթացիկ տարում մենք պետությանը կվաճառենք 100 տոննա գազար, 150—200 տոննա կաղամբ։

Գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության ավելացման, դրանց որակի բարելավման հետ մեկտեղ կարևոր նշանակություն ունի միավոր արտադրանքի հաշվով աշխատանքային և նյութական ծախսումների կրճատումը։

Արտադրանքի ինքնաժեքի խստիվ հաշվարկումը հնարավորություն է ընձեռում
հայտաբերելու արտադրանքի ինքնարժեքի իջեցման նոր ռեզերվներ: Եթե համե-
մատենք ութերորդ և իններորդ հնգամյակներում մեր կոլտնտեսության ձեռք
բերած ցուցանիշները, ապա կտեսնենք, որ տարեցտարի իջել է ինքնարժեքը,
բարձրացել շահութաբերությունը:

1970 թ. կոլտնտեսության դրամական եկամուտը կազմել է մոտ 500 հա-
զար ռուբլի, 1974-ին՝ 1.200.000 ռուբլի, իսկ այս տարի կհասնի 1.300.000
ռուբլու: Որպեսզի ավելի համոզիչ լինի մեր ասածը, բերենք մի քանի համե-
մատական տվյալներ: Մսի արտադրությունը անցած հնգամյակում կազմել է
3.121 ցենտներ, ընթացիկ հնգամյակի անցած չորսուկես տարում՝ 4.757 ցենտ-
ներ, բրդինը՝ համապատասխանաբար 196 և 312, պտղինը՝ 4.893 և 19.179,
բանջարաբոստանային կուլտուրաներինը՝ 7.500 և 18.000 ցենտներ և այլն:

1974 թ., ութերորդ հնգամյակի վերջին տարվա համեմատությամբ, տըն-
տեսության բոլոր ճյուղերում աճել է մթերքների համախառն արտադրանքը,
շահութաբերությունը հասել է 35 տոկոսի:

Այս բարիքները մարդիկ են ստեղծել՝ կոլտնտեսականներն ու կոլտնտե-
սուհիները, որոնք իրենց ազնիվ ու նվիրված աշխատանքով մայր հողից վերց-
նում են այն ամենը, ինչ հնարավոր է: Նրանք շատ են մեր կոլտնտեսությու-
նում, նրանց մասին կարելի է ջերմ ու ընդարձակ գրել, բայց տեղի սղությունը
հնարավորություն չի տալիս ինձ այդ անելու: Նշեմ միայն մի քանիսին. 1974 թ
կթվորուհի Բավական Արզումանյանը իր խնամքին հանձնված 25 կովից յու-
րաքանչյուրից կթել է ավելի քան 4.200 կգ կաթ: Օղակավարուհի Անյա Սար-
գըսյանն իր մշակած ծխախոտի պլանտացիաների յուրաքանչյուր հեկտարից
ստացել է 32, իսկ Լատիֆ Սիմոնյանը՝ 30 ցենտներ բարձրորակ հումք: Այգե-
գործ Օնիկ Թադևոսյանն իր մշակած այգու յուրաքանչյուր հեկտարից ստացել
է 120 ցենտներ բերք:

Իններորդ հնգամյակում ոչ միայն ավելացել է գյուղատնտեսական մթերք-
ների արտադրությունը, այլև նկատելիորեն իջել է միավոր արտադրանքի ինք-
նարժեքը: Այսպես, 1970 թ. մեկ ցենտներ կաթ արտադրելու համար ծախսվել
է մոտ 5, տավարի միս՝ մոտ 10, ծխախոտ՝ 233 մարդ-օր: 1974-ին՝ համապա-
տասխանաբար 1,2, 7,2, 126 մարդ-օր: Այս ամենն առաջին հերթին կոլտնտե-
սականների դրսևորած ստեղծագործական նախաձեռնության, աշխատատար
պրոցեսների մեքենայացման, առաջավոր մեթոդների արմատավորման, աշ-
խատանքի գիտական կազմակերպման, կոլտնտեսականների վարձատրության
սիստեմի կատարելագործման արդյունքն է:

Ժողովրդական տնտեսության զարգացման իններորդ հնգամյա պլանի
վերաբերյալ կուսակցության XXIV համագումարի դիրեկտիվներում ասված է.
«Կոլտնտեսություններում աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման
հիման վրա կոլտնտեսականների վաստակը էապես մոտեցնել սովխոզների
աշխատողների համապատասխան կատեգորիաների աշխատավարձին» (ՍՄԿԿ
XXIV համագումարի նյութերը, էջ 320): Մեր կոլտնտեսությունում գյուղա-
տնտեսական մթերքների արտադրության ավելացման, աշխատանքի արտա-
դրողականության բարձրացման համապատասխան աճել է նաև կոլտնտեսա-
կանների վաստակը: 1970 թվականին յուրաքանչյուր աշխօրին տրվել է մոտ
3 ռուբլի, անցյալ տարի՝ 4 ռ. 40 կոպ.: Այս տարվա սկզբից անցել ենք կոլ-
տնտեսականների վարձատրության դրամական սիստեմի՝ սովխոզների տարի-
ֆային դրույքներին համապատասխան: Բայց երբ տարվա ընդհանուր ար-
դյունքներն ամփոփենք, կոլտնտեսության ընդհանուր եկամտից լրացուցիչ
վարձատրություն կտրվի յուրաքանչյուր կոլտնտեսականի՝ ըստ կատարած աշ-
խատանքի:

Անցյալ տարի ծխախոտագործուհի Ա. Սիմոնյանը վաստակել է ավելի
քան 3.000 ռուբլի, կթվորուհի Բ. Արզումանյանը՝ ավելի քան 3500 ռուբլի,
Մ. Վարոսյանի ընտանիքը (երկու հոգով) վաստակել է 7.300 ռ., իսկ Վ. Իբրա-
հիմովի ընտանիքը (չորս հոգով)՝ ավելի քան 11 հազար ռուբլի: Հնգամյակում
մեր կոլտնտեսականների ռեալ եկամուտները ավելացել են 40—45 տոկոսով:

Արտադրության վերելքը, տնտեսության եկամուտների աճը նպաստել են կոլ-
տնտեսականների նյութական ու կուլտուրական բարեկեցության բարձրաց-
մանը:

Վ. Ի. Լենինը իր Կոոպերացիայի մասին նշանավոր աշխատության մեջ
ընդգծում է, որ առանց գյուղի արտադրական կոոպերացման անհնար է բարձ-
րացնել գյուղացիության կուլտուրական մակարդակը, գյուղում սոցիալական
բարենորոգումներ կատարել: Կոմունիստական կուսակցության վարած լենին-
յան կուրսի շնորհիվ վերափոխվել է սովետական գյուղը: Վերցնենք, որպես
օրինակ, մեր գյուղը: Հատկապես վերջին տասնամյակում այն փոխվել է ու
դարձել քաղաքատիպ ավան: Ասֆալտապատվել են փողոցները, անցկացվել
են ջրմուղ, բնական գազ, յուրաքանչյուր ընտանիք ունի բարեկարգ բնակա-
րան (շատերն իրենց ջեռուցման սիստեմով ու լողարանով), հեռուստացույց,
էլեկտրական ժամանակակից բազմապիսի պարագաներ հաստատապես մտել
են կոլտնտեսականի կենցաղը: Այսպիսով, հաղթահարվում է քաղաքի ու գյու-
ղի միջև եղած էական տարբերությունը:

«Գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերափոխման պայքարի պրոցե-
սում,— ասում է Լ. Ի. Բրեժնևը,— արմատապես փոխվեց գյուղի աշխատավո-
րի հոգեբանությունը, նա ավելի կրթված ու կուլտուրական դարձավ, է՛լ ավելի
ամրապնդվեց բանվոր դասակարգի ու գյուղացիության դաշինքը» (Լենինյան
կուրսով, հ. 1, էջ 497):

Այո, արմատապես փոխվել է նաև Կոտայք գյուղը:

Գյուղի հանրակրթական միջնակարգ դպրոցում այսօր սովորում են 631
պատանիներ ու աղջիկներ, աշխատում են 42 մանկավարժներ, որոնց մեծ մասը
տեղացի է: Գյուղն ունի իր բուժտեղամասը, աշխատավորների տրամադրու-
թյան տակ են փոստը, խնայողական դրամարկղը, կուլտուրայի տունը, գրա-
դարանը և այլն:

Կոլտնտեսությունն ապահովված է բարձրագույն կրթությամբ որակյալ
մասնագետներով: Այսօրվա Կոտայքն ունի իր գյուղական մտավորականու-
թյունը:

Ինչպես երևում է մեր շարադրածից, Աբովյանի շրջանի Կոտայքի կոլտըն-
տեսությունը վերջին 15 տարում անընդհատ վերելք է ապրում: Այդ վերըն-
թացն ավելի ակնառու դարձավ իններորդ հնգամյակում:

Մեր հաջողությունների առաջին հերթին արդյունք են կոլտնտեսականների
շրջանում սկզբնական կուսակցական կազմակերպության կատարած աշխա-
տանքի: Կուսկազմակերպությունը, նրա բյուրոն կոմունիստների, բոլոր կոլ-
տնտեսականների ու կոլտնտեսուհիների ուժերը մոբիլիզացնում են և նպատա-
կամղում կուսակցության որոշումների ու դիրեկտիվների անթերի կատարմա-
նը: Կուսակցական կազմակերպությունը հանդես է գալիս սոցիալիստական
գործարար մրցության կազմակերպչի ու ղեկավարի դերում: Մեզ մոտ հետե-
վողականորեն կիրառվում է բարոյական և նյութական շահագրգռության լե-
նինյան սկզբունքը: Նյութական խրախուսման համար նախատեսված բոլոր
միջոցները մեր կոլտնտեսությունում ծախսվում են նպատակին: Կոլտնտեսա-
կանը գիտե, թե որքան արտադրանքի համար որչափ հավելյալ վարձատրու-
թյուն կստանա: Միայն 1974 թվականին, որպես լրացուցիչ վարձատրություն,
կոլտնտեսականներն ստացել են 50.000 ռուբլի:

Կուսակցական կազմակերպության բոլոր անդամները կոմունիստին վայել
նվիրվածությամբ պայքարում են առաջադրված խնդիրների անթերի կատար-
ման համար: Նրանցից յուրաքանչյուրը պատվի գործ է համարում ոչ միայն
հնգամյակի իր առաջադրանքների, այլև ողջ կոլտնտեսության առջև ծառացած
խնդիրների հաջող լուծման համար պայքարելը:

Այժմ, երբ ավարտում ենք իններորդ հնգամյակը, արդեն կազմվում են
նոր պլաններ, մշակվում են գալիք հնգամյակում մեր խնդիրները: Առաջիկա
տասներորդ հնգամյակում մեր կոլտնտեսությունը կկատարի շուրջ երկու մի-
լիոն ռուբլու շինմոնտաժային աշխատանք:

Խոտհարքներն է՛լ ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով, 300 հեկ-

տար տարածության վրա կկատարվեն մակերեսի և արմատական բարելավման աշխատանքներ: Նախատեսված է մինչև 1978 թ. անձրևացման եղանակով ոռոգելի դարձնել թեքության ունեցող դաշտերը: Հնգամյակի ընթացքում ձեռք կբերենք 100.000 ռուբլու արժողությամբ մեքենաներ, գործիքներ, ավտոմատ սարքեր՝ տնտեսության տարբեր ճյուղերում աշխատատար պրոցեսները մեքենայացնելու համար:

Նոր հնգամյակում է՛լ ավելի բարեկեցիկ կդառնա կոլտնտեսականի կյանքը: Կառուցվելու են տիպային մանկապարտեզի շենք, նոր ջրմուղ 7—8 կմ ընդհանուր երկարությամբ: Կընդարձակվեն պտղատու այգիները: Մեր հանրապետությունում, ցավոք, անուշադրության է մատնված մի թանկարժեք կուլտուրայի՝ ընկուզենու մշակությունը: Մենք մտադիր ենք Հադիս լեռան թեք լանջերին ստեղծել դարավանդներ, ուր պետք է տնկվեն պտղատու ծառեր, հատկապես ընկուզենիներ:

Սոցիալիստական տնտեսության պլանային ղեկավարումն ու վարումը հիմնվում է օբյեկտիվ տնտեսական օրենքների վրա: Հետևապես, արտադրության արդյունավետության բարձրացումը կախված է հողի, հիմնական ֆոնդերի, նյութական, աշխատանքային և ֆինանսական միջոցների, կապիտալ ներդրումների օգտագործման, աշխատանքի արտադրողականության տեմպի բարձրացման, մթերքների ինքնարժեքի իջեցման, արտադրության շահութաբերության բարձրացման մակարդակից:

Ինչպես ցույց է տալիս ութերորդ և իններորդ հնգամյակների փորձը, տասներորդ հնգամյա պլանի կատարման և գերակատարման պայքարում Կոտայք գյուղի Կույբիշևի անվան կոլտնտեսության աշխատավորների ստեղծագործական նախաձեռնությունը է՛լ ավելի կծավալվի, նրանք ամեն ինչ կանեն կոմունիստական շինարարության նոր ծրագիրը հաջողությամբ կատարելու համար:

ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ՀԱՐՑԵՐ

ՃՅՈՒՂԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՎՏՈՄԱՏԱՑՎԱԾ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ԱՌԹԻՎ

Հ. Հ. ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ, ԱԶ. Գ. ԱԴՈՅԱՆ
Տեխնիկական գիտությունների թեկնածուներ

ԸՆԹԱՑԻԿ ՀՆԳԱՄՅԱԿԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ ԵՐԿՐՈՒՄ բավականին մեծ փորձ է կուտակվել ձեռնարկությունների, միավորումների և ժողովրդական տնտեսության ճյուղերի կառավարման ավտոմացված համակարգերի ստեղծման ու արդյունավետ շահագործման բնագավառում: Այդ փորձը գիտականորեն ամփոփվում է. լույս են տեսել հիմնարար հետազոտություններ (տե՛ս գրացանկ 1—7-ը):

Մեր հանրապետությունում կառավարման ավտոմատացված համակարգերի ստեղծման աշխատանքները դանդաղ են ծավալվում, քան միութենական մի շարք այլ հանրապետություններում: Պլանավորող օրգաններն այժմ մշակում են ժողովրդական տնտեսության զարգացման հեռանկարային պլաններ: Այս առիթով նպատակահարմար ենք գտնում, հարցադրման կարգով, քննարկման ներկայացնել հանրապետական տնտեսության մի շարք ճյուղերի կառավարման ավտոմատացված համակարգերի (ՃԿԱՀ) ստեղծման մեր ըմբռնումը՝ ելակետ ունենալով տեղական արդյունաբերության արդի վիճակը: Տվյալ պրոբլեմին վերաբերող մեր նկատառումների քննարկումը, հավանաբար, կօգնի գտնելու ավելի արդյունավետ ու նպատակահարմար մեթոդներ և սկզբունքներ, լուծելու մի շարք դժվարին ու վիճելի հարցեր, որոնք առաջադրված են պրակտիկայի կողմից:

Բնորոշում: Ճյուղային կառավարման ավտոմատացված համակարգն իրենից ներկայացնում է վարչատնտեսական ու տնտեսա-մաթեմատիկական մեթոդների, հաշվողական, կազմակերպչական ու կապի տեխնիկական միջոցների մի ամբողջություն: Այն հնարավորություն է ընձեռում ճյուղերը կառավարող օրգաններին (մինիստրություններին, գերատեսչություններին) իրագործելու տնտեսության օպտիմալ կառավարման դժվարագույն պրոցեսները, ապահովելու արդյունաբերության առավել արդյունավետությունը (տե՛ս 6, 7): Պարզ ասած, ՃԿԱՀ-ն «մարդ-մեքենա» համակարգ է, ուր մարդկանց ու էլեկտրոնային տեխնիկայի համագործակցությամբ լուծվում են օպտիմալ կառավարման վերին աստիճանի բարդ տնտեսա-մաթեմատիկական խնդիրները: Այստեղ մարդը տակավին կատարում է ստեղծագործական ու հետաքրքրական աշխատանքներ, որոնք դեռ հնարավոր չէ ավտոմատացնել: Բազմիցս կրկնվող թե պարզունակ և թե բարդ մաթեմատիկական գործողությունները կատարում են

գերճշգրիտ ու անդուլ գործող էլեկտրոնային ավտոմատ մեքենաները: Նշենք, որ ըստ էության համակարգի կողմից իրագործվող կառավարման պրոցեսներն իրենցից ներկայացնում են ինֆորմացիայի հայթայթում, կուտակում, մշակում, վերլուծում ու հաղորդում:

ՃԿԱՀ-ները կարող են ստեղծվել ու գործել ինչպես այն դեպքում, երբ ճյուղի տնտեսության ձեռնարկությունները (օբյեկտները) ունեն իրենց կառավարման ավտոմատացված համակարգերը (ԿԱՀ-երը), նույնպես և այն դեպքում, երբ դեռ այդպիսիները չկան: Ընդ որում, երկրում կարգ է սահմանված ԿԱՀ-երը նախագծելիս ապահովել տեխնիկական միջոցների փոխադարձ համատեղելիությունը, մաթեմատիկական ու ինֆորմացիոն ապահովումների ենթահամակարգերի միասնությունը և համապետական ու միջճյուղային ավտոմատացված համակարգերի հետ միատեղ գործելու հնարավորությունը:

Ստեղծման նպատակները: Տեղական արդյունաբերության ՃԿԱՀ-ի ստեղծման ընդհանուր նպատակն է՝ գիտության և տեխնիկայի նորագույն նվաճումների օգտագործման միջոցով արմատապես կատարելագործել տնտեսության կառավարման համակարգը և, այդպիսով, ապահովել ամեն տեսակի ռեսուրսների ծախսերի կրճատումը, զգալիորեն բարձրացնել տնտեսության ֆունկցիոնավորման բոլոր ցուցանիշները: Մասնակի նպատակներ են՝ կառավարման աշխատանքների արդյունավետության բարձրացումը և վարչատնտեսական աշխատողների թվի հետագա աճի դադարեցումը (տնտեսության պլանային աճին զուգընթաց), սոցիալիստական տնտեսական օրենքների ճիշտ օգտագործման միջոցով զանազան պոտենցիալ հնարավորությունների վերհանումն ու օգտագործումը, հնարավորություններ, որոնք պայմանավորված են բնական, աշխատանքային և այլ ռեսուրսների առանձնահատկություններով, ինչպես և բնակչության ավանդույթների ու ապրանքների պահանջների փոփոխության օրինաչափություններով: ՃԿԱՀ-ն կծառայի որպես մի հզոր գործիք՝ տնտեսության նյութատեխնիկական բազան արագորեն վերակառուցելու և այն կոմպլեքս ավտոմատացնելու համար:

Կազմակերպման ու կառավարման պրոցեսները և ՃԿԱՀ-ի դերը

Կազմակերպման պրոցեսների իրագործումով ամեն մի համակարգ ստեղծում է ու գործադրում նոր և վերակառուցված օբյեկտներ (արտադրամասեր, ձեռնարկություններ, գործարաններ և այլն): Այս պրոցեսներն ըստ էության ստեղծագործական են և ինֆորմացիոն բնույթ ունեն: Դրանք սկիզբ ու վերջ ունեն, ցիկլային են, իսկ դրանց ստեղծող մարդն ինքն է կառավարում սեփական ստեղծագործական աշխատանքը, ունենալով դիրեկտիվ ցուցումներ ղեկավարներից և անհրաժեշտ ինֆորմացիա:

Օբյեկտները կառավարող օրգանները, իրագործելով կառավարման պրոցեսները, ապահովում են օբյեկտների օպտիմալ ֆունկցիոնավորումը, հաղթահարելով բազմաթիվ ու զանազան կարգի խանգարիչ գործոնների ազդեցությունը: Այդ խանգարիչ գործոնները շարունակ կամ պարբերաբար նորմայից շեղում են կառավարվող արտադրապրոցեսների ցուցանիշները: Երբեմն դրանց ազդեցությունն այնքան ուժեղ է լինում, որ հարուցում են վթարներ, վնասում օբյեկտների սարքերը: Տվյալ դեպքում կառավարող օրգաններն ստիպված են, իրագործելով համապատասխան կարգի կազմակերպական պրոցեսներ, վերականգնել օբյեկտի կառուցվածքի պիտանիությունն ու գործունակությունը:

Կառավարման պրոցեսները լիովին ինֆորմացիոն բնույթ ունեն, քանի որ օբյեկտի կառավարող օրգանը հայթայթում, կուտակում և մշակում է տեղեկատու ինֆորմացիա օբյեկտի ներքին սարքերի, կառավարվող պրոցեսների դրության, օբյեկտի և արտաքին միջավայրի փոխադարձ կապերի վիճակի մասին, գնահատում է ստեղծված իրադրությունը և այնուհետև մշակում ու իրագործում օբյեկտին ուղղված այնպիսի հրամաններ (կարգադրող ինֆորմացիա), որոնք հանգեցնում են խախտումների վերացմանը և պլանների կատարմանը: Ի տարբերություն ցիկլային կազմակերպման պրոցեսների, կառավարման պրոցեսներն անընդհատ են և գործադրվում են այնքան ժամանակ,

որքան գործում են կառավարվող պրոցեսները: Կառավարման պրոցեսները ինքնակառավարման օբյեկտ են. կառավարող յուրաքանչյուր օրգան ինքն է վարում սեփական կառավարչական գործունեությունը, ստանալով վերադաս օրգանից ղեկավար (դիրեկտիվ) ինֆորմացիա, իսկ օբյեկտից՝ տեղեկատու ինֆորմացիա:

Այժմ առավել ընդհանուր ձևով քննարկենք ու գնահատենք ՃԿԱՀ-ի դերը կազմակերպման ու կառավարման պրոցեսների իրագործման ու կատարելագործման ոլորտում: Նախապես կատարենք այդ պրոցեսների դասակարգում՝ մասնատման ցուցանիշ ընդունելով պրոցեսների արդյունքների էությունը: Ստացած արդյունքը զետեղենք հետևյալ աղյուսակում:

Կազմակերպման պրոցեսների խմբերը	ՃԿԱՀ-ի դերը
1. Ընդհանուր և մասնակի նպատակների մշակումը, բաշխումն ու կոորդինացումը. նոր և վերակառուցվող օբյեկտների ստեղծման ու զարգացման ալգորիթմների մշակումը:	Ժամանակին, լիածավալ և ճշգրիտ ինֆորմացիա մատուցել ղեկավարությանը և օբյեկտները նախագծողներին:
2. Նոր ստեղծվող կամ վերակառուցվող օբյեկտների կազմակերպական և ֆունկցիոնալ կառուցվածքների սինթեզումն ու կազմավորումը:	Էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների (ԷՀՄ) օգնությամբ և ըստ տվյալ չափանիշների, հաշվարկել ու գտնել մշակվող կառուցվածքների օպտիմալ տարբերակները:
3. Նոր ստեղծվող և վերակառուցվող օբյեկտների ֆունկցիոնավորման, տեխնոլոգիայի, ռեժիմների, կազմակերպական, իրավաբանական նորմատիվների կարգ ու կանոնների մշակումն ու կատարելագործումը:	Արագորեն ղեկավարությանն ու օբյեկտներ նախագծողներին մատուցել լիածավալ, նորմատիվային ու տեղեկատու ինֆորմացիա՝ այդ ոլորտում գոյություն ունեցող փորձի ու տեսության մասին:
4. Նոր ստեղծվող օբյեկտների ու արտաքին միջավայրի (այլ օբյեկտների ու բնության) միջև փոխադարձ կապեր կազմող նյութական, աշխատանքային, ֆինանսական, էներգետիկ և ինֆորմացիոն մուտքային ու ելքային հոսքերի կազմավորումը:	Ժամանակին հայթայթել, պահեստավորել, խմբավորել ու ղեկավարությանը և օբյեկտներ նախագծողներին մատուցել հետազոտական, տեղեկատու, նորմատիվային ճշգրիտ ու լիածավալ ինֆորմացիա:
5. Հատուկ և վթարային իրադրության դեպքում (երկրաշարժ, ջրհեղեղ, փոթորիկ, համաճարակ, պատերազմ) և նման իրադարձություններ ժամանակավոր հարմարվող (ադապտիվ) ստրուկտուրաների և ֆունկցիոնավորման ալգորիթմների մշակումն ու կազմավորումը:	ԷՀՄ-ի օգնությամբ մոդելավորել օբյեկտների գործունեությունը տվյալ իրադրությունների ժամանակ ըստ մշակված ալգորիթմների և ընդունված որոշումների. հաշվել և գնահատել ստրուկտուրաների յուրաքանչյուր տարբերակի տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշները. խորհուրդ տալ ղեկավարությանն այս կամ այն վճիռն ընդունելու մասին:
6. Օբյեկտները կառավարող օրգանների ու դրանց կոլեկտիվների ինքնակատարելագործում. նրանց աշխատողների դաստիարակում, կուլտուր-կենցաղային սպասարկման ու սոցիալական զարգացման ապահովում:	Կոլեկտիվների և օբյեկտների ղեկավարությանը մատուցել ինֆորմացիա այդ ոլորտում կուտակված առաջավոր փորձի ու տեսական մշակումների մասին:

Կառավարման պրոցեսների խմբերը	ՃԿԱՀ-ի դերը
1. Օբյեկտի ներքին ու արտաքին իրադրությունների ապագայի պրոգնոզների կազմումը և նրա կառավարման ստրատեգիայի մշակումն այդ պրոգնոզների հիման վրա:	Ժամանակին մատուցել կառավարող օրգանին ճշգրիտ և համակողմանի ինֆորմացիա՝ օբյեկտի գործունեության պատմության ու գիտատեխնիկական նվաճումների մասին: Ապահովել օբյեկտի գործունեության ստրատեգիայի տարբերակների մոդելավորումն ու գնահատումը ԷՀՄ-ի օգնությամբ պրոգնոզված իրադրությունների ժամանակ:

2. Օբյեկտի գործունեության ու զարգացման օպտիմալ պլանների մշակում՝ պլանների տարբերակների տնտեսա-տեխնիկական հաշվարկների կատարման ու առավելությունների գնահատման հիման վրա: (Այս պրոցեսները վերին աստիճանի աշխատատար են և կազմում են կառավարման պրոցեսների միջուկը):	Լրիվ ապահովել բազմատարբերակ պլանային հաշվարկային պրոցեսների ավտոմատացումը ԷՀՄ-ների օգնությամբ. պլանավորող մասնագետներին ազատել ձանձրալի հաշվարկներից և հնարավորություն տալ նրանց զբաղվել ստեղծագործական պլանային գործերով. ապահովել պլանների կատարման վերահսկողությունն ու ճշգրտումները: Հնարավորություն ստեղծել ապագայում իրագործելու անընդհատ պլանավորումը:
3. Օբյեկտի ֆունկցիոնավորման ու արտաքին փոխգործունեության պրոցեսների ընթացքի ցուցանիշների անխափան հսկողությունը, չափումն ու սևեռումը:	Ապահովել այս խմբի պրոցեսների լրիվ ավտոմատացումը, անկախ օբյեկտի տեխնոլոգիական պրոցեսների ավտոմատացման աստիճանից: Ժամանակին ղեկավարությանը ճշգրիտ ու լիածավալ ինֆորմացիա մատուցել տնտեսության բոլոր օբյեկտների դրության վերաբերյալ:
4. Օբյեկտի ֆունկցիոնավորման արդյունքների հաշվառումը, անալիզն ու հաշվետվության կազմումը: Այլ կերպ ասած, հաշվետու, հետազոտական, հետախուզական ու տեղեկատու ինֆորմացիայի անալիզը, դասակարգումն ու այդ հիման վրա օբյեկտի գործունեության ճշգրիտ պատմության կազմումը:	Ապահովել ողջ ինֆորմացիայի ավտոմատացված մշակումը (դասակարգումը, դասավորումն ըստ կարգի, պրոցեսների դինամիկայի կորերի, ֆունկցիաների աղյուսակների կազմումը և այլն) ժամանակի ռեալ մասշտաբի համապատասխան և դրանց պահեստավորումը ԷՀՄ-ի հիշողության մեջ: Ղեկավարությանը մատուցել արդյունքները, ցանկացած հարմար ձևով:
5. Օբյեկտի (ինչպես և ճյուղի օբյեկտների) ֆունկցիոնավորման պրոցեսների օպերատիվ կառավարումը, այսինքն՝ ա) օբյեկտի աշխատանքի յուրաքանչյուր պահին, հսկող պրոցեսների մատուցած ինֆորմացիան ընկալելով, գնահատել ստեղծված իրադրությունը պլանների համեմատ. բ) մշակել և իրագործել օբյեկտին ուղղված այնպիսի հրամաններ (հրահանգներ), որոնց իրագործումը բացառում է խախտումները և պլանի թերակատարումը:	Ապահովել այս խմբի պրոցեսների զգալի մասի լրիվ ավտոմատացումը: Ղեկավարությանն ու դիսպետչերներին ժամանակին մատուցել լիածավալ ու ճշգրիտ ինֆորմացիա, որն անհրաժեշտ է կառավարչական հաջող որոշումներ ընդունելու համար: ԷՀՄ-ի օգնությամբ և տնտեսա-մաթեմատիկական մեթոդների միջոցով մոդելավորել օբյեկտի գործունեությունը զանազան վթարների հետևանքով ստեղծված իրադրությունների ժամանակ և այդ հիման վրա իրազեկ պահել ղեկավարությանն այս կամ այն վճիռն ընդունելու տնտեսական հետևանքների մասին:

Նշենք, որ կազմակերպման ու կառավարման պրոցեսների դասակարգումը կատարված է ՃԿԱՀ-ի դերը պարզաբանելու և գնահատելու նպատակով: Հնարավոր են այլ մոտեցումներ այս լուրջ, տեսական հարցը լուծելու համար, բայց գործի էությունը կմնա նույնը: Կատարված հետազոտության արդյունքները համոզում են, որ կազմակերպման ու կառավարման պրոցեսների ավտոմատացման գործում ՃԿԱՀ-ի դերը բավականին մեծ է, և դեռ լուրջ գիտահետազոտական ու նախագծային աշխատանքներ պիտի կատարվեն, որպեսզի լուծվեն մի շարք վիճելի խնդիրներ՝ կապված տեղական արդյունաբերության կառավարման պրոցեսների ավտոմատացման փուլերի, ծավալի ու ստրուկտուրավորման տարբերակների ընտրության հետ:

Տեղական արդյունաբերության առանձնահատկությունները

Նշված վիճելի հարցերը լուծելիս անհրաժեշտ է քաջ գիտենալ տնտեսության՝ որպես ավտոմատացման ենթակա օբյեկտի, բնութագրիչ հատկությունները: Տվյալ կոնցեպցիայի մշակման ժամանակ նկատի են առնված տեղական

արդյունաբերության մինիստրության տնտեսության ներքոհիշյալ առանձնահատկությունները:

1. Իր նշանակության համապատասխան, տեղական արդյունաբերությունը կարտադրի գլխավորապես ժողովրդական սպառման ապրանքներ: Դրանք կլինեն շատ բազմազան թե ըստ տեսակների, տիպաչափերի և թե ըստ տեխնոլոգիականության, մետաղատարության ու արժեքի: Ընդ որում, ժողովրդի կենսամակարդակի բարձրացմանը զուգընթաց, այդ բազմազանությունը նույնպես զգալիորեն կաճի:

2. Հանրապետության արդյունաբերական ձեռնարկություններից շատերն արտադրում են և կշարունակեն արտադրել, որպես օժանդակ արտադրանք, լայն սպառման ապրանքներ, որոնց արտադրության համար մասնագիտացված են տեղական արդյունաբերության ձեռնարկությունները: Այս հանգամանքը լուրջ խոչընդոտում է լայն սպառման ապրանքների արտադրության ավտոմատացմանը և պլանավորմանը, քանի որ դժվար է հսկել իրերի իսկական դրությունը (տե՛ս 8):

3. Այն հանգամանքը, որ ժողովրդական ապրանքների սպառման պրոցեսները փոփոխական և ոչ հաստատուն բնույթ ունեն, թելադրում է՝ կազմակերպել հատուկ մասնագիտացված ծառայություն, որն անընդհատ ուսումնասիրի սպառման պրոցեսների դինամիկան և գիտական մեթոդների ու ՃԿԱՀ-ի օգնությամբ կազմի համապատասխան պրոգնոզներ: Առանց դրա հնարավոր չի լինի կազմակերպել տեղական արդյունաբերության պատշաճ և օպտիմալ պլանավորումը:

4. Տեղական արդյունաբերության առանձնահատկություններից է և այն, որ նրա օբյեկտները ցրված են հանրապետության ողջ տերիտորիայով մեկ և որ դեռևս հնարավորություններ չկան լրիվին իրագործելու կազմակերպական այնպիսի առաջադիմական սկզբունքներ, ինչպիսիք են՝ արտադրության կենտրոնացումն ու նեղ մասնագիտացումը:

5. Գյուղական վայրերում գտնվող արտադրական օբյեկտները փոքր են, իսկ կոլեկտիվները՝ սակավաթիվ: Ահա տեղական արդյունաբերության ևս մի անբարենպաստ առանձնահատկություն, որը լուրջ խոչընդոտ է գիտատեխնիկական առաջընթացի համար:

6. Տեղական արդյունաբերության օբյեկտների մեծ մասը դժվար է ենթարկվում ավտոմատացման, իսկ այն օբյեկտներում, որոնք արտադրում են գեղարվեստական առարկաներ, դեռ երկար ժամանակ ձեռքի աշխատանքը կմնա գերակշռող: Պրոգնոզային հաշվարկները ցույց են տալիս, որ տեղական արդյունաբերության օբյեկտների տեխնոլոգիական պրոցեսների կոմպլեքս մեքենայացման և ավտոմատացման իրագործումը կհաջողվի միայն 1985 թ. վերջերին:

7. Տեղական արդյունաբերության արտադրանքի ծավալը համեմատաբար փոքր է և հանրապետական արդյունաբերության ընդհանուր արտադրանքի ծավալի աննշան մասն է կազմում:

8. ՃԿԱՀ-ն ստեղծելու տեսակետից կարևոր է մի առանձնահատկություն ևս. պլանավորման հաշվարկները, որոնք իրագործվում են տեղական արդյունաբերության մինիստրությունում և հանրապետության պետպլանի նույնանուն բաժնում, ըստ ծավալի և բովանդակության գրեթե համահավասար են: Հետևապես, կարելի է դրանք համակցել:

9. Մոտակա երկու հնգամյակների ընթացքում տեղական արդյունաբերության տնտեսությունը դեռևս գտնվելու է իր բուռն աճի և իսկական ինդուստրիալ արդյունաբերական ճյուղ դառնալու ժամանակաշրջանում:

ՃԿԱՀ-ի կառուցվածքի սինթեզման սկզբունքը

Ելնելով մեր ըմբռնման շարադրանքից, այժմ քննարկենք տեղական արդյունաբերության ՃԿԱՀ-ի կառուցվածքի սինթեզման հիմնական սկզբունքը, որի էությունն այն է, որ երկու փոխադարձաբար կապված պրոբլեմները պիտի մշակվեն միատեղ: Առաջինը տնտեսության օբյեկտների արտադրական պրո-

ցեսների կոմպլեքս մեքենայացման և ավտոմատացման պրոբլեմն է։ Երկ-
բորդը՝ տնտեսության կազմակերպման ու կառավարման պրոցեսների ավտո-
մատացումը։ Այդ սկզբունքի էությունը կարելի է վերածել նաև հետևյալ չորս
ենթասկզբունքների։
1. Ճյուղի տնտեսության կառուցվածքի և ստեղծվող ՃԿԱՀ-ի կառուցվածք-
քի փոխկապված պլանաչափ զարգացումը։ Դա նշանակում է, որ միասնական
նույն տնտեսության այդ երկու ստրուկտուրաների զարգացումը պիտի պլանա-
վորվի և իրագործվի համատեղ։ Անթույլատրելի է դրանք անջատել իրարից,
քանի որ միմյանց լրացնում են և ոչ թե հաջորդում։
2. ՃԿԱՀ-ի ստրուկտուրան սինթեզվում ու նախագծվում է հաշվի առնե-
լով, որ այն պիտի լինի ադապտիվ, փոփոխական ժամանակի ընթացքում և
տարածության մեջ, կախված՝ ա) ճյուղի տնտեսության կառավարման համա-
կարգի ստրուկտուրայի փոփոխությունից, բ) ճյուղի տնտեսության օբյեկտների
ֆունկցիոնավորման ռեժիմներից, գ) գիտության և տեխնիկայի զարգացումից,
մասնավորապես կազմակերպման ու կառավարման տեսության տնտեսա-մա-
թեմատիկական մեթոդների և հաշվողական ու ինֆորմացիոն սիստեմների
զարգացումից։
3. ՃԿԱՀ-ի ստրուկտուրայի սխեմայի տարբերակները մշակելուց և այնու-
հետև դրանք գնահատելուց հետո, նրանցից լավագույնը ընտրելիս, գերադա-
վում է այն սխեման, որի իրագործումն ապահովվում է ամենաթանկարժեք
տեխնիկական սարքերի (ԷՀՄ-ների) լրիվ բեռնավորումը և դրանց ինֆորմա-
ցիոն ֆոնդերի, մաթեմատիկական մոդելների ու ծրագրերի կոլեկտիվ օգտա-
գործումը։
4. ՃԿԱՀ-ի ստրուկտուրան նախագծելիս անհրաժեշտ է ընթանալ արդեն
ստուգված և հուսալի ուղիով, որը տանում է դեպի կոլեկտիվ օգտագործվող
հաշվողական կենտրոնների ստեղծումը։ Նպատակահարմար է հանրապետու-
թյան մի խումբ մինիստրությունների համար ստեղծել մի ընդհանուր հաշվո-
ղական կենտրոն։

ՃԿԱՀ-ի ենթահամակարգերը

Ենթահամակարգը դա համակարգի բաղկացուցիչ և հարաբերական ինքնու-
րույն մի ինքնուրույն մասն է, որն իրագործում է այդ համակարգի ֆունկցիա-
ների մի մասը։ Ընդունված է տարբերել ֆունկցիոնալ և ապահովող ենթահա-
մակարգեր։ Ֆունկցիոնալ ենթահամակարգերը իրագործում են կառավարման
պրոցեսները (ֆունկցիաները)։ Ապահովող ենթահամակարգերը կոչված են
իրագործելու առաջինների աշխատանքները տեխնիկայով, ինֆորմացիայով,
մաթեմատիկական մեթոդներով ու ծրագրերով ապահովելու պրոցեսները։
Մեր կարծիքով, տեղական արդյունաբերության ՃԿԱՀ-ը իր ստրուկտու-
րայում պետք է ունենա հետևյալ ֆունկցիոնալ ենթահամակարգերը.
1. Ենթահամակարգ. հեռանկարային զարգացում և տեխնիկա-տնտեսա-
կան պլանավորում։
Կիրառելով ժամանակակից տնտեսա-մաթեմատիկական մեթոդները և
պլանավորման տեսությունը, զինված ԷՀՄ-ով ու այլ տեխնիկական միջոցնե-
րով, այս ենթահամակարգը ապահովում է պլանավորման ամենաբարդ խնդ-
իրների արագընթաց լուծումը։ Լուծվում են տնտեսության տեղաբաշխման ու
զարգացման հեռանկարային պլաններ կազմելու, ողջ տնտեսության, ինչպես
և նրա յուրաքանչյուր օբյեկտի զարգացման հնգամյա և տարեկան օպտիմալ
պլաններ մշակելու խնդիրները։
ՃԿԱՀ-ի առաջին հերթի գործադրման փուլում այս ենթահամակարգը հա-
մատեղվում, միաձուլվում է պետպլանի ՊՀԱՀ-ի (АСПР) «տեղական արդյու-
նաբերության» ենթահամակարգի հետ։ Դա նշանակում է, որ վերոհիշյալ
պլանները մշակվում են պետպլանի համապատասխան բաժնի, նրա հաշվո-
ղական կենտրոնի ու տեղական արդյունաբերության մինիստրության միացյալ
ուժերով։ Այսպիսի համատեղ գործունեությունը հնարավոր է սկսել մոտակա
ժամանակներում, և կստացվի մեծ խնայողություն ու պլանների որակի զգալի
բարձրացում։

2. Ենթահամակարգ. օպերատիվ կառավարում։ Այս ենթահամակարգի
ֆունկցիոնավորումով ապահովվում է կառավարման մյուս բոլոր պրոցեսների
արդյունքների ճիշտ իրագործումը։ Ամեն պահ տվյալ կառավարող օրգանը,
վերլուծելով տեղեկատու ինֆորմացիան, գնահատում է ստեղծված իրադրու-
թյունը, այն համեմատում օբյեկտի գործունեության ստրատեգիայի, պլանների
ու գրաֆիկների նախատեսված ցուցանիշների հետ, հայտնաբերելով առաջա-
ցած խախտումները, մշակում և իրագործում է օբյեկտին ուղղված այնպիսի
կարգադրող ինֆորմացիա (հրաման), որը հանգեցնում է խախտումների վե-
րացման ու պլանների կատարման։ Տվյալ ենթահամակարգի կողմից լուծվում
են հետևյալ խնդիրները՝ օբյեկտների ու ողջ տնտեսության պլանների կատար-
ման ընթացքի օպերատիվ հաշվառումն ու անալիզը, պլանների ապագա կա-
տարողականության օպերատիվ պրոգնոզների կազմումը, ողջ տնտեսու-
թյան օբյեկտների միջև արտադրական և այլ կապերի անընդհատ կոորդինա-
ցումը և այլն։
Այս ենթահամակարգը (որպես դիսպետչերական կառավարում) պետք է
կազմակերպվի առաջին հերթին։
3. Ենթահամակարգ. արտադրանքի վաճառքի կառավարում։ Սա կոչված է
ապահովելու ժողովրդական սպառման ապրանքների վաճառքի դժվարագույն
պրոցեսների կառավարման գործի կատարելագործումն ու բարձր արդյունա-
վետությունը։ Այս նպատակն իրականացվում է այդ պրոցեսների զգալի մասի
ավտոմատացման միջոցով։
4. Ենթահամակարգ. ֆինանսական գործունեության կառավարում։ Այն
կոչված է ապահովելու տնտեսության ֆինանսական գործերի օպտիմալ պլա-
նավորումն ու կառավարումը։ Ենթահամակարգը պարբերաբար լուծում է ար-
տադրական օբյեկտների ֆինանսավորման բազմաթիվ խնդիրները։ Մինիս-
տրության ղեկավարությունը ստանում է ճշգրիտ, կարգավորված ու լիածա-
վալ ինֆորմացիա բոլոր օբյեկտների ֆինանսական դրության մասին. իրագոր-
ծում է համապատասխան որոշումների կատարման և ֆինանսական կարգա-
պահության ընթացքի ավտոմատացված հսկողությունը և այլն։
5. Աշխատանքի և աշխատավարձի հաշվառում, անալիզ ու պլանավորում
ենթահամակարգի ֆունկցիոնավորման շնորհիվ կատարելագործվում և ավտո-
մատացվում են աշխատանքի և աշխատավարձի հաշվառման, անալիզի և
պլանավորման բարդ ու աշխատատար պրոցեսները՝ աշխատանքային ռե-
սուրսների օպտիմալ օգտագործման միջոցով։ Այս ենթահամակարգը, օգտա-
գործելով ՃԿԱՀ-ի միջոցները, լուծում է հետևյալ խնդիրները՝ նորմաների
մշակում, աշխատավարձի հաշվարկների կատարելագործում, պարգևատրում-
ների սիստեմի, աշխատողների նյութական և բարոյական շահագրգռության
բարելավման և այլ ուրիշ խնդիրներ։ Մինիստրության ղեկավարությանը մա-
տուցվում է այս հարցերին վերաբերող լիածավալ ու հրատապ ինֆորմացիա։
6. Ենթահամակարգ. նյութատեխնիկական մատակարարման կառավա-
րում։ Տնտեսության բոլոր օբյեկտների ռիթմիկ աշխատանքը պահանջում է
նյութատեխնիկական մատակարարման գործի կազմակերպված ու ռիթմիկ ըն-
թացք։ Օբյեկտները պիտի ժամանակին ստանան նյութական ու էներգետիկ ռե-
սուրսներ, մեքենաներ, գործիքներ ու կոմպլեկտավորման ապրանքներ և այլն։
Այս ենթահամակարգի գործունեությամբ ապահովվում է այդ ամենը։ Մատա-
կարարման պրոցեսների ավտոմատացումը հնարավոր է դարձնում ժամանա-
կին հայտաբերել և հաշվի առնել տնտեսության օբյեկտների պահանջները
նյութա-տեխնիկական ապրանքների նկատմամբ, նրանց պաշարը, ճշգրտել
ծախսերի նորմատիվները, օպտիմալ պլաններ մշակել տնտեսության հատ-
կացված ֆոնդերի օգտագործման ու վերաբաշխման վերաբերյալ, իրականաց-
նել օպերատիվ հսկողություն նյութական ռեսուրսների ստացման, պահեստա-
վորման, ծախսման հոսքերի նկատմամբ ու թույլ չտալ ինչպես նյութերի պա-
կասորդ, նույնպես և գերպաշարներ։
7. Ենթահամակարգ. կադրերի հաշվառում և անալիզ, կառավարում։ Այս

ենթահամակարգի ավտոմատացված ֆունկցիոնավորումով իրագործվում են արտադրական ու ղեկավար կադրերի բարձրորակ պատրաստումը, բաշխումը, հաշվառումն ու անալիզը: Ենթահամակարգը լուծում է նաև այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են՝ կադրերի ընտրման, նախապատրաստման ու բաշխման հարցերում կուսակցության մշակած սկզբունքների իրագործումը, կադրերի վերապատրաստման ու նրանց որակավորման բարձրացման գործի վարումը և այլն:

8. Ենթահամակարգ. **կապիտալ շինարարության կառավարում:** Զինված էլեկտրոնային հաշվիչ տեխնիկայով, օգտագործելով ժամանակակից պլանավորման ու կառավարման տեսությունն ու տնտեսա-մաթեմատիկական հզոր մեթոդները, ենթահամակարգը ապահովում է այս կարևոր պրոցեսների ավտոմատացումն ու բարձր արդյունավետությունը: Նպատակահարմար է ՃԿԱՀ-ի գործադրման առաջին փուլում այս ենթահամակարգի կողմից կատարվող պլանային հաշվարկները համատեղել պետպլանի ՊՀԱՀ-ի տեղական արդյունաբերության ենթահամակարգի նույնանուն պլանային հաշվարկների հետ: Կապիտալ շինարարության օպերատիվ կառավարման համար այս ենթահամակարգը օգտվում է օպերատիվ կառավարում ենթահամակարգի տեխնիկական սարքերից:

9. Ենթահամակարգ. **հաշվապահական հաշվառում:** Այժմ գործող հաշվապահության բաժինները հնարավորություն չունեն ծանր ու աշխատատար հաշվարկներին զուգընթաց խոր վերլուծել ողջ տնտեսության ու նրա առանձին օբյեկտների արտադրա-տնտեսական գործունեությունը: Հաշվապահական աշխատատար ու տաղտկալի պրոցեսների ավտոմատացումը ոչ միայն կվերացնի նշված թերությունը, այլև հնարավոր կդարձնի արմատապես կատարելագործելու հաշվապահության դերը ողջ տնտեսության օգտավետությունը բարձրացնելու գործում: Մինիստրության ղեկավարությունն ամեն պահ կունենա իր ձեռքի տակ պատշաճ հաշվապահական օպերատիվ ինֆորմացիա:

Տեղական արդյունաբերության ՃԿԱՀ-ի կառուցվածքը պիտի ունենա առնվազն հետևյալ երեք ապահովող ենթահամակարգերը.

1. Ենթահամակարգ. **ՃԿԱՀ-ի ինֆորմացիոն բազա,** որը հանդիսանում է լիովին ավտոմատացված բանկ, փաստաթղթերի դարան, ուր գտնվում են փաստաթղթերի ունիֆիկացված ձևերը, նորմատիվները, ցուցանիշները, կլասիֆիկատորները, պլանային, վիճակագրական ինֆորմացիայի զանգվածները, գիտատեխնիկական առաջընթացի մասին տեղեկատու տվյալները, ինֆորմացիոն զանգվածների կոդիֆիկատորները և այլն: Պլանավորման, կազմակերպման ու կառավարման յուրաքանչյուր խնդիր լուծելիս այս ենթահամակարգը մատուցում է պահանջվող լիածավալ ու ճշգրիտ ինֆորմացիա, համապատասխան ֆունկցիոնալ ենթահամակարգին: Բանկում գտնվող տվյալներն անընդհատ լրացվում ու նորացվում են:

2. Ենթահամակարգ. **մաթեմատիկական ապահովում:** Սրա դերը չափազանց կարևոր է: Այն իրենից ներկայացնում է ԷՀՄ-ի միջոցով խնդիրներ լուծելու մաթեմատիկական, տրամաբանական մեթոդների ու ծրագրերի աճող համախումբ, ինչպես և այդ մեքենաների պոտենցիալ հնարավորությունների ռացիոնալ օգտագործման մեթոդների հավաքածու:

3. Ենթահամակարգ. **տեխնիկական միջոցների կոմպլեքս:** Այն էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների, ծայրամասային ու կազմակերպական տեխնիկայի, կապի միջոցների ու այլ սարքերի մի համակարգ է, որի օգնությամբ ապահովվում է կառավարման ու կապի բոլոր պրոցեսների ավտոմատացումը: Այս կոմպլեքսն իր հերթին բաղկացած է մի քանի խումբ սարքերից՝ ինֆորմացիայի հավաքման, նախապատրաստման ու հաղորդման. ինֆորմացիայի վերամշակման, հատուցման ու արտապատկերման— փաստաթղթերի ձևավորման ու բազմացման— կապի, կազմակերպական ու այլ օժանդակ սարքերից:

Տեղական արդյունաբերության ՃԿԱՀ-ի ստեղծման փուլերը

Պրակտիկան ցույց տվեց, որ ՃԿԱՀ-ների ստեղծման համար հատկացվող կապիտալ ներդրումների ճնշող մասը կազմում են ապահովող ենթահամակարգեր ստեղծելու ծախսերը: Այս պատճառով տեղական արդյունաբերության ՃԿԱՀ-ը ստեղծելիս, անհրաժեշտ է, որպես կանոն, չկառուցել ավտոնոմ հաշվողական կենտրոն, այլ օգտագործել կոլեկտիվ հաշվողական կենտրոններ, ինչպես մայրաքաղաքում, նույնպես և շրջաններում:

Ապագայում, երբ տնտեսության բոլոր օբյեկտները կունենան իրենց կառավարման ավտոմատացած համակարգերը, և մասսայական ապրանքների արտադրության տեխնոլոգիական պրոցեսները կդառնան լրիվ ավտոմատացված, ամենայն հավանականությամբ նպատակահարմար կլինի ՃԿԱՀ-ի կառուցվածքում ունենալ կենտրոնական ավտոնոմ հաշվողական կենտրոն և նրշված բոլոր ենթահամակարգերը՝ իրենց կոմպլեքս ստորկտուրաներով:

Բավական մեծ ժամանակ է պահանջվում, որպեսզի տեղական արդյունաբերությունը, որի տնտեսության կառավարման ավտոմատացումն այժմ լրիվին բացակայում է, դառնա իսկական ինդուստրիալ արդյունաբերություն, զինված արտադրության և ճյուղային կառավարման ավտոմատացված համակարգերով: Այդպիսի զարգացումը կունենա էվոլյուցիոն բնույթ և բաղկացած կլինի մի քանի փուլերից: Հենվելով վերը բերված մեր հետազոտությունների արդյունքների վրա, տեղական արդյունաբերության կառավարման պրոցեսների ավտոմատացման էվոլյուցիայի դինամիկան կարելի է ներկայացնել չորս փուլով:

Առաջին: Ավարտվում են օբյեկտների և ճյուղի ողջ տնտեսության տեխնիկական մակարդակի բարձրացման նախագծման բոլոր աշխատանքները: Նախագծերի զգալի մասն իրագործվում է պրակտիկայում: Ավարտվում են ՃԿԱՀ-ի առաջին և երկրորդ հերթերի նախագծման աշխատանքները և իրագործվում է ՃԿԱՀ-ի առաջին հերթը, այսինքն՝ կազմակերպվում և գործադրվում են օբյեկտների ու ողջ տնտեսության կենտրոնացված դիսպետչերական օպերատիվ կառավարման սիստեմները. կազմավորվում և գործարկվում է ՃԿԱՀ-ի ինֆորմացիոն բանկի առաջին հերթը:

Կազմակերպական տեխնիկայի ու փոքր էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների միջոցով մեքենայացվում են հաշվապահական, պլանավորման ու կառավարման աշխատանքները. պետպլանի հաշվողական կենտրոնի ԷՀՄ-ների օգնությամբ ավտոմատացվում է առանձին պլանային խնդիրների լուծումը. կադրեր են պատրաստվում ՃԿԱՀ-ի համար և միաժամանակ կազմակերպվում են մինիստրության աշխատակիցների որակը բարձրացնող դասընթացներ:

Երկրորդ: Շարունակվում են օբյեկտների ու ողջ տնտեսության տեխնիկական մակարդակի բարձրացման նախագծերի իրագործման աշխատանքները: Ավտոմատացվում են կոմպլեքս մեքենայացված տեխնոլոգիական պրոցեսները բարձր տեխնիկական մակարդակի հասած օբյեկտներում: Շարունակվում են մյուս օբյեկտների տեխնոլոգիական պրոցեսների կոմպլեքս մեքենայացման աշխատանքները: Կազմակերպվում են ու գործադրվում ՃԿԱՀ-ի վերոհիշյալ բոլոր ենթահամակարգերը, որոնցից մի քանիսը համատեղվում են պետպլանի հաշվողական կենտրոնի ու ՊՀԱՀ-ի համապատասխան ենթահամակարգերի հետ: Լիովին ավարտվում են ՃԿԱՀ-ի ստեղծման համար անհրաժեշտ նախագծերի մշակման աշխատանքները: Կազմավորվում ու գործադրվում է ՃԿԱՀ-ի ինֆորմացիոն բանկի երկրորդ հերթը:

Երրորդ: Օբյեկտների տեխնոլոգիական պրոցեսների ավտոմատացման աշխատանքները ավարտվում են: Կոլեկտիվ հաշվողական կենտրոնների օգտագործման մեթոդով ստեղծվում են օբյեկտների կառավարման ավտոմատացված համակարգեր (ԿԱՀ-եր): Կազմավորվում է ՃԿԱՀ-ի ինֆորմացիոն բանկի երրորդ հերթը: Պետպլանի հաշվողական կենտրոնի օգնությամբ ավտոմատացվում են տնտեսության օպտիմալ պլանավորման և կառավարման պրոցեսները:

Չորրորդ: Ավարտվում են տեղական արդյունաբերության բոլոր օբյեկտների ԿԱՀ-երի ստեղծման աշխատանքները կոլեկտիվ հաշվողական կենտրոնների օգնությամբ: Ավարտվում են ՃԿԱՀ-ի ինֆորմացիոն բանկի կազմավորման բոլոր աշխատանքները: Համապատասխան հետազոտումների և ԷՀՄ-ների ին-

ֆորմացիոն բեռնավորման հաշվարկների հիման վրա լուծվում է այն հարցը, թե արդյոք անհրաժե՞շտ է ՃԿԱՀ-ի ստրուկտուրայում ունենալ ավտոնոմ հաշվողական կենտրոն։

Այսպիսով, ճյուղային կառավարման ավտոմատացված համակարգերի ստեղծումը պահանջում է որոշ կապիտալ ներդրումներ։ Ինչպես տեղական արդյունաբերության մինիստրության, նույնպես և հանրապետական մյուս մինիստրությունների համար այդ ներդրումների չափերը զգալի են։ ՃԿԱՀ-ներ ստեղծելու մասին նախօրոք կազմված ու քննարկված կոնցեպցիաները հնարավորություն կտան կանխելու հնարավոր սխալները և խնայելու էական գումարներ։

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *ՍՄԿԿ XXIV համագումարի նյութերը, Երևան, 1971 թ.։*

2. С. А. Абдурахманов и др., Автоматизированные системы управления в народном хозяйстве СССР. М., 1972.

3. Автоматизированные системы управления. М., 1972.

4. Автоматизированные системы управления. Теория и методология, том 1 и 2. Под редакцией О. В. Козловой. М., 1972.

5. *Ա. Գ. Ադոյան, Կառավարման ավտոմատացված համակարգերը ժողովրդական տնտեսությունում, Երևան, 1974 թ.։*

6. Общеотраслевые руководящие и методические материалы по созданию автоматизированных систем управления предприятиями. М., 1971.

7. Отраслевые автоматизированные системы управления. Под ред. Н. П. Федоренко. М., 1973.

8. А. Егиазарян и С. Карапетян. Отрасль «Тысяча мелочей». Экономическая газета. 1975, № 2.

ՆՇԱՆԱՎՈՐ ՏԱՐԵԹՎԵՐ

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԻ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ ԸՆԴԴԵՄ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ

(ՑԻՄԵՐՎԱԼԴԻ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ 60-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ)

Ջ. Ս. ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ

I

*Վ*ԱԹՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ, 1915 թ. սեպտեմբերին, Շվեյցարիայի Բեռն քաղաքից ոչ հեռու գտնվող Ցիմերվալդ վայրում բացվեց միջազգային առաջին սոցիալիստական կոնֆերանսը։ Հեղափոխականների մի փոքրաթիվ խումբ ուղիներ էր փնտրում, ելք որոնում՝ կանխելու պատերազմական սպանդը։ Աշխատավոր մարդկանց արյունը հորդում էր իմպերիալիստական մագնատների, կապիտալիստների, միլիտարիստական կառավարությունների հանցավոր կամքով։ Աշխարհի վերաբաժանման, ժողովուրդների ստրկացման համար մահու և կենաց գոտեմարտի բռնված տերությունների երկու խմբերը պատերազմի հորձանուտն էին քաշել տասնյակ միլիոնավոր մարդկանց։

Ցիմերվալդի կոնֆերանսի մասնակիցները պրոլետարիատի պայքարն ընդդեմ պատերազմի կազմակերպելու կողմնակիցներն էին։

Կենտրոնում Վլադիմիր Իլյիչ Լենինն էր՝ համաշխարհային պրոլետարիատի ու նրա հեղափոխության հանճարեղ առաջնորդը, որը կոչ էր անում համաշխարհային պատերազմը վերածել քաղաքացիականի, տապալել կապիտալիստների իշխանությունը։ Նա մինչև վերջ հետևողականորեն մերկացրեց II Ինտերնացիոնալի սոցիալ-շովինիստների դավաճանությունը։ «Հայրենիքի պաշտպանության» դիրքերն անցած, բուրժուական կառավարություններում տեղեր ստացած, ռազմական փոխառությունների օգտին քվեարկած II Ինտերնացիոնալի պարագլուխները դավաճանել էին բանվոր դասակարգին, անցել բուրժուազիայի կողմը, տարվել նացիոնալիստական շմոլքով, քայքայել պրոլետարիատի համերաշխության և միասնության ճակատը, դարձել բանվոր դասակարգի թշնամիներ։

Անա այս պայմաններում բոլշևիկները, Վ. Ի. Լենինի գլխավորությամբ, հանդիսացան, ըստ էության, միակ կուսակցությունը, միակ կազմակերպությունը, որը մինչև վերջ, ամենայն հետևողականությամբ պայքարում էր հանուն պրոլետարական-ինտերնացիոնալիզմի, ընդդեմ պատերազմի, հանուն ժողովուրդների խաղաղության։

Թեև միջազգային սոցիալիստական կոնգրեսները (Շտուտգարտ— 1907 թ.,

կոպենհագեն— 1910 թ., Բազել— 1912 թ.) հակամիլիտարիստական, հակաիմպերիալիստական բանաձևեր էին ընդունել, բայց պատերազմը սկսվելուց հետո դրանք մոռացության էին մատնվել սոցիալ-դավաճանների կողմից: 1912 թ. Բազելում հանդիսավոր կերպով հայտարարվել էր, որ եվրոպական առաջիկա պատերազմը սոցիալիստները համարելու են «բոլոր կառավարությունների «հանցավոր» գործ»:

Պատերազմի սկզբին թեև միջազգային սոցիալիստական բյուրոն արտահայտվեց ընդդեմ պատերազմի, կոչ արեց ցույցեր կազմակերպել դրա դեմ, բայց II Ինտերնացիոնալն ընդհանուր առմամբ մխրճվեց սոցիալ-պատրիոտիզմի դավաճանական ճահիճը: Ֆրանսիական կառավարության կազմի մեջ առաջինը տեղ գրավեց Միլյերանը, այնուհետև «միլյերանիզմը» դարձավ համընդհանուր երևույթ: Միլիտարիզմի դեմ մղվող պայքարի անզիջում մարտիկ Ժան Ժորեսն սպանվեց: Ֆրանսիայի պառլամենտի սոցիալիստական ֆրակցիան քվեարկեց ռազմական փոխառությունների օգտին: Ռուս սոցիալ-շովինիստները միավորվեցին ամենահետադիմական շրջանների հետ: Դումայի ամբիոնից Պուրիշկևիչը, ուրախությունից շնչահեղձ, դրվատում էր Պլեխանովի օպորտունիստական գրքույկը:

Նույն պրոցեսը տեղի էր ունենում Գերմանիայում, Անգլիայում և այլուր: Բուրժուական նացիոնալիզմը հաղթանակել էր II Ինտերնացիոնալի կուսակցություններում: Առավել անհաշտ, հետևողական տարրերը ծառս եղան սոցիալ-հայրենասիրության, սոցիալիստական իդեալները ոտնահարողների դեմ: Կազմավորվեց երկու ուղղություն, երկու հոսանք՝ մեծաթիվ, հսկայական ռեֆորմիստական, համաձայնողական մեծամասնությունը, որն ընդառաջում էր բուրժուազիային, և փոքրաթիվ՝ անհաշտ, զուտ դասակարգային, պրոլետարական չափանիշներով ղեկավարվող փոքրամասնությունը: Սկսվել էր պառակտման շրջանը: Դրությունը շտկելու գործն իրենց ձեռքը վերցրին ձախ ուժերը, այսպես կոչված՝ «ցիմմերվալդականները», որոնք հավատարիմ էին մնում սոցիալիզմի և պրոլետարիատի շահերին:

Այդ պատմական պահը Վ. Ի. Լենինի կուսակցության առջև դրեց չափից ավելի դժվարին և պատասխանատու խնդիր՝ միջազգային պրոլետարական շարժումը դուրս բերել փակուղուց: Արդեն պատերազմի սկզբին Վ. Ի. Լենինի թեզիսների հիման վրա կազմվեց ՌՍԴԲԿ Կենտկոմի Մանիֆեստը, որը ոչ միայն հրապարակվեց ռուսերեն, այլև թարգմանվեց և տարածվեց եվրոպական լեզուներով: Մանիֆեստը կոչ էր անում ստեղծել նոր, օպորտունիզմից զերծ Ինտերնացիոնալ: Կուսակցության Կենտկոմը և բոլշևիկների արտասահմանյան սեկցիաները եռանդուն գործունեություն ծավալեցին սոցիալիստ-ինտերնացիոնալիստների ուժերը միավորելու համար:

Վ. Ի. Լենինն ապացուցում էր, որ պատերազմը իմպերիալիզմի ծնունդն էր, որ պատերազմը ստրկատերերի պատերազմ էր ստրկության պահպանման ու ամրապնդման, գաղութների վերաբաժանման համար, օտար ազգերին կեղեքելու «իրավունքի», մեծապետական կապիտալի արտոնությունների ու մոնոպոլիաների համար: Այդ պատճառով էլ պատերազմող երկու խմբի կողմից «հայրենիքի պաշտպանության» մասին ճառերը խաբեություն էին բուրժուազիայի կողմից: Հեղափոխության առաջնորդը հանդես էր գալիս խաղաղության վերացական քարոզի դեմ, պացիֆիզմը համարում էր բանվոր դասակարգին մոլորեցնելու ձևերից մեկը: Միակ ելքը իմպերիալիստական պատերազմից հեղափոխական պայքարն էր կապիտալիզմի տապալման համար, հանուն սոցիալիզմի:

Հիրավի, տիտանական էր Լենինի ծավալած գործունեությունը Շվեյցարիայում: Նա հետևում էր եվրոպական սոցիալ-դեմոկրատիայի գործողություններին, կապեր հաստատում հակապատերազմական դիրքորոշում ունեցող ձախ ուժերի հետ, նամակագրությամբ և կենդանի կապերով ձգտում ամրապնդել ճակատն ընդդեմ շովինիզմի, ընդդեմ բանվոր դասակարգի գործի դավաճանների: Բոլշևիկների, ձախերի ջանքերով էր, որ Ցիմերվալդին նախորդեցին կանանց և երիտասարդական միջազգային կոնֆերանսները: Այս ֆո-

րումներում արդեն դրսևորվեցին երկու աշխարհայեցողություն, պատերազմի և Ինտերնացիոնալի խնդիրների երկու գնահատական, պրոլետարական կուսակցությունների երկու տակտիկա:

Սոցիալիստական կուսակցություններում սահմանազատման պրոցեսը հեղափոխական և օպորտունիստական թևերի միջև արհեստականորեն արգելակում էին ցենտրիստները: Նրանց գործունեության նշանաբանը դարձավ խաղաղության մասին պացիֆիստական լոզունգը: Խաղաղության լոզունգը կաուցկիականները փորձում էին իրականացնել ոչ թե հեղափոխական մեթոդներով, այլ իմպերիալիստական կառավարություններին ներկայացվող խնդրագրերով, դիմումներով: Կառավարող շրջանները բոլորովին չէին քաշվում այդ կարգի «խաղաղության պրոպագանդայից», որը չէր խանգարում շարունակելու պատերազմը «մինչև հաղթական ավարտ»:

Բոլշևիկները ձախ սոցիալիստներին համախմբում էին պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի և հեղափոխական պայքարի դրոշի ներքո: Մեծ էր այդ գործում լենինյան «Սոցիալ-դեմոկրատ» թերթի դերը: Հետևողականորեն միասնության ձգտելով ձախ ինտերնացիոնալիստների հետ՝ Վ. Ի. Լենինը միաժամանակ թույլ չէր տալիս թեկուզ փոքր չափով նահանջել հեղափոխական մարքսիզմից: Կոնֆերանսի նախօրյակին նա թե՛ կազմակերպական, թե՛ տեսական-քաղաքական հսկայական աշխատանք ծավալեց: Առաջնորդի ջանքերով 1915 թ. օգոստոսին լույս տեսավ «Կոմունիստ» ամսագրի առաջին համարը, որին մասնակցում էին տարբեր երկրների ձախ սոցիալիստ հեղինակներ: Ամսագրում լույս տեսան Լենինի երեք հոդվածներ, այդ թվում «II Ինտերնացիոնալի կրախը»: 1915 թ. հունիսի կեսերին գրված այս կարևոր հոդվածում ընդգծվում էր, որ II Ինտերնացիոնալի կրախի տակ պետք է հասկանալ ոչ թե գործի ձևական կողմը, այսինքն՝ ոչ թե կռվող երկրների սոցիալիստական կուսակցությունների միջև կապերի ժամանակավոր ընդհատում: Այսպիսի բացատրությունը ձեռնտու էր օպորտունիստներին: Ինտերնացիոնալի կրախն իրականում նշանակում էր սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունների մեծամասնության նենգ դավաճանությունն իրենց իսկ հանդիսավոր հայտարարություններին, որոնք նրանք արել էին մինչպատերազմյան կոնգրեսներում:

1915 թ. հուլիս-օգոստոսին Լենինը գրեց իր Սոցիալիզմն ու պատերազմը բրոշյուրը, որը հրատարակվեց «Սոցիալ-դեմոկրատի» խմբագրության կողմից: Այս աշխատանքի գլխավոր նպատակն էր ձախ սոցիալիստներին ծանոթացնել պատերազմի հարցում բոլշևիկյան կուսակցության դիրքորոշմանը: Բրոշյուրը լույս տեսավ 1915 թ. սեպտեմբերին՝ գերմաներեն, և բաժանվեց սոցիալիստների Ցիմերվալդի կոնֆերանսի պատվիրակներին:

Այն հարցին, թե «ի՞նչ է սոցիալ-շովինիզմը», Վ. Ի. Լենինը պատասխանել է. «Սոցիալ-շովինիզմը տվյալ պատերազմում «հայրենիքի պաշտպանության» գաղափարի պաշտպանությունն է: Այս գաղափարից այնուհետև բխում է պատերազմի ժամանակ հրաժարումը դասակարգային պայքարից, հօգուտ ռազմական վարկերի քվեարկումը և այլն: Իրականում սոցիալ-շովինիստները վարում են հակապրոլետարական, բուրժուական քաղաքականություն, որովհետև իրոք նրանք պաշտպանում են ոչ թե «հայրենիքի պաշտպանությունը» օտարազգի ճնշման դեմ պայքարելու իմաստով, այլ այս կամ այն «մեծ» տերությունների «իրավունքը»՝ թալանելու գաղութները և ճնշելու օտար ժողովուրդները» (Երկեր, հ. 21, էջ 388—389):

Վ. Ի. Լենինը բացահայտում էր սոցիալ-շովինիստների խաբեությունն այն մասին, թե իբր պատերազմը մղվում է փոքր ազգերի ազատության ու գոյության պաշտպանության համար, ցույց էր տալիս, որ դա լիակատար դավաճանություն է սոցիալիստական համոզմունքներին և 1912 թվականին պատերազմի մասին Բազելի միջազգային սոցիալիստական կոնֆերանսում միաձայն ընդունված Մանիֆեստին:

Դեռևս 1914 թ. Լուգանոյում իտալական և շվեյցարական սոցիալիստների հրավիրած կոնֆերանսում հակապատերազմական միավորման փորձ արվեց: Սակայն միայն 1915 թ. կեսերին, երբ Եվրոպայի պատերազմող երկրներում

քաղաքական խնդիրների լուրջ բարդացման հետևանքով ստեղծվեց հեղափոխական իրադրություն, հաջողվեց ստեղծել այդպիսի միավորում՝ «Ցիմերվալդյան ձախը»:

II

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԸ Ցիմերվալդում (Շվեյցարիա) կայացավ 1915 թվականի սեպտեմբերի 5—8-ը: Դա պատերազմի ժամանակ ինտերնացիոնալիստների առաջին կոնֆերանսն էր: Նրան մասնակցում էր 38 պատվիրակ 11 երկրներից (Ռուսաստան, Լեհաստան, Իտալիա, Բուլղարիա, Ռումինիա, Գերմանիա, Ֆրանսիա, Շվեյցարիա, Հոլանդիա, Շվեդիա, Նորվեգիա): Կոնֆերանսում պայքար ծավալվեց հեղափոխական ինտերնացիոնալիստների և ցենտրիստական ու կիսացենտրիստական մեծամասնության միջև:

Կոնֆերանսում հստակորեն դրսևորվեց երկու ուղղություն: Առաջինը՝ կիսակաուցկիական աջ թևը, կազմված գերմանական պատվիրակության մեծամասնությունից, իտալականի մի մասից, շվեյցարական, լեհական և ռուսական (էսեռներ, մենշևիկներ, բունդական) պատվիրակություններից: Այսպես կոչված ցիմերվալդյան կենտրոնը (5—6 պատվիրակ՝ Գրիմի և Տրոցկու գլխավորությամբ), խուսելով որոշ զիջումներ անելով ձախերին, մեծամասնությամբ պաշտպանում էր աջ թևին:

Ցիմերվալդի մեծամասնության ցենտրիստական և կիսացենտրիստական պատվիրակներին դեմհանդիման կանգնած էր ինտերնացիոնալիստների, հեղափոխական մարքսիստների խումբը. ՌՍԴԲԿ Կենտկոմի ներկայացուցիչ՝ Լենինը, լատիշական սոցիալ-դեմոկրատների կողմից Բերզինը, լեհ պատվիրակ Ռադեկը, գերմանացի՝ Բորխարդտը, շվեյցարացի՝ Պլատտենը, շվեդացի՝ Խեգլունդը և նորվեգացի՝ Ներմանը:

Հիմնական գաղափարական պայքարը կոնֆերանսում ծավալվեց հեղափոխական ձախ թևի և տատանվող, համարյա կաուցկիական աջ թևի միջև:

Կոնֆերանսը բացեց շվեյցարացի Գրիմը, հիշատակելով, որ նրա նպատակը նոր Ինտերնացիոնալի ստեղծումը չէ: Նրա կարծիքով, կոնֆերանսի գլխավոր խնդիրն էր՝ կոչեր հրապարակել հանուն խաղաղության և այդ նպատակով ստեղծել գործողությունների կենտրոն:

Հաստատված օրակարգի հարցերից կարևորագույններն էին՝ հաղորդումներ առանձին երկրների դրության մասին, պրոլետարիատի պայքարը խաղաղության համար, կենտրոնի ստեղծումը, այսինքն՝ ինտերնացիոնալ սոցիալիստական հանձնաժողովի ընտրությունը:

Այնուհետև ընթերցվեց Կարլ Լիբկնեխտի նամակը (գրված սեպտեմբերի 3-ին) կոնֆերանսի պատվիրակներին: Այդ նամակում նա հռչակում էր. «Քաղաքացիական պատերազմ, այլ ոչ թե քաղաքացիական խաղաղություն»: Լիբկնեխտը կոչ էր անում բարձր պահել պրոլետարիատի միջազգային համերաշխության դրոշը: «Նոր ինտերնացիոնալը կվերածնվի,— գրում էր նա,— այն կարող է վերածնվել հնի փլատակների վրա, նոր, առավել ամուր հիմքի վրա»: Լիբկնեխտի նամակին տալով բարձր գնահատական, Լենինը բացականչեց. «Քաղաքացիական պատերա՜զմ— դա հոյակա՜պ է» («Пролет. революция», 1929, № 7 (90), стр. 142):

Պատվիրակները լսեցին Շվեդիայի և Նորվեգիայի սոցիալ-դեմոկրատական երիտասարդական միության դեկլարացիան, որտեղ ասված էր, որ «խաղաղության կարելի է հասնել միայն... քաղաքացիական խաղաղությունը քաղաքացիական պատերազմով փոխարինելով»:

Աքսելրոդը, հանդես գալով մենշևիկների անունից, հայտարարում էր, որ Անտանտի ռազմական հաղթանակը բարիք կլիներ ամբողջ մարդկության համար:

Հիմնական խնդիրը պրոլետարիատի կողմից հանուն խաղաղության մղվող պայքարի հարցն էր: Քննարկման ընթացքում ձախերը մտցրին բանաձևի և

Մանիֆեստի իրենց նախագծերը, որոնք բացահայտում էին համաշխարհային պատերազմի իմպերիալիստական բնույթը, վճռականորեն դատապարտում սոցիալ-շովինիզմը և բանվորներին կոչ էին անում քաղաքացիական պատերազմի միջոցով նվաճել քաղաքական իշխանությունը: Աջ մեծամասնությունը մերժեց երկու փաստաթուղթն էլ և առաջարկեց սահմանափակվել դատարկահնչյուն պացիֆիստական հայտարարությամբ: Հանդես գալով ձախերի բանաձևի և Մանիֆեստի դեմ՝ Լեդեբուրը հայտարարում էր. «Մենք հավաքվել ենք այստեղ... ոչ այն բանի համար, որպեսզի ստեղծենք III Ինտերնացիոնալ... Լենինի բանաձևը անընդունելի է»:

Վ. Ի. Լենինը ձախերի անունից պահանջում էր կոնկրետացնել քաղաքական լոզունգները, ցույց տալիս, որ պատերազմի սարսափներից փրկվելու միակ ուղին սոցիալիզմի համար մղվող հեղափոխական պայքարի ուղին է: Ձախերի Մանիֆեստի նախագծում հետևողականորեն անցկացվում էր հեղափոխական տեսակետ իմպերիալիստական պատերազմի պայմաններում: Այնտեղ գլխավոր պայման էր հռչակվում հեղափոխական միջոցներով կապիտալիստական կառավարությունների տապալումը, որը հնարավորություն կտար վերջակետ դնելու պատերազմներին, մեկ ժողովրդի շահագործմանը մյուսի կողմից և այլն:

Նախագիծը նշում էր, որ այս նպատակին հասնելու առաջին միջոցը ռազմական փոխառությունների օգտին քվեարկելուց հրաժարվելն է, մինիստրություններից սոցիալիստների դուրս գալը: Հանձնաժողովում բուռն վեճեր եղան: Լենինը ձախերի միակ ներկայացուցիչն էր հանձնաժողովում և ցուցաբերում էր ճկուն մոտեցում՝ ընդունվող փաստաթուղթը հեղափոխական ոգով բարելավելու համար: Նա պահանջում էր հատուկ կետ մտցնել ռազմական փոխառությունների դեմ քվեարկելու մասին: Սակայն դրան ուլտիմատիվ կերպով դիմադրեց Լեդեբուրը: Ձախերի համառ պնդմամբ կոնֆերանսն արձանագրեց, որ պրոլետարիատի ելույթը խաղաղության օգտին չի սպառվում նրանով, որ նրա ներկայացուցիչները հանդես են գալիս հակապատերազմական կոչերով: Միայն պրոլետարական ուժերի համատեղ գործողություններով է հնարավոր նվաճել այն ազդեցությունը, որը կստիպի տիրապետող դասակարգերին դադարեցնել ժողովուրդների հրեշավոր սպանդը:

Հանձնաժողովի աշխատանքի ավարտից հետո, սեպտեմբերի 8-ին պատվիրակները նորից հավաքվեցին պլենար նիստի: Գրիմն ընթերցեց Մանիֆեստի գերմաներեն տեքստը: Լենինն անհրաժեշտ համարեց հայտարարել, որ Մանիֆեստը չի բավարարում հեղափոխական մարքսիզմի սկզբունքներին: Այս նպատակով Լենինի և ընկերների անունից հրապարակվեց ցիմերվալդյան ձախի հայտարարությունը: Այնտեղ ասված էր, որ Մանիֆեստը լիովին չի բավարարում իրենց, քանի որ չի պարունակում պատերազմի դեմ պայքարի միջոցների հստակ բնորոշում, այնտեղ չի բնորոշվում ու դատապարտվում օպորտունիզմը: Լենինն ասում էր, որ քվերակում են Մանիֆեստի օգտին, որովհետև նրա վրա նայում են որպես պայքարի կոչի և այդ պայքարում ուզում են ձեռք-ձեռքի ընթանալ Ինտերնացիոնալի մնացած մասերի հետ:

Ցիմերվալդի կոնֆերանսը, բնականաբար, չլուծեց շատ հարցեր, և սոցիալիստ-ինտերնացիոնալիստների միավորումը հեղափոխական մարքսիզմի պլատֆորմի վրա ավարտուն լինելուց շատ հեռու էր: Հեղափոխական ինտերնացիոնալիստների բլոկը ցենտրիստական մեծամասնության հետ Ցիմերվալդում կազմավորվեց որպես երկու սկզբունքային տարբեր ուղղությունների ժամանակավոր միավորում, որոնք չդադարեցրին պայքարը միմյանց դեմ:

Կոնֆերանսն ընդունեց կոմպրոմիսային Մանիֆեստ (տե՛ս Первая циммервальдская конференция. Официальные документы. Петроград, стр. 18—23), որը թեև շատ բանով չէր բավարարում ցիմերվալդյան ձախի գաղափարական պլատֆորմին, ընդհանուր առմամբ պատասխանում էր միջազգային պրոլետարիատին իմպերիալիզմի և պատերազմի դեմ պայքարի հանելու խնդրին, քանի որ ընդունում էր պատերազմի իմպերիալիստական բնույթը և ցույց էր տալիս (ճիշտ է՝ ոչ հստակ արտահայտություններով) հայրենի-

քի պաշտպանության լոզունգի ստահոդությունը և II Ինտերնացիոնալի պարագլուխների դավաճանությունը: Ձախերը քվեարկեցին Մանիֆեստի օգտին, քանի որ այն մի քայլ առաջ էր օպորտունիզմի դեմ պայքարելու, նրանից կապերը խզելու ու պառակտվելու իմաստով, միաժամանակ շեշտելով, որ այնտեղ կոչ չի արվում կապիտալիզմը խորտակելու մասին: Կոնֆերանսի արդյունքներից ամենակարևորը Լենինը համարեց ձախ ուժերի համախմբման փաստը:

Հիրավի, Վ. Ի. Լենինին հաջողվեց իր շուրջը համախմբել միջազգային սոցիալիստական շարժման ձախ ուժերին, հանդես գալ սեփական տակտիկայով, գլխավոր Մանիֆեստում անցկացնել մի շարք հիմնական գաղափարներ, մասնակցել ինտերնացիոնալ սոցիալիստական հանձնաժողովին, այսինքն՝ փաստորեն նոր միջազգային սոցիալիստական բյուրոյի ստեղծմանը, այն Մանիֆեստի հիման վրա, որն ուղղակիորեն դատապարտում էր հնի տակտիկան: «Հարկ կա՞ր արդյոք, որ մեր Կենտրոնական կոմիտեն ստորագրեր անհետևողականությամբ և երկչոտությամբ տառապող այդ Մանիֆեստը: Մենք կարծում ենք՝ այո»,— գրում էր Վ. Ի. Լենինը: Եվ այնուհետև. «Փաստ է, որ այդ Մանիֆեստը մի քայլ առաջ է անում դեպի իսկական պայքարը օպորտունիզմի դեմ, դեպի կապերի խզումն ու պառակտումը նրա հետ: Աղանդավորություն կլիներ հրաժարվել գերմանացիների, ֆրանսիացիների, շվեդների, նորվեգացիների, շվեյցարացիների փոքրամասնության հետ միասին այդ մի քայլ առաջ անելուց, երբ մենք պահպանում ենք լիակատար ազատություն և լիակատար հնարավորություն քննադատելու անհետևողականությունը և ավելի շատ բանի հասնելու» (տե՛ս Երկեր, հ. 21, էջ 491—492):

Կոնֆերանսի խաղացած դերի ու նշանակության գնահատականը Վ. Ի. Լենինը տվել է «Ցիմմերվալդյան ձախի բանաձևի նախագիծը», «Առաջին քայլը», «Հեղափոխական մարքսիստները միջազգային սոցիալիստական կոնֆերանսում 5—8 սեպտեմբերի 1915 թ.» հոդվածներում: Վ. Ի. Լենինը ցույց է տալիս, որ բոլշևիկները, հաշվի առնելով Արևմուտքում ձախերի գաղափարական և կազմակերպչական թուլությունը, հանուն այն բանի, որպեսզի միջազգային պրոլետարիատի մոտ արթնացնեին հեղափոխական ոգին, մտան այդ ժամանակավոր բլոկի մեջ, որն իր սուր ծայրով ուղղված է սոցիալ-շովինիզմի դեմ: Հենց այն փաստը, որ Ցիմմերվալդի կոնֆերանսը հրավիրվեց Միջազգային սոցիալիստական բյուրոյի և կառուցկիական կենտրոնի կամքին և ցանկությանը հակառակ, ըստ էության, նշանակում էր պատերազմի հայտարարում II Ինտերնացիոնալին:

Ցիմմերվալդի ձախը, ըստ էության, հանդիսացավ ապագա III կոմունիստական Ինտերնացիոնալի նախապատրաստման առաջին քայլը: Ցիմմերվալդից հետո նոր փուլ սկսվեց Լենինի գլխավորությամբ միջազգային պրոլետարիատի հեղափոխական ուժերը միավորելու համար՝ ընդդեմ իմպերիալիստական պատերազմի:

Վ. Ի. Լենինի միջազգային հեղինակությունը մեծ չափով աճեց Ցիմմերվալդի կոնֆերանսից հետո: Նրա ազդեցությունը Ցիմմերվալդում այնքան մեծ էր, հիշում էր Ֆ. Պլատտենը, որ, չնայած ձախերի խմբի փոքրաթիվ լինելուն, նա, «անտարակույս իշխող ազդեցություն թողեց կոնֆերանսի որոշումների վրա» (տե՛ս Я. Г. Темкин, Ленин и международная социал-демократия, 1914—1917. М., 1968, стр. 245):

III

ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐՈՒՄ ՀԻՇԱՏԱԿՎԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ, հայ ժողովրդի ծանր վիճակի մասին: Այն պահից սկսած, երբ հայկական հարցը դարձավ միջազգային դիվանագիտության «հոգացողության առարկա», երբ այդ առթիվ ճառեր էին ասվում ամենուրեք, ամենից հետևողականը բոլշևիկներն էին հանդես գալիս հայ աշխատավոր ժողովրդի շահերի իրական պաշտպանությամբ, մերկացնում եվրոպական դիվանագիտության և ցարիզմի ծրագրերը Հայաստանի նկատմամբ: «Երկրորդ Ինտերնացիոնալի կրախը» հոդվածում, որ

գրվել է 1915 թ. մայիս-հունիսին, Վ. Ի. Լենինը, քննադատելով սոցիալ-շովինիզմի գլխավոր տեսաբաններից մեկին՝ Պլեխանովին, ցույց էր տալիս, որ պատերազմին նախորդած տնտեսական և դիվանագիտական պատմության երեսուն տարիները գաղութների հափշտակման, օտար երկրների կողոպուտի, մրցակցին դուրս մղելու համար պատերազմող տերությունների երկու խմբերի քաղաքականության գլխավոր առանցքն էին:

Վ. Ի. Լենինն ընդգծում էր, որ Պլեխանովը լռության է մատնում ռուս սոցիալիստների կողմից իմպերիալիստական ծրագրերի (այդ թվում նաև Հայաստանի նկատմամբ) մերկացումն ու քննադատությունը (Երկեր, հ. 21, էջ 268):

«Հեղափոխական պրոլետարիատը և ազգերի ինքնորոշման իրավունքը» հոդվածում, 1915 թ. հոկտեմբերին Վ. Ի. Լենինը ամենախիստ քննադատության էր ենթարկում Պարաբելլումի՝ Կարլ Ռադեկի սխալ դիրքորոշումը ազգերի ինքնորոշման իրավունքի հարցում: Ըստ Ռադեկի, գրում էր Լենինը, «այժմ բոլոր ազգային հարցերը՝ էլզաս-լոթարինգիականը, հայկականը և այլն՝ իմպերիալիզմի հարցեր են,— որ կապիտալը գերաճել է ազգային պետությունների շրջանակներից,— որ չի կարելի «պատմության անիվը ետ դարձնել» դեպի ազգային պետությունների իր դարն ապրած իդեալը և այլն:

Տեսնենք, ճի՞շտ են արդյոք Պարաբելլումի դատողությունները» (Երկեր, հ. 21, էջ 516): Վ. Ի. Լենինն ապացուցում է, որ «Մենք պետք է սոցիալիզմի համար մղվող հեղափոխական պայքարը կապակցենք հեղափոխական ծրագրի հետ՝ ազգային հարցում» (նույն տեղը, էջ 517), ցույց տալիս Կ. Ռադեկի տեսակետի սխալականությունը:

Վ. Ի. Լենինը գտնում էր, որ չպետք է զարգացած Անգլիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան շփոթել Արևելքի, Ասիայի ազատագրության համար պայքարող երկրների ու ժողովուրդների հետ: Նա խնդիր էր դնում «պայքարել մեծապետական ազգերի սոցիալ-շովինիզմի դեմ, որոնք այժմ իմպերիալիստական պատերազմ են մղում ազգերի կեղեքումն ամրապնդելու համար և որոնք կեղեքում են աշխարհի ազգերի մեծամասնությանն ու երկրագնդի բնակչության մեծամասնությանը,— հենց այդ տեսակետը պետք է վճռական, գլխավոր, հիմնական լինի սոցիալ-դեմոկրատների ազգային ծրագրում» (նույն տեղը, էջ 521):

Պատերազմն իմպերիալիստական էր: Բայց Վ. Ի. Լենինը չէր ժխտում պատերազմի որոշ մասնակիցների կամ նրանով շահագրգռված որոշ երկրների, ժողովուրդների համար բուրժուա-առաջադիմական, ազգային-ազատագրական նկրտումների առկայությունը: Նա գտնում էր, որ «այժմյան պատերազմի մասնակիցների ինչ-որ հարյուրերորդականի համար պատերազմը բուրժուական ազատագրական շարժման «քաղաքականության շարունակությունն է» (նույն տեղը, էջ 292): Վ. Ի. Լենինը ազատագրական պատերազմը տաճկական (թուրքական) բարբարոսական բռնակալության դեմ համարում էր առաջադիմական, օգտակար մարդկության զարգացման շահերի տեսակետից (տե՛ս նույն տեղը, էջ 379):

«Ցիմմերվալդյան ձախի բանաձևի նախագիծը» հոդվածում Վ. Ի. Լենինը նշում էր. «Եվ ներկայումս, եթե Եվրոպայի արևելքում կամ գաղութներում ծագեր ճնշված ազգերի պատերազմ իրենց կեղեքողների, մեծ տերությունների դեմ, սոցիալիստների համակրանքն ամբողջությամբ կլիներ կեղեքվածների կողմը» (նույն տեղը, էջ 438—439): Իսկ հայ ժողովուրդը կեղեքված էր թուրքական մեծապետական նացիոնալիզմի կողմից: Նա պայքարում էր իր գոյության, ազգային համախմբման և հայրենիք ունենալու համար: Ահա թե ինչու նրա արդարացի մաքառումներն արժանանում էին բոլշևիկների՝ հայ ժողովրդի ամենահետևողական բարեկամների, նրա դատի նվիրված պաշտպանների համակրանքին ու պաշտպանությանը:

Ցիմմերվալդի կոնֆերանսում ընդունված երկու փաստաթղթերում, որ ստորագրել էր Վ. Ի. Լենինը, սոցիալիստներն իրենց համակրանքն էին արտահայտում հայ ժողովրդի նկատմամբ, որի վիճակը կրիտիկական դարձավ հենց իմպերիալիստական պատերազմի հետևանքով:

«Միջազգային սոցիալիստական կոնֆերանսը Ցիմերվալդում իր ամենախոր համակրանքն է արտահայտում պատերազմի բազմաթիվ զոհերին, լեհ և բելգիական ժողովուրդներին, հետապնդվող հրեական և հայկական ազգերին, բոլոր այն միլիոնավոր մարդկային էակներին, որոնք տառապում են անսահման աղետներից, որոնք ստիպված են ենթարկվել չլված սարսափների»,— ասված է համակրանքի բանաձևում, որ կոնֆերանսի մասնակիցներն ընդունել էին միաձայն կերպով (տե՛ս Первая циммервальдская конференция. Официальные документы, стр. 16):

Կոնֆերանսի ընդունած մանիֆեստում, որն ուղղված էր Եվրոպայի պրոլետարիատին, արձանագրված էր. «Տնտեսապես հետամնաց կամ քաղաքականապես թույլ ազգերը սորկական կախման մեջ են ընկնում մեծ տերություններից, որոնք ձգտում են այս պատերազմում արյամբ և երկաթով իրենց շահերին համապատասխան նորից վերաձևել Եվրոպայի քարտեզը: Ամբողջ շարք ժողովուրդների և երկրների, ինչպես Բելգիան, Լեհաստանը, Բալկանյան պետությունները, Հայաստանը, սպառնում է առուծախի առարկա դառնալու ճակատագիր կոմպենսացիաների խաղում և աննեքսիայի ենթարկվելու ամբողջությամբ կամ մաս-մաս» (Նույն տեղը, էջ 18): Այս ձևակերպումները ճշտությամբ իրականացան հետպատերազմյան իմպերիալիստական դիվանագիտության սարքած խաղերի ժամանակ, երբ Արևմուտքի պլանների իրականացման մեջ հայկական հարցը օգտագործվեց միայն որպես մանր դրամ: Իմպերիալիզմի պարագլուխները ինչպես բոլոր փոքր ազգերի, այնպես և հայ ժողովրդի թշնամիներն էին, բայց երբեք հովանավորներ, որպիսի դեր ստանձնել էին խաբեության համար:

Ցիմերվալդյան երկրորդ կոնֆերանսը, որ տեղի ունեցավ Կինտալ գյուղում (Շվեյցարիա), 1916 թ. ապրիլի 24—30-ը իր ընդունած բանաձևերից մեկում նորից արձանագրեց. «Իրադարձությունները ցույց տվին, որ ոչ մի ճնշված ազգ չի կարող ազատագրություն և անկախություն սպասել ո՛չ իմպերիալիստական պետությունների, ո՛չ իմպերիալիստական պատերազմի կողմից: Ինչպես ցուցադրում է Բալկանյան պետությունների օրինակը և առանձնապես Սերբիայի ու Հայաստանի ողբերգական ճակատագիրը, փոքր պետությունները և ճնշված ազգերը լոկ շախմատային ֆիգուրաներ են մեծ տերությունների իմպերիալիստական խաղում, և աշխատավոր ժողովրդական զանգվածները նման պատերազմի ժամանակ ծառայում են որպես հասարակ միջոց, իսկ պատերազմից հետո կմատուցվեն կապիտալիստական բաղձանքների զոհասեղանին (Циммервальдская и Кинтальская конференции. С предисловием проф. В. В. Святловского, Л.-М., 1924, стр. 53—54):

Պատմության մեջ առաջին անգամ բոլշևիկների, Վ. Ի. Լենինի գլխավորած Սովետական Ռուսաստանի կառավարությունը ճանաչեց հայ ժողովրդի իրավունքը՝ ունենալու իր պետականությունը, իր ինքնուրույնությունը: «Թուրքահայաստանի մասին» դեկրետում արտացոլված է հայ ժողովրդի կենսական շահերի ռեալ պաշտպանության գաղափարը, որը խաթարվեց թուրքական հրոսակների և նրանց ջրաղացին ջուր լցրած անդրկովկասյան հակահեղափոխության մեղքով:

Ի հեճուկս թուրքական ջարդարարության, իմպերիալիստական տերությունների խաբեությունների, այսօր Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունը գոյություն ունի, ծաղկում և բարգավաճում է շնորհիվ լենինյան գաղափարների կենսագործման, շնորհիվ ժողովուրդների ինտերնացիոնալ բարեկամության և ռուս մեծ ժողովրդի օգնության:

IV

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ, որ Մարքսն ու Էնգելսը հռչակեցին միջազգային բանվորական շարժման արշալույսին, լիակատար մարմնավորվեց բոլշևիկյան կուսակցության տեսության և պրակտիկայում: Վ. Ի. Լենինը ոչ միայն փրկեց պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի պատիվն ու արժանապատվությունը, այլև ժողովուրդներին

պատասխան տվեց ամենակենսաթրթիռ հարցի շուրջ՝ ինչպե՞ս վերջ դնել համաշխարհային պատերազմին: Եվ երբ, Մարքսի խոսքերով ասած, գաղափարները տիրապետելով մասսաներին, դարձան հսկայական նյութական ուժ, Ռուսաստանում բռնկեց փետրվարյան հեղափոխությունը: Իմպերիալիստական պատերազմը քաղաքացիականի վերածելու լենինյան լոզունգը սկսեց իրականանալ: Փետրվարյան հեղափոխությունը դարձավ Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության նախերգանքը, ցույց տալով երկրագնդի բոլոր ժողովուրդներին խաղաղության և ազատության միակ ճշմարիտ ուղին:

1917 թ. Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության հաղթանակից անմիջապես հետո Վ. Ի. Լենինը հաշտության, խաղաղության մասին իր դեկրետով դիմեց պատերազմող բոլոր պետություններին, բոլոր կառավարություններին: Պայմանն էր՝ ոչ մի անեքսիա, ոչ մի կոնտրիբուցիա: Սա հենց հեղափոխական հերքումն էր սոցիալ-շովինիզմի, սոցիալ-դեմոկրատական այն օպորտունիստ պարագլուխների դավաճանական գործունեության, որը քիչ չնպաստեց պատերազմի բոցերի մեջ միլիոնավոր մարդկանց ողջակիզմանը:

Բոլշևիկների կուսակցությունը գործով էր ապացուցում, որ խաղաղության միակ հետևողական պաշտպանը, պատերազմի միակ հետևողական հակառակորդը հեղափոխական դրոշի տակ համախմբված պրոլետարիատն է:

Հավանաբար տակավին այն ժամանակ խաղաղության մասին լենինյան կոչը մերժած բուրժուական աշխարհի պարագլուխները կարծում էին, որ հաշտության և խաղաղության, խաղաղ գոյակցության մեջ շահագրգռված է միակողմանիորեն միայն սոցիալիզմի երկիրը, սովետների երկիրը: Սա նշանակում էր, որ հակառակ կողմը ընտրում էր պատերազմը, հրեշավոր արյունահեղությունը, որ փոքր պատերազմը ձեռնտու էր իմպերիալիզմին: Մեր ժողովուրդն իրոք ծանոթ է այդ քաղաքականության տրամաբանությանը, իր կրծքով են մղելով տասնչորս պետությունների ինտերվենցիան, ծանոթ է սովին, ֆաշիստական հորդաների բարբարոսությանը, բլոկադային ու բոյկոտին, որ իրականացնում էին կապիտալիստները սոցիալիզմի երկրի նկատմամբ:

Սովետական ժողովուրդը կոմունիստների կուսակցության գլխավորությամբ հաղթանակով դուրս եկավ կապիտալիստական աշխարհի հարուցած բոլոր փորձություններից: Սովետական երկիրը հաղթանակ-հաղթանակի ետևից արձանագրեց մարդկային գործունեության բոլոր բնագավառներում, դարձավ տնտեսապես հզոր, բարոյա-քաղաքական տեսակետից ամրակուռ, խաղաղության պատվարն ամբողջ աշխարհում:

Բոլշևիկյան կուսակցության այն տարիներին կուտակած փորձը, տեսական-քաղաքական ժառանգությունը մեր օրերում ունի կարևոր նշանակություն: Պատերազմի, խաղաղության և հեղափոխության հարցերը այսօր էլ գտնվում են աշխարհի բոլոր մարքս-լենինյան կուսակցությունների ուշադրության կենտրոնում, դրանք ներկայիս ամենաայրող պրոբլեմներն են:

Ստեղծագործորեն զարգացնելով մարքսիզմ-լենինիզմը, պատմական նոր իրադրության պայմաններում ՍՄԿԿ-ն, հավատարիմ իր ինտերնացիոնալ պարտքին, հետևողական պայքար է մղում միջազգային կոմունիստական և բանվորական շարժման միասնության համար, ընդդեմ բոլոր տեսակի ռևիզիոնիստների, օպորտունիստների:

Եվ այսօր մեր հակառակորդներն անգամ ընդունում են խաղաղության համար պայքարի գործում սովետների երկրի մեծագույն դերը, որ միջազգային «լարվածության թուլացում» արտահայտությունն իր սկիզբն առել է Մոսկվայում: Հիրավի, միջազգային լարվածության թուլացման, նոր ահեղ պատերազմի կանխման քաղաքականության իրականացնողները կոմունիստներն են, Վ. Ի. Լենինի հետևողական աշակերտները, նրա գաղափարների հետևորդները: Միջազգային լարվածության թուլացումը օբյեկտիվ, օրինաչափ և համաշխարհային զարգացման տրամաբանությամբ պայմանավորված պրոցես է: Այն չէր կարող այսպիսի ընթացք ունենալ, եթե համաշխարհային ասպարեզում ուժերի փոխհարաբերությունն արմատապես չփոխվեր հօգուտ սոցիալիզմի, եթե Սովետական Միությունը մյուս սոցիալիստական երկրների հետ միասին այդքան

հետևողականորեն և սկզբունքայնորեն իրականացնեին խաղաղության պաշտպանության, ժողովուրդների ազատության և անվտանգության, նրանց ազգային անկախության և սոցիալական առաջադիմության արտաքին քաղաքական կուրս։ Հիրավի, սովետական մարդիկ հպարտ են, որ այսօր լենինյան կուսակցությունն է հանդես գալիս խաղաղության գործի պաշտպանության ջահակրի դերում, որ ՍՄԿԿ XXIV համագումարի հռչակած խաղաղության ծրագիրն արդեն տվել է իր պտուղները։

Վերջին ժամանակներն առանձնապես խոստումնալից և արգասավոր էին Եվրոպայում, ինչպես և ամբողջ աշխարհում խաղաղության գործի պաշտպանության, ժողովուրդների անվտանգությունն ապահովելու համար։ «Սոյուզ—Ապոլոն» տիեզերական աննախընթաց ծրագրի հաջող իրականացումը ոչ միայն ուրախալի և աչքի ընկնող հաջողություն է տիեզերքի գիտական ուսումնասիրության ասպարեզում։ Այս ակտը խորհրդանշում է խաղաղ գոյակցության հնարավորությունը, խորհրդանշում է համագործակցության անհրաժեշտությունը ի բարօրություն մարդկության։

Հելսինկիի ավարտական ակտը, Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության ապահովման նպատակով ամիսների ու տարիների բանակցությունների հաջող ամփոփումը, որը նշանավորում է էական քայլ եվրոպական մայրցամաքը կայուն խաղաղության և փոխշահավետ, զարգացող կապերի գոտի վերածելու ճանապարհին, նշանակում է, որ խաղաղության, ժողովուրդների համագործակցության, քաղաքական տարբեր սիստեմների խաղաղ գոյակցության քաղաքականությունը, հիրավի, տալիս է իր օգտակար արդյունքները։

Եվ սա այն Եվրոպան է, որը դարերի ընթացքում եղել է ռազմական բախումների, երկու համաշխարհային պատերազմների աղբյուրը։ Այս Եվրոպան մեր աչքերի առջև վերածվում է խաղաղության, անվտանգության և համագործակցության ռեգիոնի։ Հելսինկիում բարձր մակարդակի հանդիպումը ապոթեոզն է այն պայքարի, որ սառը պատերազմի դեմ, հանուն համագործակցության և խաղաղ մրցության մղում էին Եվրոպայի կոմունիստները, առաջադեմ բոլոր ուժերը, ձգտելով կանխել համաշխարհային աղետը։

Դա հենց ՍՄԿԿ Կենտկոմի լենինյան քաղաքականության հաղթանակն է, բոլշևիկյան կուսակցության գործունեության տասնյակ տարիների կուտակած բազմահարուստ փորձի, հետևողականության, սկզբունքայնության, ժողովուրդների գործին անսահման նվիրվածության հաղթանակը։ Ոչ մի կուսակցություն այդպիսի հետևողականությամբ չի պայքարել ժողովուրդների իրական երջանկության և խաղաղության համար, ինչպես Լենինի կուսակցությունը՝ սկսած իր հիմնադրումից մինչև մեր օրերը։ Ժողովուրդներն այսօր հավատում են, որ միջազգային խաղաղ համագործակցությունը ռեալ է, որ այն արդեն իրականանում է։

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԿԸ

ՄԱՐԴՈՒ ՀՄԱՅՔԸ

ԼԵՎՈՆ ԱՆԱՆՅԱՆ

ԼԵՌՆԱՇԽԱՐՀԻ ՔՄԱՀԱՃ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ անձրևը մի առանձին անակնկալ չէ։ Բայց և օդերևութաբան պետք չէ լինել՝ հասկանալու, որ այսպիսի հորդ, խոշորակաթիլ տեղատարափը հղի է հեղեղով։ Մարդիկ պաշարել են կոլտնտեսության գրասենյակի լուսամուտները, մտախոհ նայում են ջրեղեն քարգահին և դատողություններ անում— լա՞վ է, թե՝ վատ այսքան խոնավությունը հողին ու ծառին։

— Միայն թե չափը չանցնի...

Ու «չափը չանցավ». անձրևը դադարում է, Մեղրու ավանային պուրակում մթնշաղն օծվում է սլացիկ չինարիների և ակացիայի թաց բույրով, հուշիկ սոսափում են երկվորյակ սոճիները։

— Բավական թարմացանք, չէ՞, սկսենք՝ մինչև բոլորը հավաքվեն,— երկարուկ սրահում մեղմ հնչում է պրոպագանդիստի բասը։

Ձայնն այնքա՜ն կայտառ է, որ ես ակնհայտ զարմանքով եմ նայում Պավել Առստամյանին։ Եվ իմ տարակույսը լուրջ հիմքեր ունի, քանի որ լավ ծանոթ եմ նրա օրվա ռեժիմին։ Առավոտից վեց ժամ անընդմեջ ոտքի վրա, ապա ստուգողական գրավոր ֆիզիկայից։ Հետո արդյունքների ամփոփում (կարմրելու առիթ չկար), ժամը հինգին՝ տուն, կնոջ հետ կիսելու առտնին հոգսերը, հետո շուկա, գրադարան...

Իսկ հիմա՞... Հիմա կանգնել է աշխարհի քաղաքական քարտեզի առջև այնպիսի անհավատալի աշխույժով, կարծես օրը նոր է բացվել։ Ինչքա՜ն եռանդ է պետք, նաև նվիրում արդեն հիսունը բոլորած մի մարդու՝ այս ամենն անելու և հոգնած չերևալու համար։

Կանգնել է Պավել Առստամյանը, համակրելի ու լրջախոհ, և այժմ իր մասին չէ, որ հոգում է։ Գիտական կոմունիզմի հիմունքներն ուսումնասիրող սեմինարի կոմունիստ-ունկնդիրներից յուրաքանչյուրին նա հիանալի ճանաչում է։ Ո՛չ միայն անուն-ազգանունով, մասնագիտությամբ, պատրաստականությամբ... Տեսել է նրանց գործի մեջ, ուրախության ու տխրության պահերին։ Շատերն իր նախկին աշակերտներն են։ Երևի՛ հոգեբան չեն դառնում, հոգեբան ծնվում են։ Իսկ Առստամյանը շատ է կարևորում հոգեբանական գործոնը։ Նա լավ է ուսումնասիրել լսարանի այսպես կոչված «սոցիալական դիմանկարը»։ Եվ որքան մոտիկից են ճանաչում միմյանց, այնքան ավելի վստահում, հավատում են իրար, այնքան դիպուկ ու շահեկան են դառնում պրոպագանդիստի խոսքն ու խորհուրդը։

Գիտական նորույթների հաղորդում. սա պարապմունքի անբաժան մասն է։ Շուտով կհավաքվեն և ուշացածները, իսկ մինչ այդ անհրաժեշտ է ցրել հոգնությունը, որն անխուսափելի է, երբ ունկնդիրները արշալույսի հետ արթնացող և բարկ արևի տակ աշխատող հողի մշակներն են։ «Դարի կառույցը»— այսպես է վերնագրված այն պլակատը, որ Առստամյանը վաղօրոք պատրաստել և փակցրել է պատին. ԲԱՄ-ի մակետն է։ Նախ փոքր-ինչ վարանոտ, ապա վստահ ու անկաշկանդ նա խոսում է մայրուղու ժողովրդատնտեսական վիթխարի նշանակության, դրա մասշտաբների մասին։ Ցուցափայտը շարժվում է պլակատի վրայով։ Թվեր, փաստեր, հետաքրքրական, երբեմն բանավիճային եզրահանգումներ։ Ներկաները ակտիվ արձագանքում են, լրացնում. անհնար է անտարբեր մնալ, երբ խոսքն այդպիսի կառույցի մասին է։

Առստամյանի հաղորդած ամեն մի նորույթ, լինի դա Սովետական Միությունում ավտոտրանսպորտի զարգացման հեռանկարների, բնության պահպանությանը նվիրված ՄԱԿ-ի նոր որոշման, շշերից պարարտանյութ ստանալու, թե լազերային մկրատների մասին,— կոլտնտեսականներն ունկնդրում են մեծ հետաքրքրությամբ։ Այսպիսի ակտիվ լսարան ես չեմ տեսել։ Եվ ակամա հիշում եմ Մ. Ի. Կալինինի խորհուրդը պրոպագանդիստներին. պարապմունքը պետք է վարել այնպես, որ մարդիկ վիճեն ո՛չ թե ձևականորեն, այլ ըստ էության...

Այսքան ծավալուն եմ ներկայացնում պարապմունքի մուտքը, քանի որ այստեղ ես դրսևորվեցին սեմինարը վարելու Առստամյանի յուրօրինակ ոճը, ուրույն, ուսանելի մեթոդը։ Եվ այս ամենն այնպես նրբորեն է շաղկապված քաղաքականությանը, որ դժվար է զատորոշել՝ որտեղ է սկսվում գիտականը, որտեղ՝ քաղաքականը։

— Եվ այսպես արդեն քսաներեք տարի,— ասում է Մեղրու կոլտնտեսության կուսկազմակերպության քարտուղար **ԵԳՈՐ ԲԱԲԱՅԱՆԸ**։— Քսաներեք տարին ինքնին մի կյանք է, իսկ այնպիսի մարդու համար, ինչպիսին Պավել Առստամյանն է, ժամանակը կրկնակի իմաստ ունի։ Այնպես ենք վարժվել աշխատելու նրա եղանակին, որ դժվարանում եմ ասել, թե հատկապես ո՛րն է նրա դասախոսությունների հմայքը։ Պարապմունքներին սիրով են հաճախում նույնիսկ նրանք, ովքեր ընդգրկված չեն սեմինարում։ Մի՛ք մոռանա, որ մեր տնտեսության տարածքը սփռված է մերձարևադարձայինից մինչև ալպյան գոտի։ Բայց ամեն ամսի 15-ին՝ սեմինարի օրը, ունկնդիրները պարտաճանաչորեն ներկայանում են։

Կոլտնտեսության նվաճումներում կա նաև Պավել Առստամյանի վաստակը. չի եղել մի թեմա, որ ուսումնասիրելիս՝ պրոպագանդիստը չշաղկապի տնտեսության կոնկրետ խնդիրներին ու հոգսերին, չբարձրացնի հուզող հարցեր։ Պարապմունքներից մեկի ընթացքում, երբ խոսք բացվեց առաջավոր փորձն ընդօրինակելու մասին, Առստամյանը վկայակոչեց Լեռնային Ղարաբաղի Մարտունու շրջանի Ճարտարի կոլտնտեսությունը։ Տեղնուտեղը ծնվեց մտահղացումը։ Իսկ ինչո՞ւ, իսկապես, անձամբ չտեսնել այդ ամենը։ Շատ չանցած՝ մենք Ճարտարում էինք։ Տուն բերեցինք խաղողի վազի տեղական սորտեր։ Նոր բարեկամների օրինակով վերակազմեցինք արտադրությունը. կրճատեցինք մեկ բրիգադա, մեքենայացրինք գոմերից աղբահանումը և այլն։

Այնուհետև մեզ այցելեց Ճարտարի գլխավոր գյուղատնտեսը։ Ծանոթացավ գործերի վիճակին, դեղձի կորիզներ տարավ։ Այժմ այնտեղ մի քանի հեկտարի վրա խշշում են դեղձենու մատղաշ տնկիները։ Եվ, թերևս, քչերն են հիշում, որ այդ հիանալի նախաձեռնության հեղինակը մեր պրոպագանդիստն է։ Այդպիսին է Առստամյանը՝ հոգատար, սրտացավ ու մտերիմ. հաճախ չես էլ գիտակցում, որ իմացածիդ համար նրան ես պարտական։

ԹՐՋՎԱԾ, ՓՈՔՐ-ԻՆՉ ՇՓՈԹԱՀԱՐ, ներս են ընկնում ուշացածները. մեկը՝ դաշտերից, մեկը՝ այգիներից, մեկը՝ ֆերմայից...

— Դե՛, ինչ, սկսե՞նք,— հայացքը սահեցնելով մարդաշատ սրահով՝ ասում է պրոպագանդիստը։— Այսօր, ինչպես գիտեք, ամփոփում ենք մեր սովորածը։

Այո՛, ես հայտնվել եմ ամփոփիչ պարապմունքին և գիտեմ, որ Առստամյանի համար նախանձելի իրավիճակ չէ։ Չէ՛ որ այժմ և՛ պրոպագանդիստի, և՛ ունկնդիրների պատասխանատու հաշվետվությունն է կազմակերպության առջև՝ ուսումնական տարում տված-ստացած գիտելիքների, նաև այն մասին, թե ինչպես են դրանք շաղկապվել կոլեկտիվի հրատապ խնդիրների լուծմանը։

Ամփոփիչ պարապմունքը, ասես, խմբային վրույց լինի, որի ընթացքում յուրաքանչյուրը, իր համար աննկատ, ստուգարք է հանձնում։ Շոշափվում է նաև «Դասակարգերը և նրանց փոխհարաբերությունները» թեման։ Անասնաբույծ Ռազմիկ Թևոսյանը բնութագրում է դասակարգերի տեղն ու դերը սոցիալիստական հասարակության մեջ։ «Ամբողջ մարդկության առաջին արտադրողական ուժը բանվորն է, աշխատավորը»,— շեշտում է նա Վ. Ի. Լենինի խոսքերը, ապա հանգամանալի վերլուծում բանվոր դասակարգի, կոլտնտեսային գյուղացիության և մեր մտավորականության ծագման ու հետագա զարգացման փուլերը, նշում դասակարգային տարբերությունների հաղթահարման ուղիները։ Ջնայած կոնսպեկտի առկայությանը, Ռազմիկը հազվադեպ է դիմում գրառումներին, նրա ելույթից պարզ երևում է, որ փաստարկները տսկ դասագրքային չեն (իսկ դասագրքերը, Առստամյանի պահանջով, կոլտնտեսությունն անվճար տվել է ունկնդիրներին), օգտվել է սկզբնաղբյուրներից, լրջորեն նախապատրաստվել։

Հաշվապահ Զարիկ Հայրապետյանը խոսում է պետական ու կոոպերատիվ-կոլտնտեսային սեփականությունների մերձեցման, իսկ այնուհետև մի միասնական համաժողովրդական սեփականության մեջ միաձուլման հնարավորության մասին։ Իբրև կոոպերատիվ-կոլտնտեսային սեփականության համայնացման աստիճանի ընդլայնում, նա նշեց նաև կոլտնտեսությունների խոշորացումը, միջկոլտնտեսային կապերի աճը, պետական սեփականության զարգացումը։ Կոմունիստական բաշխման սկզբունքներին էր նվիրված բրիգադավար Վարդան Բաղդասարյանի ելույթը։

Պարապմունքն ընթանում է անշտապ, ամեն մի հարց քննարկվում է բազմակողմանի։ Մեղրու շրջանը բավական հարուստ նյութեր է տալիս գյուղի և քաղաքի միջև էական տարբերությունների հաղթահարման, սոցիալիստական սեփականության երկու ձևերի մերձեցման, աշխատավորության ինտերնացիոնալ դաստիարակության և կուսակցության ծրագրային այլ խնդիրների հստակ պարզաբանման համար։ Եվ երբ ունկնդիրներն այդ առթիվ արտահայտում էին իրենց տեսակետները, իսկ պրոպագանդիստը հմուտ ռեժիսորի նման մշակում և լրացնում էր ամեն մի «միզանսցեն», ես հասկացա, թե որքա՛ն ճշգրիտ է այն ինֆորմացիան, որ վերցրել էի մամուլից և կուսակցության շրջկոմում։

...Պավել Առստամյանը մեր լավագույն պրոպագանդիստներից է։ Նրա պարապմունքներն անցնում են գաղափարա-տեսական բարձր մակարդակով, կոլեկտիվի խնդիրներին սերտորեն կապված։

...Պրոպագանդիստը կարողացել է հետաքրքրասիրություն հարուցել տեսական հարցերի նկատմամբ, ունկնդիրների մեջ սերմանել քաղաքական գրականությունն ինքնուրույն մշակելու ճաշակ։

...Պրոպագանդիստ Առստամյանը պարապմունքին նախապատրաստվում է՝ ուսումնասիրելով տվյալ թեմայի վերաբերյալ սկզբնաղբյուրները, ...տետրում որոշ մեջբերումներ անում մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկներից, հավաքում խոսուն թվեր և փաստեր, ...օգտագործում պարբերական մամուլը:

...Ո՛չ միայն հմուտ մանկավարժ է Պավել Առստամյանը, այլև ակտիվ քաղաքացի և գործունյա պրոպագանդիստ: Նրա ունկնդիրները բարեկամացել են գրքի հետ:

...Պրոպագանդիստ Առստամյանը խոսում է անկաշկանդ ու պատկերավոր, արծարծում թեմաներ, որոնք հուզում են ունկնդիրներին: Ե՛վ ասելիքը գիտե, և՛ ասելաձևը գրավիչ է: Զուր չէ, որ նրա լուսանկարը զարդարում է լավագույն պրոպագանդիստների պատվո տախտակը:

ՀԻՐԱՎԻ, ԱՌՍՏԱՄՅԱՆԸ ՎԱՍՏԱԿԵԼ է նման պարտավորեցնող համբավը: Այս սեմինարն էլ վկայում է և՛ նրա խորագիտակությունը, և՛ ամեն որոշակի իրադրության կուսակցության առաջնահերթ խնդիրներին շաղկապելու նրա հմտությունը:

Գյուղացու դատողությունը կոնկրետ է: Տեսականի ոլորտներում անգամ նա իր հոգսին ու ցավին դեղ է որոնում, փիլիսոփայական ամենաբարդ հարցերը զուգորդում իր տեսածի, զգացածի հետ: Իսկ սրտամոտ զրույցը հասկանալի է դարձնում ամենամշուշոտ պրոբլեմը, մղում ստեղծագործական ակտիվության: Ահա այս փոխըմբռնման, փոխհավատի մթնոլորտ ստեղծելու ունակությունն է նաև Առստամյանի արժանիքը:

Կոմունիստներն ամփոփում են շարվածը նույնպես: Առանձնապես կրքոտ է Լուսիկ Գալստյանի խոսքը: Շեշտելով մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքի մարդկանց միջև էական տարբերությունների հաղթահարման կարևորությունը, նա նշեց, որ գիտատեխնիկական առաջընթացը հետզհետե աշխատանքը դարձնում է ստեղծագործական, հրապուրիչ: Իսկ այդ հանգամանքը պահանջում է օրգանապես միաձուլել հասարակության անդամների և՛ մտավոր, և՛ ֆիզիկական ջանքերը: Այդ առնչությամբ ներկայումս կիրառվող տնտեսական ռեֆորմը ենթադրում է արտադրության բոլոր ենթամասերի և առանձին աշխատողների նախաձեռնություն՝ ներքևից վերև: Որևէ թերացումն ինքնին լուրջ արգելակ է այս ասպարեզում մեր նվաճումներն ամրապնդելու ճանապարհին:

— Երբ մեր կոլտնտեսությունը հիմնվեց, մեքենաներ չկային, ողջ աշխատանքը կատարվում էր ձեռքով: Որոշակիորեն սահմանազատված էին մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքները: Տարիների հետ փոփոխվեց մարդկանց սոցիալ-կուլտուրական նկարագիրը, տեխնիկան խթանեց գյուղատնտեսական արտադրության զարգացումը, սակայն դեռևս ցածր է տնտեսավարման կուլտուրան: Երեսունհինգ մարդ անասնապահության բնագավառում են, երբ կոլտնտեսության 18 տեղամասերում աշխատուժի մեծ պահանջ կա: Պետք է կթը մեքենայացնել և կոլտնտեսականներին փոխադրել այգիները: Չափազանց դանդաղ է անցնում խոտի բերքահավաքը: Այն, ինչ ձեռքով հասցնում ենք մեկ շաբաթում՝ մեքենայի համար մեկ օրվա գործ է:

Կոլտնտեսության նախագահ Վանիկ Աբրահամյանը տեղնուտեղը միջամտում է.

— Արդեն ծրագրվել են արտադրության տարբեր օղակները հիմնովին մեքենայացնելու միջոցառումներ:

Իսկ կազմակերպությունը ավանդույթ է դարձրել՝ խոստանում ես, պարտավոր ես կատարել, այլապես ո՞վ կհավատա խոստումներիդ: Իսկ խոսքը գործի վերածելու փաստեր՝ ինչքան ուզեք: Վերջին պարապմունքներից մեկում, երբ Առստամյանը պատմեց նեխող բակտերիաները գերձայնով ոչնչացնելու հնարավորության մասին, անասնապահները տրտնջացին, թե կաթն ամառանոցներից մինչև սպառողներին հասցնելը փչանում է: Պրոպագանդիստն առաջարկեց կա՛մ ձեռք բերել սև պլաստմասսայե միջնորմներով բիդոններ, կա՛մ ամանները փաթաթել սև ստվարաթղթով. այդ միջոցով կլանվում են ուլտրամանուշակագույն ճառագայթները, և կանխվում է մանրէների գոյացումը: Արդյունքն ակնհայտ էր:

Եվ վերստին հերթական այս պարապմունքն էլ հայտ է ներկայացնում իր գործունեության մասին: Խոսակցությունը, անշուշտ, բացահայտում է ունկնդիրների կայուն գիտելիքները, բարձրաձայն դատելու և սեփական տեսակետը հիմնավորելու ունակությունը: Նրանցից շատերը հասարակական ակտիվիստներ են, կազմակերպիչներ, արտադրության առաջամարտիկներ:

Երբ, ի վերջո, Առստամյանն ընդհանրացրեց պարապմունքի արդյունքները, ես հիշեցի նրա մի միտքը, որն ասես պրոպագանդիստի հավատամքն է. քաղպարապմունքը պետք է գաղափարապես հարստացնի և հասունացնի ունկնդիրներին, իսկ դա ղեկավարից պահանջում է մշտապես լինել «լավ մարզավիճակում», ստեղծագործական որոնումների մեջ: Իսկ Առստամյանի «մարզավիճակը» անառարկելի գերազանց էր:

— Այս անգամ կդիտենք «Տեխնիկական առաջընթացը գյուղական տնտեսությունում» դիաֆիլմը,— ասաց նա և մոտեցավ «ԼԵՏ»-ի ապարատին:

Ֆիլմը ուսանելի էր, համոզիչ, ներկայացնում էր արտադրության կոոպերացման արժանիքները: Պրոպագանդիստը կրկին բացատրում էր, զուգահեռներ անցկացնում իրենց տնտեսության հետ: Երբ պատին երևացին միջտնտեսային թռչնաբուծարանին վերաբերող կադրերը, ներկաները կրկին աշխուժացան. շրջկոմում պետք է հարց բարձրացնել մեզ մոտ ևս ստեղծելու նման մի կազմակերպություն, այլապես մեծ ծախսեր ենք անում, քիչ օգուտներ ստանում:

Պարապմունքն ավարտված է:

— Մենք բաժանվում ենք մինչև եկող ուսումնական տարի,— ասում է Պավել Առստամյանը:

Ինձ թվաց, թե ունկնդիրները տխրեցին այդ մի քանի ամսվա բաժանման համար: Թվաց նաև, որ միևնույն է, հաջորդ ամսվա 15-ին, նրանք՝ այս հողաբույր, արևախանձ, հոգսաշատ մարդիկ, կրկին կհավաքվեն տնտեսության տարբեր տեղամասերից: Կհավաքվեն աշխարհի քաղաքական քարտեզի մոտ՝ լսելու իրենց պրոպագանդիստի համոզիչ խոսքը, նրա հետ զրուցելու իրենց հոգսի ու բերկրանքի մասին, գիտական կոմունիզմի տեսական պրոբլեմներն անցկացնելու սեփական պատկերացումների, ընկալումների, ապրումների անմիջական պրիզմայով:

Եվ որովհետև ոչ ոք միտք չուներ տեղից շարժվելու, նայեցի ժամացույցիս. գիշերվա ժամը 23-ն անց էր քառորդ...

ՔԱՅԼՈՒՄ ԷՐ ՏԱՍՆՅՈԹԱՄՅԱ ՊԱՏԱՆԻՆ, ուսին՝ ուսապարկ: Ուսապարկում մոր արցունքով շաղախված հացի կապոցն էր, բանաստեղծությունների մի գրքույկ, սպիտակեղեն, աշակերտական տետրեր, որոնք հետո եռանկյունի ծալված նամակներ պիտի դառնային՝ նենգադավ մի եռհասցեով՝ պ ա տ ե ր ա զ մ: Ճանապարհը մինչև Եվլախ կայարան երկար էր, իսկ մտորելու շատ բան կար: Ահա ավարտել էր դպրոցը, և երբ պետք է փնտրեր իր ճանապարհն ու գնար իր գունեղ երազների հետքերով,— այնքան գունեղ, որքան միայն պատանին կարող է պատկերացնել,— փոխվեցին-խառնվեցին իր սերնդի իղձերի գույներն ու ճամփաները: Պատերազմը խուժել էր և լեռներով շրջափակված այս հեռավոր գյուղը, որ երկրագնդի մի պատառն էլ չես կոչի, ու տակնուվրա արել ամեն ինչ: Արդեն կռվում են հայրը՝ Ասլանը և եղբայրը՝ Սուրենը: Համադասարանցիները՝ 22 շրջանավարտներն էլ, որոշեցին կամավոր մեկնել ճակատ: Քայլում էր անփորձ ու երազող պատանին և դեռ չգիտեր...

ՊԱՎԵԼ ԱՌՍՏԱՄՅԱՆԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՎԵՐՀՈՒՇԻՑ. Եվ ոչ ոք չգիտեր, որ այդ ճանապարհը նշանակում է մոտ չորս տարի: Ո՛չ ես, ո՛չ ընկերներս չէինք պատկերացնում, թե ի՞նչ հրեշավոր է պատերազմ ասվածը, բայց գնում էինք սպանելու այն: Քսաներկուսից վերադարձանք չորսս, մյուսները դարձան պատին փակցված սևերիզ լուսանկար, սև թուղթ ու եղբայրական գերեզման: Պատերազմում զինվորը կռվում է, ես էլ առանձին սեր չունեմ պահելու ինձ նվիրված նյութերը, բայց անմոռանալի է, թե ինչպես էի խանդավառվել,

երբ ճակատային թերթում տպագրվեցին հետևյալ տողերը. «Կոմունիստներն ու կոմերիտականները հասել են մարտական ու քաղաքական պատրաստականության լավագույն արդյունքների: Արժանավորներից է և ընկ. Առստամյանը» և այլն: Խունացած այդ թղթի կտորը թանկ մասունքի պես եմ պահում. չէ՛ որ դա իմ առաջին մարտական մկրտության վավերաթուղթն է: Մասնակցեցի Բելոռուսիայի ազատագրմանը, հետո Արևելյան Պրուսիայի մարտերին՝ 44-րդ գվարդիական ականանետային բրիգադի կազմում, որպես ջոկի հրամանատար: Կուսակցության շարքերն ընդունվեցի 1944 թվականին, երբ մեր զորքերը պատրաստվում էին գրավել Քյոնիգսբերգը: Ահա կարծես ամենը:

ԱՌՍՏԱՄՅԱՆԸ ՉԻ ՊԱՏՄՈՒՄ, թե ինչպես է կռվել: Այդ մասին պետք է դատել նրա մարտական «ավարով»: Կարմիր աստղի, Փառքի երրորդ աստիճանի շքանշանները, բազմաթիվ մեդալներն ու շնորհակալագրերը այս առումով շատ են պերճախոս:

Զորացրվեց 1947-ին և իմացավ եղբոր զոհվելու լուրը: Սուրենը՝ ֆիզիկայի ֆակուլտետի ուսանողը, մնաց իր երազների կեսճանապարհին: Եվ Պավել Առստամյանը երդվեց գնալ եղբոր ընտրած ուղիով, ամենակարևորը՝ երբեք անտարբեր չլինել չարի ու բռնության հանդեպ: Խաղաղ օրերի ճամփաները նրան ուղեկցեցին Խ. Աբովյանի անվան հայկական մանկավարժական ինստիտուտ, ապա՝ ֆիզիկոս-մանկավարժը ինքնակամ հայտնվեց Մեղրու միջնակարգ դպրոցում: Հիմնավորվեց այստեղ, ամուսնացավ: Կինը՝ Լուսիկ Քամալյանը, շրջանի լավագույն ուսուցչուհիներից է, մայրենի լեզվի ու գրականության ազնիվ հրապույրներն է փոխանցում արդեն քանի՜ սերնդի: Իսկ նրանց հիանալի շառավիղները... Արամն այս տարի կավարտի պոլիտեխնիկականը, Արմենուհին բժշկական ինստիտուտի չորրորդ կուրսի ուսանողուհի է:

— 1831 ԹՎԱԿԱՆԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 29-ԻՆ Ֆարադեյը հայտնագործեց ֆիզիկայի կարևորագույն օրենքներից մեկը՝ էլեկտրամագնիսական ինդուկցիայի (մակածության) օրենքը:— Իններորդ դասարանում այսպես սկսեց նոր թեմայի հաղորդումը Պավել Առստամյանը:— Ո՛չ բոլոր հայտնագործությունների տարեթվերն են հայտնի, իսկ այս մեկի ամսաթիվն էլ գիտենք: Ահա և Ֆարադեյի փորձի մոդելը...

Նայում եմ դասարանին: Աշակերտներն այնպիսի՜ հափշտակությամբ են լսում ուսուցչին: Կարելի է վստահ ասել, որ այստեղ, ֆիզիկայի կաբինետում էլ նրանք յուրացնում են նոր թեման: Կաբինետին կից լաբորատորիան է, բոլոր սարքերի ու գործիքների պահոցը. դրանք անհրաժեշտ են փորձերի համար, փորձեր, որոնք գործնականորեն հաստատում են աշակերտների տեսական գիտելիքները, խորացնում նրանց իմացությունը: Այնտեղ կան և հարյուրից ավելի ինքնաշեն սարքեր, որոնց հեղինակները հենց իրենք՝ աշակերտներն են ու նրանց ուսուցիչը: Ուշագրավ է, որ Առստամյանն այդ սարքերին նվիրված զեկուցումով հանդես է եկել հանրապետական մանկավարժական ընթերցումների ժամանակ: Մեծ հետաքրքրություն է հարուցել նաև պինդ, հեղուկ և գազային մարմինների մոլեկուլների շարժումը ցուցադրող նրա պատրաստած մոդելը:

Ընդարձակ սեղանին ինդուկցիոն կոճեր են, զգայուն գալվանոմետր, մագնիսներ, հոսանքի մարտկոցներ: Գրատախտակին նկարելու փոխարեն, Առստամյանը համապատասխան գծագրերը ցուցադրում է էպիդիասկոպով: Չորս փորձ, երկու արդյունք— ամփոփում է նա, տալիս սահմանումը: Վերջում աշակերտները դիտում են կինոնկար, համոզվելու, որ մագնիսական դաշտի փոփոխությունը փոփոխական հոսանք է ծնում:

Թե որքան է արդյունավետ ուսուցման այդ մեթոդը, ես համոզվեցի, երբ աշակերտները պատմում էին հին դասը: Նրանք լավ էին պատկերացնում երևույթների ֆիզիկական իմաստը և, բնականաբար, նրանց պատասխանները տրամաբանական էին, հստակ: Առստամյանը շտկում էր լեզվական սխալները, օգնում ճիշտ վերարտադրելու թեման:

Կոմունիստ Պավել Առստամյանին բնորոշ է նախաձեռնությունը: Նա չի կարող ձեռքերը ծալած նստել, երբ երկրի մանկավարժական միտքը վիթխարի թռիչք է ապրում, երբ ծնվում և պրակտիկայում ստուգվում են բազում շահեկան տեսություններ: Իզուր չէ, որ նրա ծոցատետրում գրառված են Ա. Ս. Մակարենկոյի, Կ. Դ. Ուշինսկու, Յա. Ա. Կամենսկու, Վ. Ա. Սուխոմլինսկու ասույթներն ու մտքերը, որոնք նրա մանկավարժական գործունեության կողմնորոշիչներն են: «Ուսուցչի առաջնահերթ խնդիրն է՝ սաներին գրավել անձնական օրինակով». սա Կամենսկու պատգամն է, որ Առստամյանը սրբորեն կատարում է: Ահա ինչու մի առանձին սիրով է նա հիշում դպրոցի և Մեղրու կոլտնտեսության փոխօգնության արդյունքների մասին: Ա՛յն դպրոցի, որի նոր մասնաշենքի կառուցմանն իր դասարանի հետ խանդավառ մասնակցել է ինքը, և ա՛յն կոլտնտեսության, որի բերքահավաքը կազմակերպվում է ո՛չ առանց իր ու աշակերտների միջամտության: Բնական է, որ կուսկազմակերպության այս ձեռնարկումների ակտիվ նախանձախնդիրներից է Առստամյանը:

Մանկավարժական խորհրդի նիստերից մեկում Առստամյանն առաջարկեց անցկացնել առարկայական շաբաթներ: Փորձը հաջող էր, սակայն պարզվեց, որ մի շաբաթում անհնար է ֆիզիկայից կազմակերպել ծավալուն միջոցառումներ: Այս անգամ՝ տասնօրյակ. կոչ արեց նա: Արդյո՞ւնքը: Խնդրե՛մ.

Տասնօրյակի օրերին իններորդ դասարանցիների արտադրական էքսկուրսիան անցավ Ագարակի պղնձամոլիբդենային կոմբինատում: Նրանք ծանոթացան մոլիբդենի և պղնձի խտանյութերի ստացման տեխնոլոգիական պրոցեսներին, որոնք կապված են թրջման ֆիզիկական երևույթների հետ: Աշակերտներն իրենք կարդացին զեկուցումներ՝ նվիրված Ջորդանո Բրունոյի նահատակման 375-ամյակին, Ալբերտ Մակլեյոնի գիտական գործունեությանը, Երկրի բնական մոլորակին և այլ թեմաների: Նրանք եղան Մեղրու օդերևութաբանական կայանում: Հաջորդ օրը ութերորդցիներինն էր: Զեկուցումներ կարդացին նաև ուսուցիչները: Վեցերորդ դասարանցիները սնդիկային բարոմետրով չափեցին մթնոլորտային ճնշումը ավանում և այն համեմատեցին նորմալ ճնշման հետ: Դպրոցական ռադիոհանգույցով հաղորդվում էին ֆիզիկայից ու մաթեմատիկայից «5» և «2» ստացող աշակերտների անունները: Ցուցադրվեցին 30-ից ավելի ուսումնական ու գիտական ֆիլմեր, լույս ընծայվեցին պատի թերթեր...

ԱՌՍՏԱՄՅԱՆԸ ԱՎԱՆԴՈՒՄ Է ՆԱԵՎ ԱՍՏՂԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ: Ամեն տարի նա աշակերտներին հեռավոր էքսկուրսիայի է տանում Բյուրական, որպեսզի նրանք ճշտեն տեսական գիտելիքները, ծանոթանան աստղաֆիզիկայի նվաճումներին: Պատահական չէ, որ ակադեմիկոս Վ. Համբարձումյանի հանձնարարությամբ, աստղադիտարանի օպտիկա-մեխանիկական լաբորատորիան դպրոցին է նվիրել Դ. Դ. Մաքսուտովի սիստեմի «ԲԱՄ—1» տիպի 140 մմ տրամագծով մի աստղադիտակ: Անհանգիստ, որոնող մանկավարժն անընդհատ հարստացնում է իր «ստեղծագործական լաբորատորիան», լրացնում, ստուգում է իր մանկավարժական գիտելիքներն ու համոզմունքները:

Այսպիսի՛ն է Պավել Առստամյանը: Եթե գործն սկսել է, ուրեմն՝ հոգնություն չկա, ձանձրույթ չկա. պետք է մինչև վերջ հասցնի: Իսկ նոր նախաձեռնությունների ասպարեզ շատ ունի նա: «Գիտելիք» հանրապետական ընկերության Մեղրու մասնաճյուղի աթեիզմի բաժանմունքի վարիչն է և արժանացել է պատվոգրի՝ դասախոսական պրոպագանդային ակտիվորեն մասնակցելու, մեթոդա-կազմակերպական լայն գործունեության համար: Հպարտությամբ է կրում և այդ առթիվ ստացած հուշանվերը՝ ձեռքի ժամացույցը: Առստամյանը դպրոցի քաղինֆորմատորն է, ժողովրդական վերահսկողության խմբի ղեկավարը, կուսբյուրոյի քարտուղարի տեղակալը... Խոստովանենք՝ մի քիչ շատ է մեկ մարդու համար: Թերևս միայն իրեն է հայտնի, թե ի՛նչ է նշանակում ձեռնարկել այսքան գործի, այրվել այդ ամենի համար ու կրկին՝ շարժման մեջ, կրկին կլանված վաղվա հոգսով:

Թերթում եմ դպրոցի կուսժողովների արձանագրությունները, որոնք ինչ-որ չափով կոմունիստների գործունեության հայելին են: Եվ ի՛նչ հարց էլ քննարկ-

վել է՝ դասղեկների անելիքների, կարգապահության, դպրոցական հողամասի օգտագործման, շեֆական աշխատանքի, թե աշակերտների ռազմա-հայրենասիրական դաստիարակության մասին, Առստամյանի ելույթը կրքոտ է ու գործնական: Նրա խոսքը գործ է: Եթե թերությունների առջև աչք ես փակում, ուրեմն՝ հաշտվում ես դրանց գոյության հետ, իսկ Առստամյանն ուզում է անթերի տեսնել ուսումնական պրոցեսը:

Տարիներ առաջ նա վերջին զանգից առաջ հանձնարարեց իր շրջանավարտներին՝ գրել իրենց երազանքների ու ծրագրերի մասին: Անսովոր հանձնարարություն ֆիզիկայի ուսուցչի կողմից, բայց սաները գրեցին, ապա ծրարեցին «դպրոցական ամենաազնիվ շարադրությունը» (իրենց իսկ խոստովանությամբ), հանձնեցին դասղեկին: Տասը տարի անց նրանք կրկին հավաքվեցին նույն դասասենյակում, յուրաքանչյուրն զբաղեցրեց իր նստարանը, հնչեց զանգը: Ներս մտավ ընկեր Առստամյանը: Այս անգամ, սակայն, նա դաս չհարցրեց, բացեց ծրարները, և շունչը պահած դասարանը վերստին ապրեց իր պատանեկան իղձերի անուշ հեքիաթը...

Թե ինչ պատմեց ՀԵՐԲԵՐՏ ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆԸ. Ագարակի պղնձամոլիբդենային կոմբինատում մի շարք նորարարական առաջարկներ եմ արել, որոնց տնտեսական օգուտը մեծ է: Եվ միշտ առաջինը ուսուցչիս եմ հայտնում իմ հաջողությունների մասին. չէ որ նա է դրել այն հիմնապատերը, որոնց վրա ձևավորվել է մեր անհատականությունը: Ընկեր Առստամյանին մենք պարտական ենք մեզ երբեք չլքող այն զգացողության համար, թե ֆիզիկան լոկ չոր բանաձևեր ու օրենքներ չէ: Ընկեր Առստամյանը պարզ ու հասկանալի է ինչպես դասի ժամանակ, այնպես էլ դպրոցից դուրս: Հմուտ ու գիտակ իր գործին՝ նա փշրում է խորթության այն պատնեշը, որ երբեմն բարձրանում է աշակերտի և ուսուցչի միջև:

— Նրան այդպես են ճանաչում Մեղրիում,— ավելացնում է ծնողական կոմիտեի նախագահ ԲԵՆԻԿ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆԸ:— Ուզում եմ վերհիշել մի դեպք: Տղաս սովորում էր մի դասարանում, որն աչքի էր ընկնում անպարտաճանաչությամբ ու անկարգապահությամբ: Խնդրեցինք ընկեր Առստամյանին վերցնել դասղեկությունը: Նախ հրաժարվեց (իր դասարանն ուներ), հետո համաձայնեց. պայմանով, որ ծնողներս օգնենք իրեն: Խոստացանք: Տարեվերջին դասարանը դպրոցում ամենաօրինակելիներից էր: Միայն մենք գիտեինք, թե ի՛նչ ջանքերով Առստամյանը կարգի բերեց մեր «ըմբոստ» երեխաներին: Հաճախ մինչ ուշ երեկո շրջում էինք աշակերտների տները, օգնում, սովորեցնում: Փաստը եզակի չէ: Ես գիտեմ, որ այս տարի ևս Առստամյանի դասարանը շահել է միջդասարանային փոխանցիկ դրոշը:

ՊԱՎԵԼ ԱՌՍՏԱՄՅԱՆԸ ԱՅՆ ԵՐՋԱՆԻԿՆԵՐԻՑ է, ում կոչումն ու պարտականությունը ներդաշնակ են: Եվ այդ ներդաշնակ կյանքի արժանի գնահատականը նրա հարյուրավոր սաների երախտագետ սերն է, վաստակած մեծ հեղինակությունը... Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանը: Ամեն սեպտեմբեր գործելու և ստեղծելու ակտիվ լիցք է բերում նրան, հանձնարարությունները սրտով ու խղճով կատարելու հրճվանք:

Ահա ինչու, երբ տուն էի դառնում սեմինարից, մտածում էի, թե Առստամյանը ծնվել է քաղաշխատող դառնալու:

Երբ նրան տեսա իր հողամասում աշխատելիս, ինձ թվաց, թե այդ մարդը հողագործ է ծնվել:

Ֆիզիկայի դասը լսելիս, ինձ համակել էր մի միտք. եթե նման մի ուսուցիչ ունենայի, անպայման ֆիզիկոս կդառնայի:

Հանձին նրա ես տեսա կոմունիստին, պրոպագանդիստին, քաղաքացուն, մանկավարժին. այդ ամենն առանց ինքնահանդգստացման, առանց արտաքին փայլի: Տեսա սովետական մարդուն իր ուրույն նկարագրով, որի առանձնահատկությունը առինքնող հմայքն է— անկասպտելի, անկրկնելի...

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂԻ ԱՄԲԻՈՆ

ԱՊՐԵԼԱԿԵՐՊԻ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՄԱՆ ՈՒ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄԻ ՇՈՒՐՋ

Ա. Ս. ԱԴԻԲԵԿՅԱՆ

ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ԾԱՎԱԼՈՒՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ պրակտիկան, որի ընթացքում կոմունիստական հասարակության հիմքերն են արկանվում և նոր մարդը՝ կոմունիստական անձնավորությունն է ձևավորվում, մարքսիստ-սոցիոլոգների առջև խնդիր է դնում այդ պրոցեսի օրինաչափություններն ուսումնասիրել ամենայն խորությամբ:

Անձնավորության սոցիոլոգիային հատկապես հետաքրքրում են սոցիալիստական հասարակության անձի կոնկրետ պատմական հատկանշները և այն հանգամանքները, որոնք ազդում են նրա կոմունիստական հատկանիշների ու որակների ձևավորման վրա:

Սույն հոդվածում արծարծվում է անձի սոցիալական գործունեության և նրա արժույթային կողմնորոշման «ժամանակային ուղղության» հիպոթեզը, որը կարող է անձի ապրելակերպի գնահատման չափանիշը դառնալ, նրա իրագործման և սոցիալական ակտիվության առումով: Բացի այդ, հնարավոր է գտնել «ժամանակային ուղղության» կախվածությունը անձի տարիքային տարբեր ժամանակահատվածներից, որը և հնարավորություն կընձեռի վեր հանելու անձի ողջ կենսագործունեության և «ապրելակերպի» փոփոխությունների դինամիկան ու նրա հասարակական ակտիվությունը:

Հիպոթեզի արծարծման և հիմնավորման ընթացակարգը, որը վերաբերում է սոցիոլոգիական հետազոտությունների նախնական փուլին[1], նախատեսում է պրոբլեմի իմաստավորումը հիմնական հասկացությունների անալիզի միջոցով մարքսիստական ընդհանուր սոցիոլոգիական տեսության առումով:

«Հասարակություն» և «անձ» հասկացությունների վերլուծման մեր ելակետը պատմության մատերիալիստական ըմբռնումն է: «Նոր մատերիալիզմի տեսակետը,— գրում է Մարքսը,— մարդկային հասարակությունն է կամ հասարակականացած մարդկությունը»[2]: Անձ և հասարակություն հասկացությունների նույնությունն անկասկած է և կարելի է հաստատել հասարակության «մարդկային էության» և մարդու «հասարակական էության» երկմիասնությամբ: Պրոցեսուալ դիտարկման ժամանակ այդ երկմիասնությունը պատկերացվում է որպես մարդու հասարակական էության (հասարակական հարաբերությունների միասնության) զարգացման պրոցես և որպես մարդու հասարակական բուն էության զարգացման պատմություն: Եթե առաջին դեպքում ակնբախ են մարդու հասարակական հարաբերությունները և նրանց զարգացումը, ապա երկրորդ դեպքում՝ մարդն իր հասարակական հարաբերություններով և դրանց փոփոխմամբ:

Ուսումնասիրելով և հետազոտելով մարդկային ողջ պատմությունն իր հիմնական օրենքների բարդ ընթացքում, Կ. Մարքսը վարպետորեն բացահայտեց վերոհիշյալ երկու պրոցեսներին ներհատուկ հակասական օրինաչափու-

թյունները և միանգամայն նորովի վերլուծեց հասարակական կյանքի առաջընթացի շարժառիթներն ու նկրտումները։ Այդ պահից ի վեր հայտնի դարձավ, որ հասարակությունը արտադրական և դրանով պայմանավորված բոլոր հարաբերությունների ամբողջություն է, իսկ անձն այդ հարաբերությունների պերսոնիֆիկացիան, որևէ հանրության անդամի վրա։ Նման մոտեցման դեպքում արտադրաձևի զարգացումը պայմանավորում է հասարակության և անձի փոփոխումը։ Մարդն իր իսկ հասարակական հարաբերությունների զարգացման տեսանկյունից հետազոտում է, թե ինչպես են մարդիկ գիտակցել սեփական հարաբերությունների սահմանափակությունը, փոխել դրանք, միաժամանակ հարափոխելով նաև իրենց։ Այս դեպքում մարդու կամքը և նրա պահանջների գիտակցումը ընդունվում են որպես նրանց սոցիալ գործողությունների բնորոշիչ։

Նման մոտեցման դեպքում ի՞նչ տեսք ունեն հասարակությունը և անձը։

«Պատմությունը՝ ո չ ա յ լ ի ն չ է, քան իր նպատակները հետապնդող մարդու գործունեությունը»,— գրել է Մարքսը[3]։— Նա պատմական զարգացման պրոցեսը բնորոշում է իբրև «սերունդների հաջորդականություն, որոնցից ամեն մեկը օգտագործում է նյութերը, կապիտալները և արտադրաուժերը, որոնք ժառանգել է բոլոր նախորդ սերունդներից»[4]։ Բնական է, որ սերունդները ժառանգում են ինչպես նյութական, այնպես էլ հոգևոր կուլտուրան, այսինքն՝ նախորդ սերունդների նվաճումները։ Այդ կուլտուրան օգտագործելու համար սերունդներն անպայման պետք է ժառանգեն նաև այն հասարակական հարաբերությունները, որոնց հիման վրա ստեղծվել են նյութական և հոգևոր կուլտուրաները, բացի հեղափոխական իրավիճակից, երբ սերունդները ժխտում են հին արտադրահարաբերությունները և նոր հասարակարգ են հաստատում։ Այսպիսով, պատմական պրոցեսը կարելի է նկարագրել երեք հասկացությամբ. կուլտուրա, հաղորդաեղանակ և մարդկային սերունդ։

Կուլտուրա ասելով հասկանում ենք մարդու գործունեության արդյունքների ամբողջությունը, որի մեջ մարդն իրայնացնում է իր էությունը և այն ժառանգում հաջորդ սերնդին։ Հաղորդակցման պրոցեսը, ինչպես և դա ապահովող մեխանիզմները, լիովին կախված են հասարակական հարաբերություններից և առավել՝ արտադրաեղանակից։ Պատմության՝ որպես բնապատմական պրոցեսի մարքսյան սահմանումից բխում է երեք հիմնական հաղորդաձև՝ բնական, բնապատմական և պատմական։ Դասակարգային հասարակությունների «բնականության» մասին Ֆ. Էնգելսը նշել է. «Չնայած այն բանին, որ պատմության մեջ գործում են գիտակցող և նպատակավոր մարդիկ, անհամար անհատական ձգտումները և սոցիալ գործողությունների բախումները պատմությունը հանգեցնում են այնպիսի վիճակի, որը նման է գիտակցությունից զուրկ բնությանը»[5]։ Դրան հակառակ, «բոլոր նախկին շարժումներից կոմունիզմը տարբերվում է նրանով, որ ...առաջին անգամ բոլոր տարերայնորեն առաջացած նախադրյալները գիտակցաբար համարում է նախորդ սերունդների կերտվածք, զրկում է այդ նախադրյալները տարերայնությունից և դրանք ենթարկում միավորված անհատների իշխանությանը»[6]։

Այսպիսով, բնականաբար փոփոխվող կուլտուրաներում տեղի ունի հասարակական պրոցեսի սոցիալ-անգիտակից կառավարում, իսկ պատմականորեն զարգացող կուլտուրաներում՝ գիտակցական։ Առաջին տիպի օրինակ են, այսպես կոչված, «ավանդական» հասարակությունները, որոնք իրենց սերունդներին վերագրում են «ավանդական» կենսաձևեր, իսկ սերունդներն այդ կենսաձևերի իրացման պրոցեսում անգիտակցաբար դառնում են կուլտուրայի հաղորդողը։ Դրա շնորհիվ կուլտուրան հաղորդվում է անփոփոխ, իսկ նրանում կատարված փոփոխությունները կախում չունեն մարդկանց գիտակցությունից և կամքից, այլ միայն արտաքին, պատահական՝ բնական գործոններից։

Բոլոր դասակարգային հասարակությունների կուլտուրաները բնափոփոխ են, բացի կապիտալիզմի վրա հիմնված կուլտուրաներից. կապիտալիստական ֆորմացիայում առաջանում և զարգանում է պրոլետարիատը, որի կենսաձևերի օբյեկտիվ պայմանները թելադրում են նրան գիտակցաբար նոր հասարա-

կարգ կառուցել։ Իսկ կապիտալիստն իր հերթին ձգտում է անփոփոխ պահել իրեն ստեղծող պայմանները, ուստի և կապիտալիստական ֆորմացիայի կուլտուրան բնապատմական փոփոխվող տիպին է պատկանում։ Մինչ կոմունիզմ հաստատող սերունդները, բռնելով պատմական զարգացման ուղին, գիտակցաբար վերափոխում են նախորդ սերունդների կուլտուրան։ Կուլտուրական ժառանգության հանդեպ ցուցաբերած այս վերաբերմունքից բխում է հաղորդակցման երեք կողմ՝ քննադատականություն, հեղափոխականություն և հոգևոր ժառանգության յուրացում։ Հաղորդակցման մեխանիզմի առաջին կողմը սերունդներից պահանջում է կուլտուրական ժառանգության պատմական սահմանափակության քննադատական ըմբռնում. իսկ երկրորդը՝ հեղափոխականությունը՝ թելադրում է խորտակել այն ամենը, ինչ արգելակում է պատմական առաջընթացը։ Երրորդ կողմը պահանջում է նախորդ սերունդների նվաճումների պահպանումը և հավելումը։

Հաղորդակցվելով ժառանգվող կուլտուրային, այդ պրոցեսի շնորհիվ ամեն սերունդ յուրացնում է իր «մարդկային էությունը»։ Որքան բարձր է յուրացման մակարդակը, այնքան բարձր է նրա կուլտուրան, նրա անձնական սոցիալական արժույթը։ Բայց դասակարգային հասարակություններում յուրացումը կախված է հասարակության կառուցվածքից։ Ուստի, պրոլետարիատի պատմական նպատակը դասակարգային հարաբերությունների վերացումն է։ Գործելով իր պատմական նպատակի ու շահերի կենսագործման համար, յուրաքանչյուր սերունդ իր հասումներն իրայնացնում է մշակույթում, որի շնորհիվ հաջորդ սերունդները հնարավորություն են ունենում հաղորդակցվել դրան։ Այս իմաստով կուլտուրան հասարակական պայմանների ու հասումների կուտակիչի դեր է խաղում, որի հիման վրա հետագա սերունդները շարունակում են հաղորդակցման ընթացքը։ Ժառանգվող կուլտուրան, ըստ իր զարգացման մակարդակի, սահմանափակում է սերնդի հասարակական գործունեությունը, նրան վերագրելով որոշակի ապրելակերպ, կուլտուրական իդեալներ և ձգտումներ, նմանապես և դրանց իրացման եղանակ։

Հետևաբար, անձի պատմական դերը այն պայմանների զարգացումն է, որի բուն արգասիքն ինքն է, այսինքն՝ հաղորդակցվող կուլտուրայի հավելումը։

Այսպիսով, հասարակությունն իր կուլտուր-պատմական դրսևորումներով Մարդ-արարչի զարգացող գործունեության արգասիք է[7], որում առարկայացված են նրա թե՛ օբյեկտիվ հասումները և թե՛ սուբյեկտիվ մտահղացումները։ Անձը բնորոշվում է իր կենսաձևի միջոցով, այսինքն՝ ինչպես նրա օբյեկտիվ վիճակով, նույնպես և սուբյեկտիվ ձգտումներով։ Իսկ պատմությունն ամբողջովին ս ո ց ի ա լ - կ ո ւ լ տ ո ւ ր ա կ ա ն մի պրոցես է, որի մեջ սոցիալ համագործակցության շնորհիվ սերունդները հաղորդակցում են իրար մարդու նյութականացված էությունը՝ կուլտուրան։

Անձի կենսաձևի ուսումնասիրությունն արժեքավոր է այն առումով, որ նրա մեջ արտացոլվում են ո՛չ միայն նրա սոցիալական գործունեության հիմնական ձևերը, այլև սուբյեկտիվ հավակնությունները, այսինքն՝ անձի ներթաքուն հասարակական ակտիվությունը, որը նրան մղում է իրեն ծնող պայմանների փոփոխությանը։ Եթե հասարակական օբյեկտիվ պայմանները տարբեր դասակարգերի կամ խավերի անդամներին դնում են միանման հարաբերությունների մեջ, ապա այդ նույն դասակարգի անդամներն իրենց անհատական կենսաձևերում տարբեր են վ ե ր ա բ ե ր ո ւ մ այդ պայմաններին։ Վ. Ի. Լենինը նշում էր. «Այն ստրուկը, որը գիտակցում է իր ստրկական դրությունը և պայքարում նրա դեմ, հեղափոխական է։ Այն ստրուկը, որը չի գիտակցում իր ստրկությունը և իր գոյությունը քարշ է տալիս լուռ, անգիտակցական և անբարբառ ստրկական կյանքի մեջ, պարզապես ստրուկ է։ Այն ստրուկը, որի փսլինքը թափվում է, երբ ինքնագոհ նկարագրում է ստրկական կյանքի հրաշալիքներն ու հիանում բարի և լավ տիրոջով, ստրկամիտ է, ցածրոգի»[8]։ Մյուս կողմից, տարբեր դասակարգերի անդամներ կարող են ունենալ միևնույն կենսաձևեր կամ պատմա-կուլտուրական դեր։ Որպես օրինակ կարելի է բերել պրոլետարական հեղափոխական շարժման մեջ մտած բուրժուական և ուրիշ

խավերի պրոգրեսիվ ներկայացուցիչներին։ Ուրեմն, անձի պատմական արժույթը բացահայտելու համար բավական չէ նշել նրա դասակարգային պատկանելությունը, իսկ կենսաձևի սոցիալական արժույթը որոշելու համար, պահանջում է «լրացուցիչ չափանիշի» կիրառում։ Մարքսիզմի մեջ այդպիսի չափանիշի դեր է կատարում հասարակական պրոցեսի զարգացման ուղղությունը։ Տարբեր կենսաձևերը հարաբերակցելով այդ պրոցեսի ուղղության հետ, կարելի է որոշել, թե ո՛ր չափով է անձի գործունեությունը համընկնում այդ ուղղության հետ, այսինքն՝ գործունեության իրական կամ պատրանքային լինելը։ Բացի դրանից, կարևոր է նաև որոշել անձի ակտիվ կամ պասսիվ փորձերն այդ ընտրված կենսաձևերի իրականացման մեջ։ Չէ՞ որ հնարավոր է ակտիվորեն իրականացնել որոշ պատրանքային կենսաձև և հակառակը՝ պասսիվորեն ձգտել որոշ իրական նպատակի։ Հետևաբար, կենսաձևի գնահատումը հանգում է դրանց հարաբերակցմանը «իրական-պատրանքային» և «ակտիվ-պասսիվ» սանդղակների հետ։ Այս սանդղակների կառուցման հիմք կարող է ծառայել, ըստ մեր հիպոթեզի, «անձի սոցիալական զարգացման ժամանակային հեռանկարը» և «անձի դիրքորոշումը ժամանակի նկատմամբ». ըստ որում, Մարքսը նշել է, թե «ժամանակը մարդկության զարգացման տարածությունն է»[9]։

Հասարակություն, ինչպես և յուրաքանչյուր այլ օբյեկտի զարգացումը հնարավոր է ժամանակի ու տարածության մեջ։ Ուստի, մասնատելով արտադրության՝ որպես հասարակության սոցիալ օբյեկտի) գոյության և զարգացման պրոցեսի հիմք, Մարքսն այն մասնատում է երեք մոմենտների՝ նյութի, գործիքի և աշխատանքի, նշելով, որ նյութը և գործիքները ներկայացնում են ներկայում տեղի ունեցող արտադրության պրոցեսի նկատմամբ «անցյալ», իրայնացված աշխատանք[10]։ Իսկ պրոցեսն ինքը տեղի ունի մարդու՝ «կենդանի» աշխատանքի կրողի շնորհիվ, որն իր գործունեությամբ, կենդանի աշխատանքի ունակությամբ «անցյալ, իրայնացած» աշխատանքը ներդնում է նոր արդյունքի մեջ, բայց արդեն հավելված մեծությամբ, քանի որ այդ արդյունքի մեջ իրագործվում և իրայնանում է մարդու կենդանի աշխատանքը։ Այնուհետև Մարքսը (անցյալ, իրայնացած աշխատանքը» սահմանում է որպես «տարածության մեջ առկայող» աշխատանք, իսկ «կենդանի, իրայնացած աշխատանքը» որպես «ժամանակի մեջ հոսող» աշխատանքի[11]։

Կուլտուրան և նրա հաղորդաձևը, ինչպես նշեցինք, վերջին հաշվով պայմանավորված է արտադրաեղանակով և այս առումով կուլտուրան «անցած աշխատանքի իրայնացում է», այսինքն՝ որպես սոցիալական տարածություն։ Իսկ սերնդի գործունեությունը «սոցիալական ժամանակում» է ընթանում։

Հասարակական զարգացման չափանիշը Մարքսը համարում էր տնտեսված աշխատաժամանակի մեծությունը։ «Աշխատաժամանակի տնտեսումը համազոր է ազատ ժամանակի, այսինքն, անհատի լիակատար զարգացման ժամանակի մեծացմանը, որն ինքը, իր հերթին, որպես մեծագույն արտադրաուժ, հակազդում է աշխատանքի արտադրաուժին։ Անմիջական պրոցեսի տեսակետից աշխատաժամի տնտեսումը կարելի է քննել որպես հիմնական կապիտալի արտադրություն։ Ընդ որում, այդ հիմնական կապիտալն ինքը մարդն է»[12]։ Մարքսի այս արտահայտությունից բխում է, որ ֆորմացիաների հաջորդումն ըստ էության ժամանակի կուտակման եղանակի փոփոխումն է, իսկ այդ ֆորմացիաների գործունեության արդյունքը՝ կուլտուրան, «կուտակված» ժամանակ է, որը հնարավորություն է ընձեռում նոր սերունդներին ազատ զարգանալու մինչև կուլտուրայի հաղորդակցման ունակություններ ձեռք բերելու մակարդակը։

Այսպիսով, պատմական զարգացում են ունենում այն հասարակությունները, որոնք ողջ գոյության ընթացքում իրենց վիճակի որակական տարբերություն են հասնում։ Իսկ այդ տարբերակման հիմքը արտադրաուժերի զարգացման վրա վատնված աշխատաժամանակի մեծությունն է, որը հավասար է այդ հասարակությունների անհատների զարգացմանը։ Օրինակ, Մարքսը ասիական ֆորմացիայի կուլտուրաները բնորոշել է որպես «լճացած», քանի որ այնտեղ

հավելյալ արդյունքը, որը հնարավորություն էր ընձեռում զբաղվելու ազատ գործունեությամբ և նպաստում արտադրաուժերի զարգացմանը, ծախսվում էր ոչ արտադրողական կերպով կամ գանձի էր վերածվում[13]։ Այդ կուլտուրաներում սերունդներին պարտադրվում էին «ավանդական» կենսաձևեր, այսինքն, սերունդներն իրենց կենսագործունեությամբ իրացնում էին անցյալի կենսաձևերի մոդելը, այդպիսով, պատմական ողջ պրոցեսը վերածում անցյալի։

Հասարակական իմաստով ժամանակն այդ կուլտուրաների համար դադարեցված է։ Պատմության մեջ ժամանակը կարող է «ետ հոսել»՝ ռեգրեսի, դեկադանսի և հակահեղափոխության դեպքում, կամ ընդհակառակը հեղափոխական էպոխաներում արագացնել իր ընթացքը[14]։

Հարկ է նշել, որ դասակարգային անտագոնիստական բոլոր ֆորմացիաների կուլտուրաները կանգնած են ինքնապահպանման պրոբլեմի առջև, ուստի և իրենց սերունդներին դիրքորոշում են դեպի անցյալի կենսաձևերը, իսկ եթե՝ դեպի «ներկա» կամ «ապագա», ապա նախապես չեզոքացնում են այդ մտածողություններից եկող վտանգը։ Ժամանակակից կապիտալիստական ֆորմացիայի կուլտուրաները փորձում են չեզոքացնելու դեպի ապագա դիրքորոշված պրոլետարիատին։ Կապիտալիստը գոհ է իրավիճակից և ներկայում միշտ կրկնում է անցյալը, իսկ ապագայում տեսնում է նրա բարելավված օրինակը։ Պրոլետարիատը դիրքորոշված է ապագային, որի մեջ տեսնում է իր շահագործման վերջը և ձգտում է ստեղծել առավել բարվոք վիճակ։ Բուրժուական գաղափարախոսությունը աշխատավոր զանգվածներին դիրքորոշում է դեպի ներկան, բացասելով ապագայի կամ անցյալի նրա գաղափարները, կամ փորձում է ապացուցել, որ անցյալը դա վատ ներկան է, իսկ ապագան՝ լավատեսակ այսօրը։ Համակելով այդ զանգվածներին, «սպառողական գաղափարախոսությամբ»[15], դիրքորոշելով նրանց դեպի «մոդա», որը իրական զարգացման փոխմիջոց է, և «ժամանակային հոգնականության» (պլյուրալիզմ) մշակմամբ, կապիտալիստական կուլտուրաները փորձում են ինքնագոյությունը պահպանել։ Այսպիսով, կապիտալիստը լինելով ակտիվ պահպանողական, բոլոր միջոցներով փորձում է ներկայում պահպանել անցյալ իրավիճակը։ Իսկ պրոլետարիատը, որ կողմնորոշված է դեպի ապագան, և նրան հասնելու համար արդեն այսօր հարկադրված է ստեղծել նախադրյալներ, լրիվ չի բացասում անցյալը, այլ նրանից վերցնում է այն բոլոր արժույթները, որոնք նպաստում են սոցիալիստական կուլտուրայի ծաղկմանը։ Տվյալ դեպքում չմոռանանք նշել, որ կոմունիստական անձի դիրքորոշումը պետք է լինի՝ անցյալից ներկայի միջով դեպի ապագան։

Սոցիալիստական արտադրաեղանակի վրա հիմնված կուլտուրաները բովանդակում են անձի ժամանակային շատ դիրքորոշումներ, թեև դրանց ժամանակային ուղղությունը ապագան է, որին հասնում են առկա պայմանների պլանային զարգացմամբ, որը ժառանգված է անցյալից։ Չնայած այն բանին, որ մեր օրերում ձևավորվում է կոմունիստական անձնավորության սոցիալական գործունեության ժամանակային ուղղությունը, բայց պատմական զանազան հանգամանքները, անցյալի վերապրուկները, արտադրաուժերի զարգացման մակարդակը, կյանքի տարբեր պարագաներ մեր հասարակության անդամին ժամանակի առումով հանգեցնում են ձևավորման տարբեր կողմնորոշումների։

Անձերի կենսաձևերի գնահատումը պետք է կատարել սահմանելով, թե ինչ չափով նրանց սոցիալական գործողությունները համընկնում են հասարակական զարգացման ուղղությանը։ Նախ, հարկավոր է որոշել, թե ինչպիսի՞ կենսաձևի, ինչպիսի՞ իդեալական վիճակի, ինչպիսի՞ նպատակների է ցանկանում հասնել անձը։ Եթե անհատը փորձում է պահպանել ժառանգված կենսավիճակը, ապա նա պարզապես պահպանողական անձ է։ Եթե նա ձգտում է որոշ կենսաձևի, որպես նպատակ-խնդիր, որն անհնարին է տվյալ պայմաններում, ապա նա դիրքորոշված կլինի դեպի ապագան։ Իսկ եթե անհատը չունի ոչ մի նպատակ և չի էլ ձգտում պահպանել ոչ մի իրավիճակ, այլ փոփոխում է «արտաքին ազդեցությունների» հետևանքով, օրինակ, հետևելով մոդային կամ

ինչ-որ ուրիշ անձի, ապա նա որոշ չափով պետք է ընդունի իրավիճակների փոփոխության հնարավորությունը, որը համազոր է ներկայի դիրքորոշմանը: Հետևաբար, ժամանակային դիրքորոշումը բնորոշում է անձի հակումը դեպի ինքնապահպանման, կամ փոխակերպման, կամ բնական փոփոխման: Այս տեսակետից անձը կարելի է բնորոշել իր սուբյեկտիվ ձգտումներով, հակումներով, նպատակներով, որպես պահպանողական, կամ վերափոխիչ, կամ իր սեփական կենսագործունեության մեջ կատարվող փոփոխության «դիտարկու»: Անձի կենսական ձգտումները պետք է գնահատել նաև իրագործման հավանականությունից ելնելով, որովհետև միևնույն կենսաձևը մի անհատի համար կարող է լինել անհասանելի ապագա, իսկ մյուսի համար՝ ելակետ: Այլ կերպ ասած, նույն նպատակին հասնելու համար տարբեր անհատներ ունեն տարբեր հավանականություն, որը կախված է օբյեկտիվ պայմաններից: Բացի հասարակական վիճակից, այդ օբյեկտիվ պայմաններից են անհատի ծագումը, տնտեսական վիճակը, կրթությունը և այլն: Բայց եթե միևնույն սոցիալական խավի կամ դասակարգի անդամները հավասար հավանականություն ունեն իրենց նպատակների կենսագործման համար, դրանց կարող են հասնել լոկ նրանք, ովքեր առավել ինտենսիվ ու արդյունավետ զարգացմամբ հաղթահարում են օբյեկտիվ նախադրյալները: Բացի դրանից, անհատը պետք է ունենա «իրողության» զգացում և կանխավ չձգտի անհասանելի նպատակի, այլ հաշվի առնի այն հնարավորությունները, որոնք կախում ունեն օբյեկտիվ պայմաններից: Որպես օրինակ քննենք մի քանի տվյալներ մեր ժամանակակիցների կենսապլանների մասին[16]:

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ կրթությունը և որակավորումը բարձրացնել ցանկացողների միայն 25—10 տոկոսն է իրականացնում իր մտադրությունները: Կադրերի հոսունության անալիզը վկայում է, որ «ծառայության մեջ առաջ չգնալու» պատճառով աշխատանքից հեռացողների մեծամասնությունը գտնում է ավելի հետաքրքրական և բարձր (20 տոկոս) վարձատրվող աշխատանք:

Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ մեր հասարակարգի ընձեռած դեռ ոչ բոլոր հնարավորություններն են իրականացվում: Դրանցից նշենք միայն մեկը՝ բուհերի առաջին կուրսեր ընդունված 3 ուսանողից միայն երկուսն են դիպլոմ ստանում: Այս իմաստով պատրանքայնություն է, որ անհատներն իրենց մտադրությունների իրականացման համար չեն ձգտում ավելի խոր և եռանդուն զարգացնել անձնական ունակությունները, գիտելիքները և որակավորման աստիճանները: Դրանով իսկ՝ բուհ ընդունվելու կամ պաշտոն զբաղեցնելու «մրցակցությունը» լինում է բավականին ցածր: Տվյալների համաձայն, բուհ ընդունվել ցանկացողների 50 տոկոսը անբավարար գնահատականներ է ստացել հենց առաջին քննությունների ժամանակ. բուհերից հեռացողների 75 տոկոսը I և II կուրսեցիներ են: Իսկ արտադրության մեջ վարպետների 50 տոկոսը նշել է, որ իր պաշտոնի ստանձնման պատճառը «նշանակումն է», «պարագաների բերումը», 35 տոկոսը՝ բարձր աշխատավարձը, և միայն 2,5 տոկոսը՝ ներքին մղումը. այսինքն՝ նրանց մեծ մասը պոտենցիալ պատրաստականություն չի ունեցել այդ պաշտոնը զբաղեցնելու համար: Այս ամենի հետևանքով մեր հասարակությունը ոչ միայն տարեկան պակաս է ստանում հարյուր հազարավոր մասնագետներ, այլև հաճախ ցածր է լինում նոր կադրերի որակը:

Այս եղանակով կարելի է վերլուծել ամեն մի կենսական պլան կամ մտադրություն՝ բացահայտելով դրա սոցիալական նշանակությունը, իրականացման հնարավորության և անհատի ծագման միջև եղած կապը, ինչպես անձնական ակտիվության, այնպես էլ օբյեկտիվ պայմանների հնարավորությունների տեսանկյունից: Մեր կողմից առաջադրվող չափանիշները՝ սոցիալական գործունեության ժամանակային ուղղվածությունը և ժամանակի հանդեպ դիրքորոշումը, կարող են դառնալ այն հիմքը, որի վրա հնարավոր կլինի անհատի սոցիալական գործունեության ամբողջության ամփոփումը մի միասնական կենսաձևի մեջ, իսկ անհատների գործունեությունը կգնահատվի այն տեսանկյունից, թե ինչպիսի ակտիվությամբ (կամ պասսիվությամբ) են նրանք աջակցում (կամ արգելակում) մեր հասարակության առաջընթացը: Եթե անձն ակտիվորեն իրագործում է նպատակն ու գերադասելի կենսաձևը, ապա նա անհրաժեշտորեն պետք է ընդունի իրավիճակների փոփոխումը, այսինքն, դիրքորոշված լինի դեպի ներկան: Հակառակ դեպքում նա իր նպատակները պետք է դարձնի ապագայական կամ թողնի անցյալին: Այսպիսով, դիրքորոշման մեջ ներկայի առկայությունը ցույց է տալիս անձի ակտիվությունը (բացակայության դեպքում՝ պասսիվությունը), իսկ հավակնությունների ժամանակային բնորոշումը՝ այդ նպատակների իրական կամ պատրանքային լինելը:

Հետապնդելով անձի հիմնական կենսաձգտումները և նվաճման միջոցները, որոնք մասամբ օբյեկտիվորեն նախորոշված են, իսկ մասամբ կախված են անձնական եռանդից, հնարավոր է պատկերացնել, թե տվյալ կենսաձևի իրականացնողն ինչպիսի հետագա սոցիալական վարք կունենա, նկատի առնելով, որ կենսագործունեության ժամանակամիջոցում նրա արժույթային դիրքորոշումները փոփոխվում են: Այժմ հնարավոր է հաշվարկել անձերի դիրքորոշման ժամանակային հեռանկարների թիվը, որոնք հնարավորություն կտան էմպիրիկ հետազոտություններում վերապատկերացված կենսաձևերը գնահատել կոմունիստական անձի ժամանակային դիրքորոշման հետ: Այս խնդրի համար անհրաժեշտ է կառուցել ձևական տիպարակարգ, բոլոր հնարավոր ժամանակային դիրքորոշումները սպառելով, այնուհետև՝ անհրաժեշտ է բացահայտել ստացված տիպարների իմաստը, հիմք ունենալով վերևում տրված հիմնական հասկացությունների վերլուծությունը:

Այսպիսով, անձի սոցիալական գործունեության ժամանակային ուղղվածությունը և նրա դիրքորոշումը ժամանակի նկատմամբ ամփոփելով իր մեջ կենսաձևի սոցիալական արժույթը, հնարավորություն է ընձեռում բացահայտելու անձի պատմա-կուլտուրական դերը կենսագործման ողջ պրոցեսի ընթացքում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1 В. А. Ядов. Социологическое исследование. М., 1972, с. 65—66.
2 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 3, с. 3.
3 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 2, с. 102.
4 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 3, с. 44—45.
5 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 21, с. 305—306, т. 37, с. 395.
6 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 3, с. 70—71.
7 С. Н. Артановский. К вопросу о понятии культура. В сб.: Герценовские чтения. Сб. XX., Л., 1967, с. 21—25.
8 Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հ. 13, էջ 51:
9. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 16, с. 147.
10 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 46, ч. I, с. 252—254.
11 Там же, с. 222.
12 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 46, ч. 2, с. 221.
13 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 89—90, 369—371.
14 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 8, с. 38.
15 К. Маркс и Ф. Энгельс. Из ранних произведений, с. 600.
16 Տվյալներն իրենց համադրությամբ վերցված են հետևյալ աղբյուրներից. М. Н. Руткевич, Ф. Р. Филиппов. Социальные перемещения. М., 1970; Социальная структура населения Сибири. Новосибирск, 1970, с. 112, 107—108; Народное хозяйство СССР в 1972 г., М., 1973, с. 627—645; Молодежь, образование и НТР. Новосибирск, 1971, с. 8—39; Социологические проблемы образования и воспитания. М., 1973, с. 22—28, 144—150; Социологические проблемы труда и производства (сов-польск. иссл.). М., 1969, с. 144—220; В. Т. Лисовский. Жизненные планы молодежи. «Человек и общество», уч. зап., вып. 2, Л., 1967, с. 101—121.

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԻՄՊԵՐԻԱԼԻԶՄԻ ՄԵՐԿԱՑՈՒՄԸ

ՀԻՄՆԱԿԱՆՈՒՄ ԱՅՍ ԽՆԴԻՐՆ է իր փաստալից լուծումը գտել վերջերս ռուսերեն լույս տեսած Ստ. Ստեփանյանի Հայաստանը իմպերիալիստական Գերմանիայի քաղաքականության մեջ (19-րդ դարի վերջին 20-րդ դարի սկզբին) խորագիրը կրող գրքում*): Իհարկե, գերմանական մարտնչող ու գիշատիչ իմպերիալիզմի գիտական քննադատությունը տրվել է ՍՍՀՄ-ի, ԳԴՀ-ի և սոցիալիստական մյուս երկրների մարքսիստ-պատմաբանների տասնյակ ու տասնյակ աշխատություններում, սակայն գրախոսվող գրքի հեղինակին հաջողվել է ի մի բերել և նորահայտ փաստերով լրացնել Հայաստանի ու հայ ժողովրդի նկատմամբ բիսմարկյան ու վիլհելմյան Գերմանիայի որդեգրած նենգ ու դաժան քաղաքականության պատմությունը, որի լուսաբանմամբ, ինչպես իրավացիորեն նշում է գրքի առաջաբանում ակադեմիկոս Ի. Ի. Մինցը, «Գերմանական իմպերիալիզմի գիշատիչ ու ագրեսիվ քաղաքականության մասին գրականության մեջ ներմուծվում է նոր փաստագրական նյութ» (էջ 4): Իսկ այդ նյութի արժեքը առավել մեծանում է այն բանով, որ դրա մի զգալի մասը նվազ մատչելի է և, թերևս Ստ. Ստեփանյանը Սովետական Հայաստանի պատմաբաններից առաջինն է, որ օգտվել է եղբայրական սոցիալիստական երկրի՝ Գերմանական Դեմոկրատական Հանրապետության համապատասխան արխիվային ֆոնդերից ու գրադարաններից և հաջողությամբ վեր հանել անհրաժեշտ փաստաթղթերը:

Մյուս արժանիքը, դա մեզ մոտ հրապարակված գերմանական պաշտոնական փաստաթղթերի լայն օգտագործումն է („Die Grosse Politik der Europaischen Kabinette 1871—1914„. „Deutschland und Armenien 1914—1918“ և այլն):

*) Ст. Степанян. Армения в политике империалистической Германии (конец XIX—начало XX века). Издательство «Айастан», Ереван, 1975, 242 стр.

Այսպես, հետաքրքրական են գրքի առաջին գլխում (Գերմանական իմպերիալիզմի էքսպանսիան Մերձավոր Արևելքում 19-րդ դարի վերջին 20-րդ դարի սկզբին և Հայկական հարցը) բերված այն փաստերը, որոնք մերկացնում են կայզերական Գերմանիայի կառավարողների՝ Վիլհելմ II-ի, կանցլեր Հոհենլոեի, արտաքին գործերի պետական քարտուղար Ցիմմերմանի և մյուսների մերթ անհավոր չափով փարիսեցի, մերթ բացահայտ ցինիկ վարքագիծը Արևմտյան Հայաստանի ու նրա հայ ազգաբնակչության ճակատագրի հանդեպ՝ 1894—1896 թթ. հայտնի ջարդերի ժամանակ:

«Պե՞տք է արդյոք մենք պատերազմ մղենք սուլթանի հետ հայկական անկարգությունների համար»,— հարցնում է Հ. Հոհենլոեն ռայխստագին ուղղված իր մի նամակում և ինքն էլ պատասխանում. «...Ես կցանկանայի տեսնել ռայխստագի անդամների դեմքերը, երբ նրանց կտեղեկացնեի, որ մենք զորահավաք ենք հայտարարում Թուրքիայի դեմ պատերազմելու համար: Ռայխստագի ամեն մի անդամ հանդես կգար իմ դեմ Բիսմարկի խոսքերով՝ պոմերանյան գրենադյորի ոսկորների մասին...» (էջ 52):

Իսկ թուրքասեր ու հայատյաց կայզեր Վիլհելմ II-ը սուլթան Աբդուլ-Համիդ II-ի «սուվերեն իրավունքն» էր համարում «հայերի ապըստամբության ճնշումը» (էջ 53):

Նույնիսկ գերմանական իմպերիալիզմի մոլի ջատագով Պ. Ռորբախը,— նշում է հեղինակը, — հայկական կոտորածների հետ կապված փաստերի հանգամանալի վերլուծությունից հետո, եկավ այն եզրակացության, որ «միայն Գերմանիայի շեշտված բարեկամական դիրքը Թուրքիայի նկատմամբ հնարավոր դարձրեց ջարդերի իրականացումը նման ահավոր մասշտաբով» (էջ 55):

Գրքում նոր փաստաթղթերի հիման վրա քննարկվում է Գերմանիայի դիրքը Արևմտյան Հայաստանում բարենորոգումներ անցկացնելու հարցում, թեև, ամբողջությամբ վերցրած, այս հարցն արդեն լուսաբանվել է սովետական արևելագետների աշխատություններում: Հեղինակը գալիս է այն եզրահանգման, որ «1894—96 թթ. հայկական կոտորածների ու վեց վիլայեթներում ռեֆորմների ձախողման գլխավոր պատասխանատվությունը մեծ տերություններից կրում է կայզերական Գերմանիան» (էջ 71):

Ստ. Ստեփանյանը նոր, հավաստի փաստերով է շարադրում նաև այսպես կոչված Հայկական հարցի վերաբացման ժամանակաշրջանի՝ 1912—1914 թթ. բարենորոգումների ծրագրի մշակման պատմությունը, ընդգծելով, որ կայզերական Գերմանիայի կառավարությունը «աներկիմաստ կերպով հանդես եկավ ռեֆորմների ռուսական նախագծի դեմ՝ քողարկվելով «օսմանյան կայսրության ամբողջականությունը պահպանելու քողով» (էջ 79):

Այս հարցի քննարկումն այնուհանդերձ անվիճելի գիտական բնույթ կկրեր, եթե հեղինակը չբավարարվեր սոսկ գերմանական աղբյուրների միակողմանի, ուրեմն և թերի ընդգրկումով, այլ մեջբերեր, համադրեր ու վերլուծեր ֆրանսիական, ռուսական ու հայկական աղբյուրները, իր վերաբերմունքը ցույց տար սովետական այն մասնագետների գործերի նկատմամբ, որոնցում հանգամանորեն քննարկվել է հարցը:

Ի դեպ, որպես ընդհանուր թերություն պետք է նկատել հեղինակի ակնբախ միտումը՝ բոլոր հարցերը լուսաբանել լոկ գերմանական աղբյուրների հիման վրա, մի բան, որ նվազեցնում է գրքի գիտական արժեքը:

Գրախոսվող աշխատության առանցքն է կազմում երկրորդ գլուխը՝ «Կայզերական Գերմանիայի իմպերիալիստական քաղաքականությունը Արևմտյան Հայաստանի նկատմամբ առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին», որտեղ քննության են առնվում գերմանական ներթափանցումը Արևմտահայաստան, կայզերական Գերմանիայի պատասխանատվությունը հայերի նկատմամբ կիրառված գենոցիդի քաղաքականության մեջ և Գերմանիայի առաջադեմ հասարակայնության հայապաշտպան դիրքորոշման հարցերը:

Առաջին հարցի շարադրանքի մեջ նորը՝ դա գերմանական արխիվային փաստաթղթերի ու աղբյուրների օգտագործումն է: Ցույց է տրվում, թե ինչպես քայլ առ քայլ աճեց ու ամրապնդվեց գերմանա-երիտթուրքական դաշինքը: Բերվում են գերմանացի հեղինակ Հ. Ֆիրբուխերի խոսքերն այն մասին, որ գերմանական դիվանագետները «Թալեաթին դարձրել էին Բիսմարկ, և թուրքերը մեզ հրամցվում էին որպես մի ժողովուրդ, որն աշխարհի արարման իսկ օրից չուներ ոչ մի ուրիշ կրքոտ ցանկություն, բացի գերմանացիների կողքին պատերազմելուց» (էջ 106—107):

Առանձին ենթագլխում հատուկ քննարկվում է հայերի զանգվածային ցեղասպանության մեջ կայզերական Գերմանիայի պատասխանատվության հարցը: Այստեղ առավել հետաքրքրական և արժեքավոր են հենց գերմանացի հեղինակների՝ քաղաքական գործիչների, դիվանագետների, լրագրողների և այլոց մերկացնող ելույթներն ու խոստովանությունները:

Այսպես, վերը հիշատակված Ցիմմերմանը Գերմանիայի առաջադեմ հասարակայնության պահանջին՝ ներազդելու երիտթուրքական կառավարության վրա հայերին պաշտպանելու նպատակով, պատասխանում է հետևյալ կերպ. «Ի՞նչ կարող ենք անել: Չէ՞ որ մենք թուրքերի դաշնակիցներն ենք: Եթե այդ երեքը (խոսքը Թալեաթի, Էնվերի ու Ջեմալի մասին է) մեր կարծիքը հաշվի չեն առնում, մեզ մնում է միայն խզել դաշինքը: Իսկ այդ բանը մենք անել չենք կարող» (էջ 151):

Ժամանակակից թուրք պատմագրության կողմից Մեծ եղեռնի պատմության նենգափոխմանը մեր պատմաբաններն արդեն անդրադարձել են առանձին աշխատություններում: Սակայն վերջին տարիներին թուրք պատմաբանները պատմությունը կեղծելու նոր փորձեր են անում: Թուրք նոր կեղծարարներից մեկի՝ Սալահի Ռ. Սոնիելի քննադատությանն է նվիրված Գերմանական Դեմոկրատական Հանրապետության անվանի մարքսիստ-արևելագետ պրոֆեսոր Էռնեստ Վերների հոդվածը, որին ռուս ընթերցողը կծանոթանա գրախոսվող գրքի միջոցով: Պրոֆ. Վերները անժխտելի փաստարկումներով հերքում է Ս. Սոնիելի այն պնդումը, թե իբր օսմանյան կառավարությունը միջոցներ էր ձեռնարկում միայն հայ նացիոնալիստների դեմ և նրանց էր միայն ձերբակալում ու բռնագաղթի ենթարկում և որ ներքին գործերի մինիստրը կատեգորիկ կերպով արգելել էր ջարդերը (էջ 138): Նա ցույց է տալիս թուրք պատմաբանի պնդման փորողջ հնացածությունը. «Նման ձևով էին փորձում իրենց արդարացնել երիտթուրքական կենտկոմը ու կառավարության անդամները 1918 թվականին և ավելի ուշ»,— գրում է պրոֆ. Վերները (էջ 138—139): Միաժամանակ, պրոֆ. Է. Վերները իր հոդվածում խիստ քննադատում է կայզերական Գերմանիայի կառավարող շրջաններին՝ երիտթուրքական կառավարությանն հայաջինջ ու ցեղասպան քաղաքականությանը աջակցելու համար:

Նման մեղադրանքով ժամանակին հանդես են եկել գերմանական լրագրողներ Հ. Ֆիրբուխերը, Հ. Ծույուրմերը և այլն:

«Գերմանիայի զինվորական կառավարությունը ամբողջությամբ կիսում է պատասխանատվությունը 1915 թ. հանցագործության համար»,— գրում է Հ. Ֆիրբուխերը (էջ 141): Ուշագրավ է Ստ. Ստեփանյանի կողմից մեջբերված մի փաստաթուղթ, որը պահպանվել է ռայխստագի արխիվում: Դա ռայխստագի պատգամավորներից մեկի՝ ջարդերի անմիջական ականատեսի զեկուցումն է, որտեղ ասված է հետևյալը. «Մեզ, գերմանացիներիս, կմեղադրեն հանցավոր համաձայնության կամ ամոթալի թուլության մեջ, եթե մենք մեր աչքերը փակենք պատերազմի կողմից առաջ բերած ահավոր սարսափների վրա և լռությամբ շրջանցենք ամբողջ աշխարհին արդեն հայտնի փաստերը:

Եթե նույնիսկ հաշվի չառնենք մեր ընդհանուր քրիստոնեական պարտականությունը, մենք, գերմանացիներս, պարտավոր ենք անմիջապես դադարեցնել կենդանի մնացած կես միլիոն հայ քրիստոնյաների ոչնչացումը: Մենք Թուրքիայի դաշնակիցներն ենք և... միայն մենք այստեղ ազդեցություն ունենք... Նրանք, ովքեր հավատում են, որ թուրքական կառավարությունն ինքն իրեն, առանց Գերմանիայի կողմից ուժեղ ճնշման, կդադարեցնի կանանց ու երեխաների ոչնչացումը, չարաչար սխալվում են» (էջ 143—144):

Կայզեր Վիլհելմ երկրորդի և նրա կառավարության մեղսակցության հարցը, պետք է ասել, առաջին անգամ հանգամանորեն և փաստագրական բազմակողմանի նյութերի հիման վրա վերլուծության է ենթարկվել կանադական պրոֆեսոր, ազգությամբ գերմանացի Ուլրիխ Տրումպեների անգլերեն հրատարակված Գերմանիան և Օսմանյան կայսրությունը 1914—1918 թթ. ուշագրավ գրքում, որի մի ստվար մասը՝ հատուկ գլուխ, հատկացված է «հայկական հալածանքներին»: Նշված աշխատությունը մեր գիտական մամուլում ռուսերեն գրախոսվել է[1], իսկ հիշատակված մասը թարգմանվել և հրատարակվել է նաև հայերեն[2]: Հեղինակը մեզ անհայտ պատճառներով բոլորովին շրջանցել է վերոհիշյալ հրատարակությունները՝ նեղացնելով քննարկվող հարցի շրջանակները:

«Գերմանիայի և մյուս երկրների առաջադեմ հասարակայնությունը հայ ժողովրդի շահերի պաշտպանության դիրքերում» ենթագլխում հեղինակը իմի է բերել հարցի հետ առնչվող բազմազան փաստերը: Հայտնի, արդեն իսկ մեկնաբանված նյութերի հետ մեկտեղ այստեղ գիտական շրջանառության մեջ են դրվում նաև ցարդ անծանոթ, նվազ մատչելի ասույթներ, տեղեկություններ, գնահատականներ: Այսպես, հեղինակը մատնանշում է, որ հայերի գենոցիդի քաղաքականության դատապարտմամբ հանդես է եկել Ռոզա Լյուքսեմբուրգը (էջ 164—165): Ցավոք, նա կոնկրետ չի ասում, թե ի՞նչ է հատկապես շեշտել գերմանական պրոլետարիատի առաջնորդը, մինչդեռ, դա օգտակար կլիներ ընթերցողի համար:

Աշխարհահռչակ արևելագետ, պրոֆ. Յոզեֆ Մարկվարտի, հումանիստ գրող Արմին Վեգների և ականավոր մյուս մտավորականների մարդասիրական հայտնի ելույթների կողքին ընթերցողը կարող է հանդիպել ասույթների, որոնք վրիպել էին նախկին հեղինակների ուշադրությունից, օրինակ, գերմանական լրագրող Հարրի Ծույուրմերի Երկու տարի Կոստանդնուպոլսում գիրքը, որը թարգմանվել և հրատարակվել է նաև անգլերեն ու ֆրանսերեն: «...Բավական է ունենալ թեկուզ մի փոքր սեփական արժանապատվություն, որպեսզի առանց ամոթից կարմրելու դիտել մեր կառավարության ստորությունը հայկական հարցում»,— գրում է Հ. Ծույուրմերը: Եվ այնուհետև. «Խղճի, տխմար շրջահայեցություն և ստորության տխուր միացումարը գերմանական կառավարությանը դարձրին հանցավոր հայերի նկատմամբ...» (էջ 176—177):

Գրախոսվող աշխատության վերջին գլուխը վերնագրված է՝ «Գերմանա-թուրքական ներխուժողների և միջազգային իմպերիալիզմի պլանների ձախողումը Անդրկովկասում: Սովետական իշխանության հաղթանակը Հայաստանում»: Այստեղ հիմնականում ցույց է տըրվում Սովետական Ռուսաստանի վճռական դերը հայ ժողովրդի սոցիալական ու ազգային ազատագրման և վերածննդի գործում:

Նկարագրելով գերմանական ու Անտանտի իմպերիալիստների նենգ ու խարդախ քաղաքականության, քեմալական ներխուժման և դաշնակների վարած արկածախնդրական, հակաժողովրդական քաղաքականության հետևանքով 1920 թ. աշնանը Հայաստանում ստեղծված օրհասական վիճակը, հեղինակն իրավացիորեն նշում է, որ «հայ ժողովրդի համար ծանր այդ պահին միայն Սովետական Ռուսաստանը ցույց տվեց նրան անհրաժեշտ օգնություն» (էջ 207):

Գրքի եզրափակիչ մասում Ստ. Ստեփանյանը բացահայտում է կայզերական ու հիտլերյան Գերմանիայի վարած ագրեսիվ, մարդատյաց քաղաքականության միջև եղած կապը, վեր հանում Անդրկովկասի նկատմամբ ֆաշիստական մարդակերների այն զավթողական ծրագրերը, որոնք ինչ-որ չափով ժառանգվել էին պրուսական գիշատիչ իմպերիալիզմի զինանոցից: Սակայն, մեր կարծիքով, չափազանց կատեգորիկ է հեղինակի այն պնդումը, թե «երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին հիտլերյան Գերմանիայի քաղաքականությունը ըստ էության ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ կայզերական ու երիտթուրքական կառավարության հանցավոր քաղաքականության շարունակությունը» (էջ 223):

[1] Տե՛ս «Լրաբեր Հասարակական գիտությունների», 1969, № 12, (319), էջ 91—94:

[2] Տե՛ս «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», 1970, № 2, էջ 125—146: № 3, էջ 109—140:

Գրախոսվող աշխատությունն ավարտվում է հեղինակի այն ճիշտ եզրակացությամբ, որ «ինչպես Արևմտյան, այնպես էլ Արևելյան Հայաստանում տեղի ունեցած ողբերգական իրադարձությունների ողջ պատմությունը ամբողջովին հաստատում է այն անվիճելի ճշմարտությունը, որ միայն Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության, Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման և ռուս ժողովրդի անգնահատելի օգնության շնորհիվ վերջնականապես խափանվեցին գերմանական և օտարերկրյա այլ զավթիչների ագրեսիվ, հանցավոր պլանները, և հայ ժողովուրդը փրկվեց ֆիզիկական լիակատար բնաջնջման սպառնալիքից» (էջ 225):

Ցավոք, գրքում սպրդել են մի շարք թերություններ, որոնց մեծ մասը, թերևս, չլիներ, եթե գիրքը խմբագրեր մասնագետ-պատմաբանը:

Նախ, օգտագործված աղբյուրների ու գրականության տեսության մասին: Այն բացակայում է ինչպես այս, այնպես էլ, իմիջիայլոց, հայ ժողովրդի նոր շրջանի պատմության տարբեր հարցերին նվիրված մի շարք աշխատություններում, որոնց հեղինակները կարծես խուսափում են իրենց նախորդների կատարած աշխատանքը արժեքավորելուց, գնահատելուց, գուցե մտածելով, թե դա կարող է նսեմացնել իրենց կատարած աշխատանքը: Կան ավելորդ շեղումներ: Այսպես, հիմնավորված չէ և նոր բան չի տալիս հատուկ ենթագլխի առկայությունը՝ «Հայաստանը Անտանտի և ԱՄՆ-ի իմպերիալիստական պլաններում» վերնագրով (էջ 192—200): Կան անհաջող կամ սխալ ձևակերպումներ: Օրինակ, 23-րդ էջում արաբները, քրդերը ներկայացվում են, որպես «ոչ օսմանյան ազգության» պատկանող մահմեդականներ, մինչդեռ հայտնի է, որ նման ազգություն գոյություն չուներ Թուրքիայում: Օսմանիզմը պարզապես երիտթուրքերի ցնորամիտ և խարդախ դոկտրինան էր, որը շատ կարճատև կյանք ունեցավ: 27-րդ էջում նշվում է, որ «Պանթուրքիզմի» (ընդգծումը իմն է— Ռ. Ս.) գաղափարախոսները քարոզում էին արևելքի ժողովուրդների միավորումը օսմանյան կայսրության հետ՝ կրոնական սկզբունքի հիման վրա»: Սա, իհարկե, բացահայտ սխալ է: Նման առաքելություն ստանձնել էին պանիսլամիզմի ջատագովները:

66—67-րդ էջերում ճիշտ կերպով քննադատելով դաշնակցությանը երիտթուրքերի հետ սիրաբանելու համար, հեղինակն այնուհետև գրում է. «փոխանակ գլխավորելու հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարը երիտթուրքական ռեժիմի պայմաններում, դաշնակների պարագլուխները հայերի զինման ու ապստամբության դեմ էին»: Ստացվում է, որ դաշնակները ընդունակ էին, կարող էին, բայց չգլխավորեցին արևմտահայերի ազատագրական պայքարը:

88-րդ էջում գրված է, որ Անտանտի երկրները և հատկապես Ռուսաստանը ավելի ուժեղ էին, քան Եռյակ միությունը (1914 թ. հունվարին— Ռ. Ս.), այդ պատճառով էլ Թուրքիան ստիպված էր համաձայնության գալ Ռուսաստանի և նրա դաշնակիցների հետ: Սակայն հայտնի է, որ համաշխարհային պատերազմը սկսվելուց առաջ ոչ ոք չէր կարող ստույգ ասել, թե հակամարտ ո՞ր կողմն է ավելի ուժեղ: Այդ բանը ցույց տվեց պատերազմը: Քիչ չեն հակասական կամ ուղղակի ոչ ստույգ թվերն ու փաստերը: Այսպես, հենվելով „Die Welt des Islams“ ամսագրի տվյալների վրա, հեղինակը գրում է, որ իբր 1896 թ. Արևմտյան Հայաստանի վեց վիլայեթներում մնացել էր ընդամենը 737 հազար հայ ազգաբնակչություն (էջ 44), որը խիստ նվազեցված է: Իսկ այնուհետև նշում է, որ առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրյակին հայերի թիվը օսմանյան կայսրությունում 3 մլն էր (էջ 115), որը չափազանցված է և հակասում է վերը բերված թվերին: 1909 թ. Կիլիկիայի դեպքերի մասին խոսելիս հեղինակը գրում է, որ միայն Ադանա քաղաքում զոհվեցին 30 հազար հայեր և որ ջարդերի հրամանը տրված էր երիտթուրքական «եռապետության» տրիումվիրատի կողմից (Էնվեր, Ջեմալ, Թալեաթ) (էջ 65): Նախ, այդ «եռապետությունը» 1909-ին գոյություն չուներ, այն կազմավորվեց պատերազմի ժամանակ՝ 1915 թվականին: Եվ հետո, 30 հազար հայ զոհվեց Կիլիկիայի բոլոր քաղաքներում ու Հալեպի վիլայեթում միասին վերցրած, և ոչ թե միայն Ադանա քաղաքում: Ճիշտ չէ նկարագրված Կիլիկիայի հայերի վերջին աղետը՝ 1921 թ.: Հեղինակը գրում է, որ իբր Կիլիկիա վերադարձած 150 հազար հայերը

«ոչնչացվեցին թուրքական զորքերի ու բանդիտների կողմից» (էջ 195): Սա նույնպես բացահայտ անստույգ թիվ է ու կարող է սխալ օգտագործվել: Կիլիկիահայերի տված զոհերի ընդհանուր թիվը կազմում էր մոտ 25 հազար:

Գրքում տեղ են գտել կրկնողություններ, ժամանակագրական խախտումներ (էջ 15, 26, 68, 74, 89, 105, 167—168, 174, 186 և այլն), դեկլարատիվ հայտարարություններ (էջ 164, 175, 221, 222 և այլն): Թերի է բիբլիոգրաֆիան. չգիտես ինչու չեն ընդգրկված թեմայի հետ առնչվող գիտական այն հոդվածները, որոնք իրենց արժեքով չեն զիջում հաստափոր մենագրություններին:

Ռ. Գ. ՍԱՀԱԿՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

Адрес редакции: 375033, Ереван-33, Барекамутян 59 г.

Խմբագրության հասցեն՝ 375033, Երևան—33, Բարեկամության 59 գ.: Հեռախոսներ՝ գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ 27—25—29, պատ. քարտուղար, պրոպագանդայի և էկոնոմիկայի բաժիններ՝ 27—37—80, կուսակցական կյանք և կուլտուրայի բաժիններ՝ 27—19—80, գրական աշխատողներ՝ 27—60—64:

ՎՖ 04127 Պատվեր 2135 Թղթի չափսը 70×108 1/16: Տիրաժ՝ 13800 Գինը՝ 20 կ.:

Տպ. 6 մամուլ, մամուլում 68840 նիշ: Ստորագրված է տպագրության 3/IX 1975 թ.

ՀԿԿ Կենտկոմի հրատարակչության տպարան, Ալ. Խաչատրյան փող. № 28:

Ձեզ համար, ընթերցողնե՛ր

ՆՈՐ ԳՐՔԵՐ

Կ. ՄԱՐՔՍ և Ֆ. ԷՆԳԵԼՍ— Երկեր: *Երկրորդ հրատ., հատ. 40: Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ— Երկերի լիակատար ժողովածու: *Հինգերորդ հրատ., հատ. 51: Նամակներ: 1919 հուլիսից 1920 նոյեմբեր: Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Լ. Ի. ԲՐԵԺՆԵՎ— Արդի ժամանակաշրջանում ՍՄԿԿ տնտեսական քաղաքականության հիմնական հարցերի մասին: *Ճառեր և զեկուցումներ: Հատ. առաջին: Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Սովետական օրենսդրության հիմունքները: *Կուսուսուցման սիստեմի համար: Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Գ. Մ. ԿՐԺԻԺԱՆՈՎՍԿԻ— Մտածողն ու հեղափոխականը: *Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Կոմունիստական կուսակցության հիմնադիրներից ու ականավոր գործիչներից մեկը՝ Կրժիժանովսկին, իր հիշողություններում պատմում է այն մասին, թե ինչպիսի՜ հոգածությամբ և ուշադրությամբ էր վերաբերվում Իլյիչը ժողովրդական տնտեսության, դրա պլանավորման հարցերին:

Ա. Ֆ. ՎՈԴՈԼԱԶՍԿԻ— Կուսակցության կյանքի օրենքը *(Մարքսի, Էնգելսի, Լենինի պայքարը հանուն կուսակցական ղեկավարության կոլեկտիվության): Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Ե. Ի. ԿՐՈՒՏԻՑԿԱՅԱ, Լ. Ս. ՄԻՏՐՈՖԱՆՈՎԱ— Լիազոր ներկայացուցիչ Ալեքսանդր Տրոյանովսկին: *Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Մ. Ի. ԲԱՍՄԱՆՈՎ, Բ. Մ. ԼԵՅԲԶՈՆ— Կոմունիստական ավանգարդը: *Գաղափարական պայքարի հարցեր: Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Վ. Ս. ՇԵՎՅՈՎ— Կապիտալիստական ինտեգրացիան, էությունը, պրոբլեմները: *Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Տնտեսագիտության դոկտորի այս աշխատությունը նախատեսված է կուսակցական ակտիվի, պրոպագանդիստների, կուսուսուցման սիստեմի ունկնդիրների, մասսայական ընթերցողների համար:

Ի. Տ. ՖՐՈԼՈՎ— Գիտության առաջընթացը և մարդկության ապագան: *Մ.,* «Политиздат», *1975:*

Կենսաբանության և, մասնավորապես, ժառանգականության նվաճումները և «կենսաբանության գալիք դարը»՝ իր «ժառանգական ինժեներիայի» հեռանկարով ավելի են մեծացնում գիտնականների մտահոգությունը և բարոյական պատասխանատվությունը մարդկության ապագայի նկատմամբ: Այս գրքով հեղինակը, սեփս ընթերցողի առջև բացում է գիտաժողովների դռները և դարձնում նրան այդ հարցերին նվիրված բուռն բանավեճերի մասնակիցը:

Հ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ— Հայկ. ՍՍՀ պետական իշխանության գերագույն ներկայացուցչական մարմինները: *Երևանի պետական համալսարանի հրատ., 1975:*

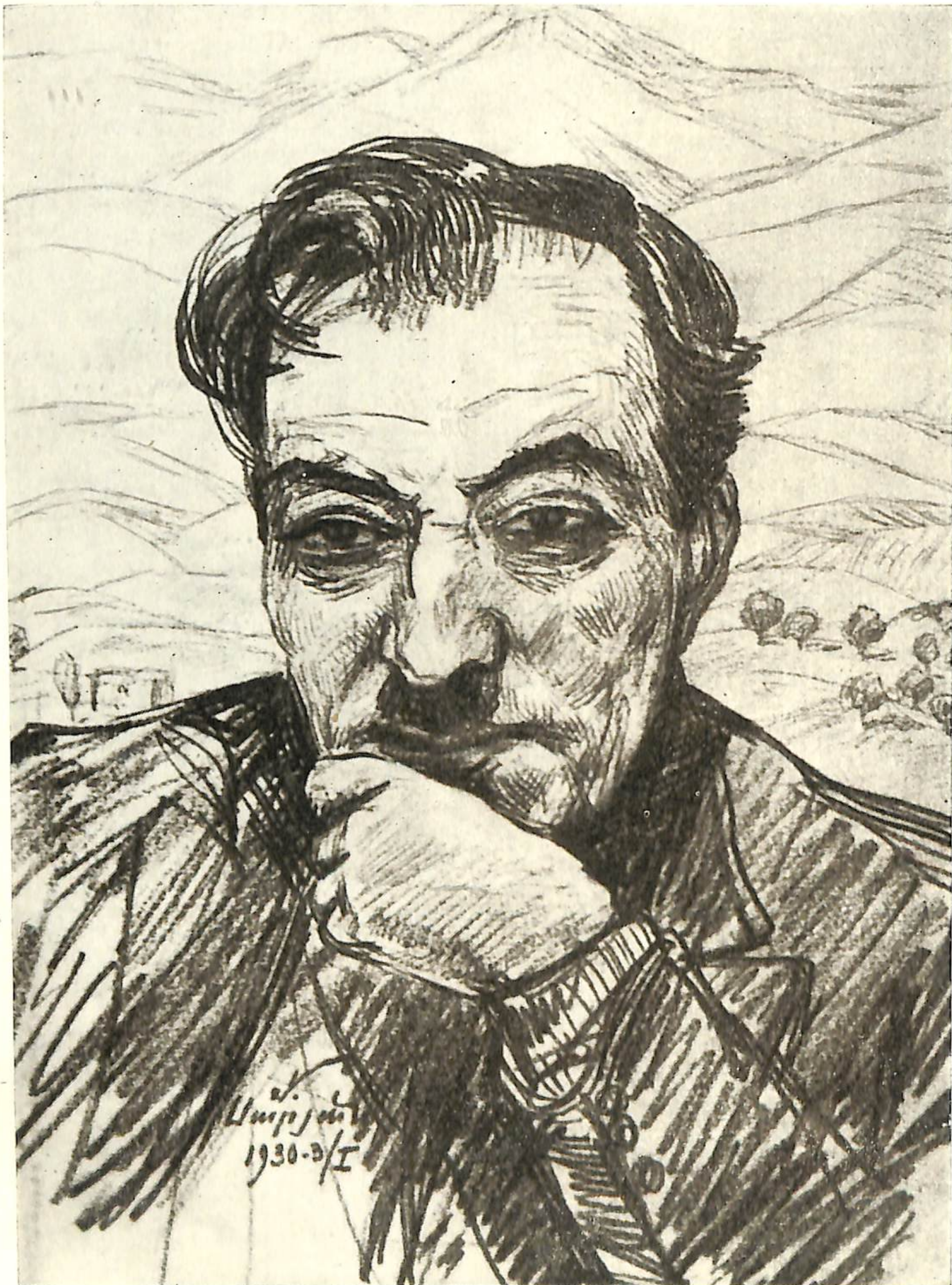
Հ. ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆ— Տնտեսական շահերը սոցիալիզմի ժամանակ: *«Հայաստան» հրատ., 1975:*

ԳՐԵԲ ԿԱՋԻՄԵԺ— Մեծ կենսաբանների տողանը: *«Հայաստան» հրատ., 1975:*

Ա. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ— Հայ ժողովրդի մտավոր մշակույթի զարգացման պատմությունից: *«Հայաստան» հրատ., 1975:*

ՀՐ. ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ— Գրական դիմանկարներ: *Հոդվածներ «Հայաստան» հրատ., 1975:*

ՀՐ. ՌՈՒԽԿՅԱՆ— Քսան տարի վարպետի հետ: *«Հայաստան» հրատ., 1975:*

Մ. Սարյան
1930-3/I